



קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

חסימת גבולות במלחמה נגד כוחות לא סדירים

אלג'יריה, וייטנאם וישראל כמקרי מבחן

טל טובי





קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

חסימת גבולות במלחמה נגד כוחות לא סדירים

אלג'יריה, וייטנאם וישראל כמקרי מבחן

טל טובי

אוקטובר 2010

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים. הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מוציאה ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל. כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918–2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי החשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהי זכרו ברוך!

ראש הקתדרה: **ארנון סופר**

עריכת לשון: **שרה יורמן**

עריכה גרפית והבאה לדפוס: **נוגה יוסלביץ**

הודפס בישראל בשנת 2010

© כל הזכויות שמורות לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה

ISBN 965-7437-21-6

כריכה: קטע גבול ישראל ירדן (צילום: נעמה טסלר)

הדפסה: א.א.א. הדפסות בע"מ

<http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy/>

תוכן העניינים

7	מבוא
9	אזור בסיס ואזור מקלט: בחינה תיאורטית
16	הגנה והכרעה
19	אלג'יריה
22	'קו מוריס'
26	וייטנאם
27	המאבק נגד נתיב הו צ'י מין: שלב I (1965-1955)
33	חסימת המימד הימי
34	'קו מקנמרה'
40	המאבק נגד נתיב הו צ'י מין: שלב II (1972-1966)
45	MACV-SOG: הכוחות המיוחדים והלחימה בנתיב הו צ'י מין
49	הערכת יעילות OP 35
51	מבצעים גדולים נגד נתיב הו צ'י מין
56	המערכה בגבול המזרחי של ישראל (1970-1967)
59	האסטרטגיה של 'פתח': יהודה ושומרון כאזור בסיס
63	דרכי ההתמודדות של ישראל
75	האם תפיסת ההגנה הייתה יעילה: דיון ומסקנות
77	סיכום
79	מקורות

מפות איורים ותמונות

מפות

- 30 מפה 1: אזורי השליטה של הוייט קונג ונתיב הו צ'י מין
- 37 מפה 2: תחום האחריות של המארינס (MR I)
- 39 מפה 3: קו מקנמרה
- 47 מפה 4: תחום הפעולה של צוותי SOG
- 49 מפה 5: אזורי הפעולה של צוותי OP 35
- 52 מפה 6: דרום וייטנאם. דגש על אזור הפעולה בקמבודיה
- 52 מפה 7: הפלישה לקמבודיה
- 53 מפה 8: דרום וייטנאם. דגש על אזור הפעולה בלאוס
- 53 מפה 9: מפת מבצע Lam Son 719
- 57 מפה 10: בקעת הירדן לאחר מלחמת ששת הימים

איורים

- 23 איור 1: מבנה סכמאתי של קו מוריס
- 38 איור 2: מבנה סכמאתי של קו מקנמרה
- 38 איור 3: מבנה סכמאתי המתאר את פעולת קו מקנמרה

תמונות

- 33 תמונה 1: B-52
- 43 תמונה 2: AC-130 Spectre
- 59 תמונה 3: מבט כללי ממערב למזרח לעבר נהר הירדן, הבקעה, הירדנית וגב ההר המזרחי
- 72 תמונה 4: מבט מדרום לצפון על גדר המערכת וציר הטשטוש

דברי תודה

ברצוני להודות לאל"מ יוחאי בין ישי מפקד חטיבת הבקעה על הסיור המרתק שערך לי באחת מגזרות הפעולה שבאחריותו. סיור זה עזר לי להבין את הבעיות הכרוכות בהגנת גבולה המזרחי של ישראל אז כמו היום ולרדת לעומקן של הבעיות האסטרטגיות והמבצעיות שעמדו בפני צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. הסיור בבקעה העלה את ההכרה כי מתחייב מחקר רציני ומקיף על תקופה זו כמו גם כתיבת ההיסטוריה של הסיירות הפיקודיות בשנים 1967–1973. לבסוף ברצוני להודות לפרופ' ארנון סופר ולצוות קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה על האמון שניתן למחקר זה ועל האפשרות לפרסמו בבמה מכובדת זו. מחקר זה מוקדש לזכרם של מגני גבולות ישראל.

פתח דבר

קתדרת חייקין שמחה פעם נופסת לפרסם מחקר של ד"ר טל טובי בנושאים גאואסטרטגיים והפעם על "חסימת גבולות במלחמה נגד כוחות לא סדירים – אלג'יריה, וייטנאם וישראל כמקרי בוחן". מיותר להכביר במילים על חשיבות נושא זה לביטחונה של ישראל. מדינה שאורך גבולותיה ביחס לשטחה מן הגבוהים בעולם. גבולותיה עויינים עם עבר מלחמתי קשה והווה של חדירות בלתי פוסקות אם מצד שכנים עויינים או מצד אוכלוסיות החודרות פנימה מגבולות של שלום כמו מצרים וירדן. ישראל מתמודדת בעבר כמו בהווה בנסיונותיה לחסום את גבולותיה אם נגד צבאות סדירים ואם נגד כוחות לא סדירים, בנוסף למהגרי עבודה, פליטים, מבריחי סמים ונשים, נשק וסחורה אחרת.

חשוב שמסמך כשל טל טובי יימצא במדף הספרים לכל מי שעוסק בנושא או רק מתעניין בו, יוכל לגשת לחומר חשוב זה. תודה לנוגה יוסלביץ על המפות, העיצוב וההוצאה לאור, תודה לשרה יורמן על העריכה הלשונית, ותודה לטל טובי שנותן אמונו בקתדרה.

פרופ' ארנון סופר

אוקטובר 2010

מבוא

אחד התנאים החשובים ביותר לניהול מלחמת גרילה הוא הימצאותו של אזור בו יכולים לוחמי הגרילה למצוא מחסה, להתאמן, לבנות את כוחם, להצטייד ולהקים בסיסי פעולה מהם יצאו לפעולות קרביות. "מקום מקלט" (Safe Haven) הוגדר על ידי מאו דזה דונג (Mao Zedong) כמעוז אסטרטגי, אשר בעזרתו יכולות יחידות הגרילה לבצע את משימותיהן, לשמור על כוחותיהן ולהגדילן, וכמו כן, מתוך אזורים אלו יוצאות יחידות הגרילה לפעולות נגד כוחות האויב. לפי טענתו של מאו, לא ניתן לקיים מלחמת גרילה ממושכת, מעבר לקווי האויב, ללא בסיסים אסטרטגיים, כיוון שאלה משמשים כעורף עבור לוחמי הגרילה.¹ במדינה גדולה בהיקפה הטריטוריאלי כמו סין היו בסיסים אלו בתוך המדינה, אך הרחק ממרכז השלטון ומהישג ידו של הצבא. במדינות קטנות או במדינות בהן שליטת הצבא חזקה ניתן לראות כי מקומות המקלט נמצאו מחוץ למדינה.

מנגד, על הצבא הלוחם בארגוני הגרילה לאתר את מיקום המעוזים ולכוון את פעילותו הצבאית נגד אזורים אלה על מנת למנוע מהגרילה לחזק את ארגונה הצבאי והפוליטי. לפיכך, הימצאותם של אזורי המקלט סותרת את ההנחה כי ללוחמי גרילה אין נקודות תורפה אסטרטגיות שהם צריכים להגן עליהן. כמו כן, ניתן להגדיר את הדרכים המובילות אל אזורי המקלט ומהם אל עבר שטחי הפעולה כ'דרכי תקשורת' (Lines of Communication), המהוות בתפיסה הצבאית יעדים אסטרטגיים חיוניים שיש להגן עליהם מחד, ויעדים אסטרטגיים שיש להתקיפם ולהשמידם מאידך.²

מטרתו של מחקר זה היא לבחון שלושה מקרי מבחן, אשר התרחשו בשלהי שנות ה-50 ובמהלך שנות ה-60 של המאה ה-20. המקרה הראשון הוא בחינת המערכה שניהלו הצרפתים נגד כוחות ה-FLN באלג'יריה (1954-1962). המקרה השני, שיהווה את עיקרה של עבודה זו, יבחן את הניסיון האמריקני במהלך מלחמת וייטנאם (1961-1973). והמקרה השלישי הוא מלחמתה של מדינת ישראל בתקופת מלחמת ההתשה בחזית המזרחית, לאחר מלחמת ששת הימים ועד שלהי 1970.

בכל שלושת המקרים נעשה ניסיון לחסום נתיבי חדירה לתוך אזורי עימות. באלג'יריה התמקד רובו של המאבק בחסימת הגבול בין טוניס ואלג'יריה ('קו מוריס'), כשזירות

1 מאו צה טונג, הבעיות האסטרטגיות במלחמת הגרילה נגד יפן, בתוך: יהושפט הרכבי (עורך), על הגרילה, (תל אביב, 1971), 172-173. ראו גם: זאב, לקויר, גרילה, (תל אביב, 1979), 193.

2 על התפתחות המושג ראו: עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, (תל אביב, 2000), 68-69.

משנה היו חסימת הגבול עם מרוקו, הסהרה וכן הנתיב הימי. בוייטנאם ניהלה ארצות הברית מערכה אינטנסיבית מול החדירה הצפון וייטנאמית לתוך דרום וייטנאם, הן דרך הגבול בין שתי המדינות והן דרך 'נתיב הו צ' מין', נתיב שהחל מצפון וייטנאם דרך לאוס וקמבודיה, ומשם לאזורים השונים ברחבי דרום וייטנאם. גם כאן היה ניסיון לחסימת הנתיב הימי. המקרה הצרפתי מדגים חסימה המבוססת בעיקר על מכשול, ואילו המקרה האמריקני מציג חסימה המבוססת על אש (בעיקר כוח אווירי) והפעלת כוחות מיוחדים, ללא מכשול פיזי מלאכותי. המקרה הישראלי משלב בין אש ומכשול. מקרי המבחן מצביעים על העובדה כי הניסיונות הצרפתיים, האמריקניים והישראליים לחסימת נתיבי החדירה יצרו אצל הכוחות הלא סדירים הרגשה כי הפעילות הצבאית האינטנסיבית מהווה איום מוחשי על עצם קיומם ככוחות צבאיים. עובדה זו מחזקת את הטענה כי לאזורי המקלט והדרכים המובילות משם אל עבר שטחי הפעולה יש מהות אסטרטגית קריטית.

מקרי המבחן מהווים אירועים היסטוריים שהסתיימו, ולפיכך, ניתן להעריך את הצלחתם או כישלונם של ניסיונות החסימה. לפי מבחן התוצאה, בהיבט הצבאי, הצליח 'קו מוריס' לחסום באופן כמעט מוחלט את ההסתננות מטוניס לאלג'יריה, וכך גם במקרה הישראלי. מנגד נכשלו האמריקנים בחסימת נתיב הו צ' מין. אך המטרה היא להראות כי מאמצי ארצות הברית לא היו לריק וכי ללחץ הצבאי, שהפעילה לאורך המלחמה, הייתה השפעה רבה ברמה הטקטית והשפעה מסוימת גם ברמה האופרטיבית. לפיכך, דיון במקרה האמריקני יכול להיות רלבנטי וניתן להפיק לקחים מלימוד ניסיונם של אחרים.

כדי לבסס מסד תיאורטי למחקר זה יקדימו את מקרי המבחן שני פרקים תיאורטיים. הראשון ינתח את מהות המושגים אזור הבסיס ואזור המקלט, כפי שנגזרו מהגותו של מאו. הדיון והניתוח של שני המושגים חשובים משתי סיבות. הסיבה הראשונה היא להבין את דפוסי הפעולה של כוחות לא סדירים המנסים להוציא אל הפועל מבצעים במדינת היעד. הסיבה השנייה היא חשיבות זיהויים של אזורים אלה על ידי הצבאות הנלחמים בכוחות גרילה, על מנת שיוכלו ליצור דפוסי פעולה הגנתיים והתקפיים נגד הגרילה. הפרק התיאורטי השני יעסוק בהגנה כצורת קרב ברמה האסטרטגית. חשיבותו של פרק כזה נובעת מעצם העובדה שצרפת, ארצות הברית וישראל ניהלו מערכת הגנתית ברמה האסטרטגית, ולפיכך יש לבחון את העקרונות המנחים בניהול הגנה אסטרטגית.

אזור בסיס ואזור מקלט: בחינה תיאורטית

חשיבותו של אזור בו יכולים כוחות לא סדירים להתארגן, ומשם לצאת לפעולות הייתה ידועה משחר ההיסטוריה. הראשון שהעלה זאת על הכתב ויצר משנה סדורה בעניין היה מאו. פרק זה יבחן את הגותו הצבאית של מאו, תוך הדגשת סוגיות הקשורות למושגים אזורי בסיס ואזורי מקלט. בעזרת הדיון התיאורטי ניתן יהיה לבחון את פעולות הנגד שנקטו צרפת, ארצות הברית וישראל בהתמודדותן מול כוחות לא סדירים בשנות ה-60 ולהעמיד את ההלכה מול המעשה.

בהגותו הפוליטית-צבאית של מאו נמצאים מספר מושגים בעלי מהות גאוגרפית פיזית ברורה, כשהחשוב שבהם הוא המושג 'אזור הבסיס'. מאו פיתח מושג זה לאור מצבה הפוליטי של סין בשלהי שנות ה-30 של המאה ה-20. למעשה, הגותו הצבאית נבנתה על בסיס המאזן ויחסי הכוחות בין הצבא האדום הסיני והצבאות מולם נלחם, הצבא הלאומני (הגואמינדנג), ולאחר 1937 הצבא הקיסרי היפני. מאו זיהה את העובדה כי יחסי הכוחות אינם שווים וכי המאזן הצבאי נוטה לרעת הקומוניסטים.³ לצבא האדום לא היו מקורות סיוע חיצוניים, ולמעשה הוא נסמך על אמצעי לחימה ומזון שנפלו בידי כוחותיו לאחר תבוסות טקטיות שהנחילו לצבאות האויב.

התיאורטיקן הסיני הקדום, סון דזה, כתב כי צבא האויב יהיה המקור למזון ואמצעי לחימה וכך ניתן יהיה לנהל את המלחמה מבלי לפגוע במרקם הכלכלי של האוכלוסייה האזרחית.⁴ זהו, למעשה, עיקרון ההסתמכות העצמית, עליו מטיף מאו.⁵ כלומר, אל להם לקומוניסטים להסתמך על עזרה חיצונית אלא לדאוג לעצמם.

בראשית שנות ה-30 העביר מאו את עיקר פעולתו למחוז ג'יאנג-שי, ובמקביל הוקמו בסיסים קומוניסטיים ('סובייטים') נוספים במחוזות שונים בדרום מזרח סין. מאחזים אלו הותקפו חמש פעמים על ידי הכוחות הלאומנים, וב-1936 החלו הכוחות הקומוניסטים לסגת לצפון סין. נסיגה זו ידועה בשם 'המסע הארוך'. מאו הבין כי אם ברצונה של המפלגה הקומוניסטית לשרוד, ולאחר מכן להתחזק עד שתוכל לתפוס את השלטון בסין,

3 מאו, "שאלות האסטרטגיה של מלחמת המהפכה בסין", דצמבר 1936, בתוך: מאו: כתבים נבחרים (כרך 2), (מרחביה, 1954) 272-273.

4 סון טסו, *אמנות המלחמה*, (הוד השרון, 1998), 16.

5 על השפעתה של הכתיבה הצבאית הסינית העתיקה על מאו ראו את הדיון אצל Griffith בהקדמתו לתרגום חיבורו של סון דזה. Sun Tsu, *The Art of War*, Samuel B. Griffith (tr.), (Oxford, 1962), 45-56.

עליה למצוא מקום מרוחק מהישג ידם של הכוחות הצבאיים והפוליטיים החזקים ממנה. באזור זה יוכלו הכוחות הקומוניסטיים להקים מערכת כלכלית אלטרנטיבית תוך גיוס האוכלוסייה הכפרית המקומית לטובת המפלגה הקומוניסטית. מערכת זו הסתמכה על אמונתו של מאו בגורם האנושי, שיידע להתגבר על כל הקשיים על ידי מציאת פתרונות מתאימים. המערכת שהתגבשה הייתה הקמת גופי עזר מקרב האוכלוסייה המקומית, שתמכה במערך הלוגיסטי של הצבא האדום. כמו כן, יחידות הצבא האדום עסקו בחקלאות כדי לחזק את הקשר הפוליטי בין הצבא והכפריים ולספק לעצמם מזון.⁶

בהגותו של מאו מהווה אזור הבסיס גם אזור מקלט. גודלה העצום של סין, והיעדר מערכת דרכים ותקשורת יעילה איפשרו לכוחות הקומוניסטים להתרחק מהישג ידו של האויב ולמנוע ממנו פגיעה בתשתית הפוליטית, הצבאית והכלכלית של כוחות המפלגה הקומוניסטית. תנאים פיזיים אלה יאפשרו, לדעת מאו, לנהל מלחמה אשר תדגיש את היתרונות של הצבא האדום, תוך ניצול חולשתו של האויב, שמאגרי כוח האדם שלו קטנים מאלו של הקומוניסטים. קביעה זו תחזור באופן שיטתי בחיבורים הצבאיים של מאו בדבר דרכי המלחמה של הקומוניסטים מול התוקפנות היפנית. כיום היינו קובעים כי מאו כפה על צבאות האויב עימות א-סימטרי. אמנם לגואמינדנג וליפנים היה יתרון צבאי-חומרי, אך לקומוניסטים היה יתרון צבאי-אנושי, אשר ביטל את יתרונו החומרי של האויב.

חולשתו של הצבא האדום הסיני (ולמעשה, כל כוח פוליטי מהפכני) והצורך בגיוס האוכלוסייה למען מטרות המהפכה מהווים, למעשה, את מימדי הזמן והמרחב במשנתו הצבאית של מאו. כמו כן, נמצא כאן את שלושת עקרונות היסוד של מאו, שהם חשיבותו של תהליך הפוליטיזציה של העם, הקמת אזורי בסיס והעובדה כי מאבק פוליטי וצבאי מהפכני יהיה ממושך. שלושת העקרונות הללו משתלבים ביניהם ונגזרים אחד מהשני לכלל מהות צבאית ופוליטית, המתווה את הדרך האסטרטגית למלחמה המהפכנית. בכך, טוען וויילי (Wylie), הפך מאו לאב המייסד של תיאוריה צבאית חדשה – 'הלוחמה המהפכנית'.⁷ חולשתם הצבאית והפוליטית של הקומוניסטים בשילוב עקרונות הזמן והמרחב הביאו את מאו לעצב את תפיסת 'המלחמה הממושכת'.

6 Chen-Ya Tien, *Chinese Military Theory: Ancient and Modern*, (Oakville, 1992), 215

7 J. C. Wylie, *Military Strategy: A General Theory of Power Control*, (New Brunswick, 1967), 57. לדיון על הקשר בין פוליטיקה לאסטרטגיה, בבואנו לבחון את המחשבה הצבאית של מאו, ראו: Howard L. Boorman and Scott A. Boorman, "Chinese Communist Insurgent Warfare, 1935-49", in: *Political Science Quarterly* 81(2) 1966, 173-174

תפיסת 'המלחמה הממושכת' תספק, לדעת מאו, את הזמן הדרוש למפלגה הקומוניסטית כדי להרחיב את אחיזתה הפוליטית בקרב האוכלוסייה הכפרית. כך יתאפשר למפלגה לבנות כוח צבאי סדיר, אשר בזמן כלשהו יעמוד מול כוחות הצבא הסדיר של האויב.⁸ כלומר, המלחמה הממושכת היא זו היוצרת מרחב זמן להתפשטות פוליטית, ולבסוף לניצחון צבאי ופוליטי.⁹ כיוון שיש צורך להראות כי עדיין מתקיימת התנגדות, יש להמשיך במאבק הצבאי, היא הגרילה. כפי שנראה בהמשך, אין מאו מייחס לגרילה, כמהות טקטית או אסטרטגית, בלעדיות.

מאו חזה כי במלחמה הממושכת יהיו שלושה שלבים.¹⁰ בשלב הראשון האויב הוא בעל היוזמה ההתקפית ברמה האסטרטגית, ואילו הקומוניסטים נמצאים בהגנה אסטרטגית או בנסיגה אסטרטגית. השלב השני מתאפיין בייצוב המציאות האסטרטגית, כשהקומוניסטים מכינים עצמם לקראת מתקפת נגד אסטרטגית. בשלב זה פעולות הגרילה המתמשכות צריכות להטריד את האויב ולהביא להתשתו. במקביל תחזק המפלגה הקומוניסטית את אחיזתה הפוליטית ותרחיב את שליטתה הטריטוריאלית. פעולה נוספת תהיה הקמתו של צבא סדיר.

בשלב השלישי – שלב התקפת הנגד האסטרטגית – ייצא הצבא הסדיר למלחמה כוללת מול היחידות הסדירות של האויב וינחיל להן תבוסה. הגרעין הפוליטי, שנבנה בהדרגה, הוא זה שיתפוס את השלטון במדינה.¹¹ ההכרעה הצבאית תעשה גם בעזרת אינדוקטרינציה פוליטית של המוני העם והפעלתה של לוחמה פסיכולוגית. פעולות אלו דורשות זמן, ומכאן נובע היבט נוסף של תפיסת המלחמה הממושכת של מאו.

מאו אינו אומר כמה זמן יימשך כל שלב, אך הוא קובע כי יש לעבור בזהירות משלב לשלב וכי אין לדלג מהשלב הראשון לשלישי. מעבר לא זהיר יכול להביא לכישלונה של המהפכה. כמו כן, מאו קובע כי בכל השלבים יש הכרח ליצירת שיתוף פעולה בין הכוחות הסדירים

8 ראו את מכתבו של מאו אל הפוליטבירורו הסיני (9/8/1927): Stuart R. Schram (ed.), *Mao Road to Power – Revolutionary Writings, 1912-1949* (vol. 4), (London, 1992), 33-34.

9 E. L. Katzenbach, "Time, Space, and Will: The Politico-Military View of Mao Tse-tung", in: T. N. Greene (ed.), *The Guerrilla and How to Fight Him*, (New York, 1966), 15 ומרחב במחשבה הצבאית של מאו ראו גם: Tien, *Chinese Military Theory: Ancient and Modern*, 236.

10 מאו, "על המלחמה הממושכת", מאי 1938, בתוך: מאו: *כתבים נבחרים* (כרך 2), (מרחביה, 1954), 183-191.

11 ראו גם: יהושפט הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, (תל אביב, 1990), 197.

ובין יחידות הגרילה, וכי לשני הכוחות חשיבות ברמה האסטרטגית.¹² יתר על כן, לגרילה תפקיד אסטרטגי כפול. היא מסייעת להצלחת פעולות הכוחות הסדירים, ויחידות הגרילה עצמן יהפכו בהדרגה לכוחות סדירים.

אופייה הממושך של מלחמת הגרילה אינו מהווה חידוש לכשעצמו. אך האסטרטגיה של מאו לא הייתה רק תגובה פסיבית, שהתמקדה בהטרדת האויב ובהשתתו. אמנם הוא הבין כי במשך תקופה ארוכה זה יהיה דפוס הפעולה הקומוניסטית, אך תהליכים בעלי משמעות רבה צריכים להתרחש במקביל. כבר ב-1928, בחיבורו *מדוע שלטון אדום בסין הוא בן קיום*, קבע מאו באופן נחרץ כי "תנאי בל יעבור לקיום השלטון האדום הוא מציאותו של צבא אדום סדיר וחזק..."¹³. שנתיים לאחר מכן כתב מאו כי המדיניות של פשיטות הגרילה לא יביאו להצלחת המהפכה הקומוניסטית והדרך לעשות זאת היא ייסוד בסיסים, הקמת מוסדות שלטון, העמקת וחיזוק הקשר עם האוכלוסייה הכפרית ובנייתו של צבא סדיר.¹⁴

תנאי הכרחי, לפי מאו, להתפתחותו של תהליך דינמי שיביא להתחזקותה של המפלגה הקומוניסטית הוא בנייתם של אזורי בסיס, אשר ייצאו תחת שליטה קומוניסטית. רק אז ניתן יהיה להתחיל בחינוך פוליטי של העם, בחיזוק הכוח הצבאי והעברת תהליך בקרב יחידות הגרילה, תהליך שבסופו יהפכו לצבא סדיר. מצבה המיוחד של סין, כמדינת ענק, מאפשר כינונם של בסיסים כאלה, שיהיו רחוקים מהישג ידו של האויב. מאו קבע כי הקומוניסטים חייבים ליצור לעצמם בסיס שליטה פוליטי, אשר ממנו ניתן יהיה להפיץ את בשורת המהפכה הקומוניסטית, תוך ניצול חוסר היציבות והמלחמות הנמשכות בתוך סין בין מוקדי הכוח השונים.¹⁵

בחיבורו *מדוע שלטון בסין הוא בן קיום*, קובע מאו כי הרחבת אזור הבסיס תיעשה רק על ידי הפצת המהפכה. תהליך זה יביא להרחבת אזור הבסיס באופן פיזי, ובהכרח גם להגדלת האוכלוסייה התומכת בקומוניזם או הנמצאת תחת שליטתו.¹⁶ מאותו רגע שהוחלט על הקמתו של בסיס קומוניסטי (סובייטי), חייבים להתקיים חמישה תנאי יסוד באזור הנבחר, והם: תמיכה פעילה של האוכלוסייה המקומית, הקמת ארגון מפלגתי חזק,

12 מאו, "על המלחמה הממושכת", מאי 1938, 230.

13 מאו, "מדוע שלטון בסין הוא בן קיום", אוקטובר 1928, בתוך: *מאו: כתבים נבחרים* (כרך 1), (מרחביה, 1952), 85.

14 מאו, "מניצוץ עלולה להתלקח תבערה", ינואר 1930, בתוך: *מאו: כתבים נבחרים* (כרך 1), (מרחביה, 1952), 60, 67.

15 מאו, "המאבק בצינגאנשאן", נובמבר 1928, בתוך: *מאו: כתבים נבחרים* (כרך 1), (מרחביה, 1952), 97.

16 מאו, "מדוע שלטון בסין הוא בן קיום", 85.

בניית מערכת צבאית סדירה, שטח נוח לניהול לוחמת גרילה ומקורות כלכליים שיתמכו בפעילות הפוליטית והצבאית. בהגדרת תנאי יסוד אלה יש ניתוח פוליטי של החברה הסינית, אשר ממנה צמחה המהות הפוליטית והצבאית של אזור הבסיס. מאו אינו מפריד בין התהליך הפוליטי ובניין הכוח הצבאי. כפי שראינו, מאו טוען כי בלי מערכת צבאית חזקה לא ניתן יהיה להפיץ את האידיאולוגיה הקומוניסטית.

ב-1938, שנה לאחר פרוץ המלחמה עם יפן, סיכם מאו בחיבור נוסף את ניסיונו הקודם בדבר הדרכים לכינון אזורי בסיס, תוך הדגשת תהליך הפיכת 'אזור גרילה' ל'אזור בסיס'.¹⁷ ראשיתו של התהליך הוא בפעילות צבאית המכוונת להשמדת כוחות האויב וסילוק ממשלת הבובות שהקים. רק לאחר מכן יחל התהליך הפוליטי, שיכלול את ארגון פעולתם של האיכרים במסגרת פוליטית וצבאית.¹⁸ בסיומו של התהליך תשלוט המהפכה הקומוניסטית באזור, ועל הצבא תהיה מוטלת המשימה לשמור על שרידותו של השלטון. גיוס האוכלוסייה המקומית לטובת המאבק הקומוניסטי יביא בתורו להתפתחותם והאצתם של שני תהליכים. הראשון הוא חיזוק הכוח הצבאי על ידי גיוס האיכרים לצבא הסדיר וליחידות העזר. התהליך השני יהיה הרחבת בסיס הכוח הפוליטי. זהו "מאבק עקשני", כותב מאו, התלוי "באיזו מידה הושמדו כוחות האויב (=ההיבט הצבאי) וגויסו ההמונים בטרטוריה של האזור (=ההיבט הפוליטי)".¹⁹ נקודת הממשק בין התחום הצבאי והפוליטי הוא השגת תמיכתה של האוכלוסייה הכפרית באזור הבסיס. ההיבט הצבאי בהשגת תמיכתה של האוכלוסייה הכפרית הוא שהיא תספק לגרילה ולצבא הסדיר המתהווה לוחמים, מסתור, מודיעין ומזון.

מאו טוען כי אין לנהל מלחמה סדירה מול האויב כל עוד הצבא האדום לא בנה עצמו כצבא סדיר בעל עתודות כוח אדם ומערכת לוגיסטית תומכת. עד להשגת יעד זה יש לנהל לוחמת גרילה. כיוון שהכוחות הסדירים חלשים ולא מאורגנים, על יחידות הגרילה מוטלת המשימה לפעול מאחורי קווי האויב, לשבש את נתיבי הלוגיסטיקה שלו, לפגוע ביחידות מבודדות ולגייס את האוכלוסייה הסינית הנמצאת תחת הכיבוש היפני למאבק נגד האימפריאליזם היפני.²⁰ לפיכך, התשתית הפיסית של המכניזם הצבאי התבססה על

17 אזור גרילה הוא אזור בו לקומוניסטים עדיין אין שליטה פוליטית וצבאית מלאה.

18 מאו, "שאלות האסטרטגיה של מלחמת הפרטיזנים נגד הכובשים היפנים", מאי 1938, בתוך: מאו: כתבים נבחרים (כרך 2), (מרחביה, 1954), 128.

19 שם, 129.

20 לקויר, גרילה 191-192.

קיומם של אזורי הבסיס. לא ניתן לקיים מבצעי גרילה מאחורי קווי האויב ללא הימצאותם של אזורי הבסיס, המהווים את העורף הטקטי במלחמה חסרת עורף אסטרטגי.

כאמור, תפיסת המלחמה הממושכת ואזורי הבסיס היוו את עקרונות הזמן והמרחב במחשבתו הצבאית של מאו. אפשר יהיה להביס צבא סדיר חזק רק אם תיבנה מערכת צבאית דומה, ואם לוחמי הגרילה יהפכו בהדרגה לצבא סדיר. המלחמה הממושכת תספק את הזמן הדרוש להשלמת התהליך שיתבצע בתוך אזורי הבסיס (המרחב). גם בהדגשת המרכיב החברתי ניתן למצוא את תפיסת הזמן והמרחב. הזמן הארוך (המלחמה הממושכת) יאפשר את חינוך ההמונים וגיוסם למסגרות הצבאיות השונות, ואילו עצם מיקומם הפיזי של הכפריים מהווה את מרחב הפעולה של הגרילה ושל הצבא הסדיר.

לסיכום ניתן לומר, כי מחשבתו הצבאית של מאו נשענה על עקרון יסוד מרכזי אחד – המלחמה הממושכת. לעיקרון זה יש שלושה עקרונות משנה פוליטיים וצבאיים המשתלבים ומשפיעים האחד על השני. העיקרון הראשון הוא השגת תמיכתה של האוכלוסייה הכפרית, העיקרון השני הוא כינונם של אזורי בסיס, והשלישי הוא בנייתם של כוחות צבאיים סדירים, אשר ישיגו את הניצחון הסופי. נכון הוא כי עקרונות אלה היו ידועים ללוחמי הגרילה משחרר ההיסטוריה, אך חידושו הגדול של מאו הוא השימוש באסטרטגיה צבאית ידועה במסגרת תנועה פוליטית אשר פעלה במדינה ענקית ונחשלת כמו סין.

ניצחונם של הקומוניסטים על הגואמינדנג והילת המיתוס שיצרו כמי שהכריעו את יפן, הביאו לכך שהתיאוריה (והמעשה) המאואיסטים הפכו למודל חיקוי עבור תנועות לאומיות, בדרך כלל קומוניסטיות, שהחלו במאבק לשחרור לאומי מעול האימפריאליזם המערבי. אך התיאוריה המאואיסטית עברה שינויים והתאמות בהתאם למציאות הפוליטית והצבאית בזירות המלחמה השונות. אזורי הבסיס, לפי משנתו של מאו, מהווים למעשה גם אזורי מקלט, אליהם יכולים לוחמי הגרילה להימלט לאחר תבוסה, או לתכנן את צעדיהם הבאים, וכי אזורים אלו יימצאו בתוך המדינה עצמה. דבר זה היה אפשרי במדינת ענק כדוגמת סין. שלושת מקרי המבחן, אותם ינתח מחקר זה, מציגים מקרים בהן הגרילה בנתה את כוחה הצבאי מחוץ למדינה בה נערך העימות, ולמעשה אזור המקלט נמצא ביישות פוליטית אחרת. בניין הכוחות מחוץ למדינת העימות נבע משני גורמים עיקריים. הראשון, עוצמתה הצבאית של המדינה מולה התמודדו כוחות הגרילה ושליטתה הכמעט מוחלטת בכל שטחי המדינה, קרי אזורי הבסיס. הגורם השני היה חוסר רצונה של המדינה להרחיב את גבולות העימות על ידי ניהול מלחמה קרקעית באזורים חדשים. כך למשל גיאפ, מפקד הכוחות

הקומוניסטיים הווייטנאמיים, ביטל את עיקרון ההסתמכות העצמית וקבע כי על כוחותיו היה למצוא אזורי מקלט מחוץ לגבולות וייטנאם, בעיקר בסין ובלאוס.²¹

בדפוס פעולה זה, בו כוחות הגרילה נמצאים מחוץ לאזורי העימות, אנו יכולים לזהות שתי צורות לחימה: הגנה ברמה האסטרטגית והתקפה ברמה הטקטית. כיום מקובל לכנות דפוס פעולה זה בשם 'ביטחון שוטף' (בט"ש) או בהגדרה האמריקנית Military Operations Other Than War (MOOTW), או Support and Stability Operations (SASO). המדינות שיהיו נדונות במחקר זה ניסו למנוע מכוחות לא סדירים לחדור לתוך התחום הגאופוליטי בו הן שלטו, במטרה למנוע מאותם כוחות מהפכניים להקים ולבסס אזור בסיס. הפרק הבא יעסוק בקצרה בצורת קרב זו על מנת ליצור בסיס תיאורטי נוסף לניתוח פעולותיהן של צרפת, ארצות הברית וישראל.

21 וו נגויאו גיאפ, *מלחמת העם - עבא העם*, (תל אביב, 1969), 36-37, 49. ראו גם את הדיון אצל: הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, 198.

הגנה והכרעה

הרכבי טוען כי מפקד חייב לשאול עצמו איזו צורת מלחמה ואיזו צורת קרב יבחר.²² שאלה זו אינה רלבנטית עבור מקרי המבחן בהם עוסק מחקר זה. כפי שנאמר, צבאות צרפת, ארצות הברית וישראל ניצבו על קו הגבול ומשימתם הייתה למנוע את חדירתם של לוחמי הגרילה. לפיכך, נקודת הפתיחה הייתה ניהולה של ההגנה.

הגנה היא צורת מלחמה (ברמה האסטרטגית) או קרב (ברמה הטקטית), שתכליתה להחזיק בשטח מוגדר ולהכשיל את התקפות האויב. במילים אחרות, מטרת ההגנה, הן ברמה האסטרטגית והן ברמה הטקטית, היא למנוע הישגים צבאיים מהאויב. ממטרה זו נגזרות שלוש מטרות נוספות. הראשונה היא להבטיח שליטה בשטחים חיוניים, השנייה, למנוע מהאויב מלהגיע לעורף והשלישית להתיש ולשחוק את כוחותיו ולפגוע בו ובאמצעי הלחימה שלו.

ניתן לקבוע שתי צורות הגנה: קבועה וניידת, אך לעיתים נוכל למצוא שילוב של שתי הצורות. כמו כן, יש לעשות הבחנה בין היערכות להגנה עוד קודם ללחימה ישירה נגד האויב, כשיש די זמן לתכנן ולהשלים את מערכי ההגנה (הגנה סדורה) לבין היערכות להגנה ללא זמן מספיק להכנות, לעיתים במקביל לניהול לחימה (הגנה חפוזת).²³ בניגוד לכתובה התיאורטית המקיפה אודות ההתקפה, הרי אודות ההגנה הכתיבה היא מועטה יותר, כיוון שתפיסת ההגנה נחשבה כחלק מפעולות המדינה שהייתה אחראית על ביצור הגבולות ועל הקמת מצודות ומבצרים. הצבא הכין עצמו להתקפה ונראה היה כי אין צורך ללמוד את דפוסי קרב ההגנה. דיון תיאורטי מצומצם על ההגנה ניתן למצוא בכתבים שונים, אך הדיון המקיף ביותר נמצא אצל קלאוזביץ, בספרו *על המלחמה* (Vom Krieg, 1832). קלאוזביץ מקדיש את כל החלק השישי בספרו להגנה. יתר על כן, הוא קובע כי גם החלק העוסק בהתקפה (החלק השביעי) נובע למעשה מהדיון על ההגנה. הספר המקיף ביותר על ההגנה הוא ספרו של הגנרל הגרמני וילהלם פון לב (von Leeb), *הגנה* (Die Abwehr 1939).²⁴ פון לב כתב את ספרו בעקבות מלחמת העולם הראשונה, והוא

22 הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, 407.

23 על ההגדרות השונות המרכיבות את תפיסת ההגנה ראו: Department of the Army, FM 3-0, Operations (2008), 3-10 – 3-12.

24 הספר תורגם לעברית. וילהלם פון לב, *הגנה*, (תל אביב, 1993).

מוכיח את טענתו של קלאוזביץ כי ההגנה היא צורת המלחמה החזקה ביותר.²⁵ יתר על כן, אין ספק כי התיאוריה של קלאוזביץ השפיעה רבות על פון לב ועמדה בבסיס ספרו. ניתן לומר, כי פון לב בוחן את מלחמת העולם הראשונה ואת מהות ההגנה דרך נקודת המבט של קלאוזביץ וספרו מהווה למעשה הוכחה לנכונות התיאוריה הקלאוזביציאנית, כשמלחמת העולם הראשונה מהווה מקרה מבחן. אך שני ההוגים הנ"ל כתבו הגות צבאית עבור המלחמה הקונבנציונלית, או במילים אחרות, מלחמה בין צבאות סדירים. לפיכך, יש לשאול האם תיאוריות אלו רלבנטיות בבואנו לבחון מקרים בהם צבאות סדירים התמודדו מול כוחות לא סדירים.

הוגי הדעות השונים קבעו בחיבוריהם כי אין לנהל רק הגנה. קלאוזביץ קבע כי יש לנהל הגנה ברמה האסטרטגית ובמקביל לצאת למתקפות טקטיות. המטרה היא לכפות על התוקף מלחמת התשה. כל עוד לא הצליח התוקף למוטט את מערכי ההגנה ולפלוש למדינה, הרי מבחינתו של המגן אי הכרעה היא הישג עבורו, לפחות ברמה הצבאית. לפי קביעות אלה ניתן לראות את ההתאמה הקונבנציונלית למלחמה נגד כוחות לא סדירים. הצבאות הסדירים אמנם ניהלו הגנה ברמה האסטרטגית. אך, כפי שנראה, מעת לעת יצאו לפעולות התקפיות יזומות בסדרי כוחות שונים. זוהי, למעשה, תפיסת היסוד של הביטחון השוטף.

מטרת הצבאות הסדירים הייתה לנסות ולהגיע להכרעה צבאית על ידי התשה. כאן יש מקום לעסוק בקצרה בבירור המושג 'הכרעה', ולהראות את התאמתו ללחימה נגד כוחות לא סדירים. מושג ההכרעה בהיסטוריה הצבאית זכה לפירושים שונים שעיצבו בתורם אסטרטגיות שונות להשגת ניצחון במלחמה כולה. באופן כללי ניתן לומר, כי הדיון התיאורטי על הדרכים להשגת הכרעה מופיע בכתביהם של הוגים צבאיים רבים, אך את ראשיתו של דיון שיטתי ניתן למצוא בעיקר במחשבה הצבאית הגרמנית.

קלאוזביץ ראה בהפעלת כוח פיזי את האמצעי להשגת המטרה, שהיא כפיית רצונו של צד אחד על הצד השני. על מנת להשיג מטרה זו, קרי הכרעה, יש לפרוק את האויב מנשקו ולסלק מקרבו כל רצון להמשיך ולהילחם.²⁶ הוא התווה שני עקרונות ראשיים על מנת להשיג את הכרעת האויב. העיקרון הראשון היה לנצח באופן מוחלט את כוחו

25 לדיון על תפיסות ההגנה של קלאוזביץ ופון לב ראו: יהודה ואלך, *תורות צבאיות: התפתחותן במאות ה-19 וה-20*, (תל אביב, 1977), 55-58 וכן את הקדמתו של ואלך לספרו של פון לב, *הגנה*, 8-13. ראו גם: הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, 407-411.

26 יהודה ואלך, *תורות צבאיות: התפתחותן במאות ה-19 וה-20*, (תל אביב, 1977), 45.

הצבאי של האויב. אך עיקרון זה לא יביא להכרעה מוחלטת, ולפיכך יש גם להשתלט על מקורות הכוח החומריים והפוליטיים של האויב, ובעיקר להביא לכיבוש עיר הבירה של האויב.²⁷ התקדמות לעבר מקורות העוצמה הלא צבאיים תביא את האויב לשלוח את צבאו להגן עליהם (ובמיוחד על עיר הבירה), ובכך יושמדו כוחות צבא נוספים. עקרונות אלה משלימים זה את זה על מנת להשיג את מפתו הניצחת והמוחלטת של האויב.²⁸

מול ההכרעה המוחלטת במהלך דרמטי אחד פעמי, שם קלאוזביץ את תפישת המלחמה המוגבלת. במלחמה כזו מטרות המלחמה מצומצמות ומכוונות להשגת כושר מיקוח מדיני.²⁹ אחד מתלמידיו המובהקים של קלאוזביץ, ההיסטוריון הצבאי הגרמני הנס דלבריק (Delbrück), פיתח הבחנה זו לשתי צורות הכרעה – השמדה והתשה – בהתאם לתפיסת המלחמה הכפולה של קלאוזביץ. בעוד שבמלחמת ההשמדה ההכרעה היא דרמטית ומהירה, הרי שבמודל השני, ההתשה, מושגת ההכרעה באופן הדרגתי והיא בעלת אפקט מצטבר.³⁰ דיון במקרי המבחן מוכיח כי זו הייתה האסטרטגיה שהפעילו הצבאות הסדירים, קרי שילוב של הגנה קבועה וסדורה ברמה האסטרטגית וניהול הגנה ניידת יחד עם יוזמה התקפית, ברמה הטקטית. יוזמה התקפית זו כוונה לפגיעה בשטחי ההתכנסות וההתארגנות של הכוחות הלא סדירים באזורי המקלט שלהם.

מחקר זה יתמקד בדפוסי פעולה צבאיים שהופעלו על ידי הצבאות הסדירים במלחמתם עם כוחות לא סדירים. יש לציין כי תפיסת המלחמה המהפכנית, כפי שנוסחה על ידי מאו, וכן התיאוריות הצבאיות העוסקות במלחמה נגד כוחות מהפכניים קובעות בצורה ברורה כי ההכרעה תושג ברמה הפוליטית.³¹ יחד עם זאת, התיאוריות השונות טוענות כי יש להציג הישגים צבאיים על מנת לתמוך במערכת הפוליטית, ובמיוחד נכון הדבר כשאנו דנים במדינה בעלת כוחות צבאיים סדירים, כיוון שפעמים רבות ההישג הפוליטי נובע באופן ישיר מהצלחה או כישלון בשדה הקרב.

27 קרל קלאוזביץ, *עקרונות המלחמה*, (תל אביב, 1949), 63. הספר נכתב ב-1812 לנסיך הכתר הפרוסי. ראו גם את הדיון אצל אבי קובר, *הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-1982*, (תל אביב, 2001), 30-31; הרקבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, 433.

28 גת, *מקורות המחשבה הצבאית המודרנית*, 167.

29 Clausewitz, 1984: 69. כאן נעשה שימוש במהדורת האנגלית משנת 1984 לספרו המפורסם של קלאוזביץ *Vom Krieg*, שיצא לאור ב-1823. (edited and translated by Michael Howard and Peter Paret), (Princeton, 1984)

30 קובר, *הכרעה*, 33. לדיון על מושג ההתשה אצל קלאוזביץ ראו: Clausewitz, *On War*, 92-93.

31 ראו בהקשר זה: רוברט תומפסון, *שלטון ומרדנות: לקחי מלאיה ווייטנאם*, (תל אביב, 1967), 49-60; B. B. Goodall, *Revolutionary Warfare in South East Asia*, (Johannesburg, 1966), 85-99; Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*, (New York, 1964), 3-5; David Galula, *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*, (New York, 1964), 107-135

אלג'יריה

קודם למעורבותה האינטנסיבית של ארצות הברית בוייטנאם הסתיימו בדרום מזרח אסיה ובאפריקה מספר מלחמות בהן נלחמו כוחות סדירים מול כוחות גרילה מהפכניים. את לקחי מלחמות אלו העלו מספר מכוני מחקר אקדמאיים, שעבדו עם הזרועות השונות של הצבא האמריקני, על הכתב במטרה ללמוד מהניסיון האירופאי ולגבש תיאוריות ומעשים בתחום הלוחמה נגד גרילה. כפי שנראה בהמשך, המודל שפיתחו הצרפתים באלג'יריה עמד בבסיס התוכניות האופרטיביות של הכוחות האמריקניים בוייטנאם.

את המלחמה באלג'יריה ניתן לחלק באופן גס לשתי תקופות.³² הראשונה מנובמבר 1954 ועד אמצע 1957. התקופה השנייה החלה בשלהי 1957 ועד לסיומה של המלחמה, ביולי 1962. הטקטיקה הצרפתית עד 1957 הייתה הגנתית באופייה, והתבססה על הקמת מערכת מוצבים באזורים הסמוכים ליישובים כפריים. מתוך המוצבים יצאו סיורים והונחו מארבים. כמו כן נערכו, מעת לעת, מבצעים רחבי הקף. פעולות אלו זכו להצלחה מועטה ועדות לכך היו התגברות והתעצמות המתקפות של כוחות הגרילה האלג'יריים, ה-National Liberation Front – FLN, והתגברות פעולות הטרור העירוני, במיוחד בעיר אלג'יר. הצרפתים נכשלו בניסיונותיהם לשלוט באוכלוסייה המקומית ושליטתם הצטמצמה בעיקר לדרכים הראשיות, ואילו הגרילה נעה בדרכים המשניות יותר. קרבת המוצבים הצרפתיים לכפרים סיפקה ל-FLN מידע על תנועת יחידות הצבא הצרפתיות. יחידות הפשיטה והסיורים היו קטנות וחסרו כוח אש, וכן לא נשאו די זמן בשטח על מנת לספק הגנה לכפריים או להרוס את התשתית הצבאית-פוליטית של ה-FLN. הסיורים נעו בצירים קבועים, ולכך היו שתי תוצאות. הראשונה, יחידות הגרילה היו יכולות להימנע ממפגש עמן. השנייה הייתה הנחת מארבים לפטרולים הצרפתיים. גם מיקום המארבים שהניחו הכוחות הצרפתיים היה ידוע ללוחמי הגרילה, שהיו יכולים להימנע מהם או לחילופין לתקופם. מבצעים רחבי היקף חסרו את גורם ההפתעה וסיפקו למורדים שהות להימלט.³³ כל הגורמים הללו גם יחד הביאו את ה-FLN לשנות את הטקטיקה שלו ולערוך מתקפות נועזות יותר בהיקפן ובעוצמתן.

השינוי בטקטיקה ובאסטרטגיה הצרפתית החל במהלך 1957, עם הגעת יחידות העילית של הצבא הצרפתי מקרב הצנחנים ולגיון הזרים. כמו כן, כוחות צבא צרפת גדלו בצורה

32 לסקירה תמציתית על המלחמה ראו: Michael Carver, *War Since 1945*, (London, 1980), 126-148.

33 Paul A. Jureidini, *Case Studies in Insurgency and Revolutionary Warfare: Algeria 1954-1962*, (Washington D.C., 1963), 94-95.

משמעותית (בשיאו מנה הצבא הצרפתי באלג'יריה כ-400 אלף חיילים). אזורים בהם הייתה נוכחות גרילה חזקה הוכרזו כאזורי ביטחון. התושבים באזורים אלו עברו תהליך יישוב מחדש וכפרים נהרסו במטרה למנוע מהמורדים מקורות מזון ומקומות מסתור. התנועה הותרה רק לכוחות צבא צרפתיים, שקיבלו אישור לירות באופן חופשי. היוזמה ההתקפית של יחידות העילית הצרפתיות חיסלה בהדרגה את תשתית ה-FLN בערים המרכזיות, וכוחות משימה ניידים וחזקים פעלו בהצלחה רבה באזורים הכפריים. הפעילות הצבאית הצרפתית הוכיחה את עוצמתו של הצבא הצרפתי וה-FLN נאלץ לפעול רק כנגד יחידות מבודדות וחלשות ורק כשהיה משוכנע בהצלחתו.³⁴

מפקד הכוחות הצרפתיים באלג'יריה, הגנרל מוריס שאל (Challe), התווה תוכנית אסטרטגית חדשה, שהיבטיה הצבאיים מעידים על נטילת יוזמה התקפית והפקת לקחים שנעשתה בעקבות הניסיון בהודו-סין.³⁵ התוכנית של שאל כללה:³⁶

1. הריסת מעוזי ה-FLN בהרים.
2. חסימת הגבול עם טוניס.
3. בידוד אזורים על ידי כוחות צבאיים.
4. ביצוע פעולות פסיפיקציה בקרב האוכלוסייה המקומית וחימוש הכפריים על מנת שיגנו על עצמם.

בהדרגה הכניס הצבא לפעולות מבצעיות מסוקים ומטוסים איטיים מנמיכי טוס, אשר פגעו ביעילות רבה יותר במעוזי המורדים בהרים שבדרום המדינה.³⁷ כמו כן, הוקמו יחידות עילית, שהובלו לשדה הקרב על ידי מסוקים. יחידות אלו נוצלו כעתודות ונשלחו באופן מיידי לכל מקום בו נערך עימות עם כוחות המורדים. הקצונה בדרג הביניים, רובם בוגרי וייטנאם,³⁸ בנו מיחידותיהם קבוצות תקיפה בעלות ניידות רבה, שזכו להישגים נכבדים

34 שם, 95-96.

35 הכוונה למלחמה שניהלה צרפת בצפון וייטנאם בשנים 1946-1954. על תהליך הפקת הלקחים ראו: אלכסנדר ז. זרבודאקיס, "מהודו-סין לאלג'יריה: לקחים מלוחמה נגד חתרנות", בתוך: מרטין ס. אלכסנדר ואחרים (עורכים), *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות*, תרגום: אורי דרומי, (תל אביב, 2004), 65-84.

36 Constantine Melnik, *The French Campaign Against the FLN*, (Santa Monica, 1967), 39

37 James S. Corum and Wray R. Johnson, *Airpower in Small Wars: Fighting Insurgent and Terrorists*, (Lawrence, 2003), 171

38 בצורה נרטיבית נפלאה ניתן לראות את תהליך הפקת הלקחים של הקצונה הזוטרה בספרו של ז'אן לרטגי, *הצנטוריונים*. ספר זה היה ספר חובה לכל קצין אמריקני שנשלח לוייטנאם בשנות המעורבות האמריקנית.

במהלך 1959. יש לציין במיוחד את ראש מטה דיוויזיית הצנחנים ה-10, קולונל איב גודאר (Godard), שפעולות חייליו, לפי התוכניות שעיצב, חיסלו את התשתית הצבאית והארגונית של ה-FLN בעיר אלג'יריה.³⁹ הפעילות המבצעית באלג'יריה לוותה בכתבת מאמרים על ידי אנשי צבא שונים, ובכתבי העת של הצבא הצרפתי התפרסמו מאמרים רבים בנושא מלחמת הגרילה וכמו כן הועברו קורסים במסגרת הצבא.⁴⁰

לקח נוסף מווייטנאם היה למנוע מהמורדים למצוא מקלט במדינות הגובלות עם אלג'יריה, קרי מרוקו וטוניס.⁴¹ בשתי מדינות אלו, אשר כבר היו ריבוניות, בנה ה-FLN בסיסים מהם יצאו תגבורות בכוח אדם ובאמצעי לחימה לאלג'יריה, ואל מקומות מקלט אלו נמלטו לוחמי הגרילה. במקביל למערכת החסימה היבשתית מנע הצי הצרפתי חדירות ימיות, גם כן בהצלחה רבה ביותר.⁴² נקודת התורפה הייתה בגבול עם הסהרה. אך בעזרת מידע מודיעיני, הפעלת כוחות עילית ניידים וכן בגלל הריחוק מהאזורים המיושבים, האפשרות לחדירה מאזור הסהרה הייתה קשה ביותר לקבוצות הגרילה.⁴³

להשלמת התמונה הצבאית יש לבדוק את פעולות הצבא באזורים העירוניים, ובמיוחד בעיר אלג'יריה. מטרת ה-FLN הייתה להביא לדה-מורליזציה בעיר, שרבים מתושביה היו מתיישבים צרפתיים. מטרה נוספת הייתה להשפיע על האוכלוסייה המקומית לתמוך ב-FLN. כאן עסקה הגרילה העירונית למעשה בהפעלת טרור על תושבי העיר, תוך שימוש במטעני חבלה במקומות הומי אדם ופגיעה במטרות אזרחיות ללא הבחנה ולא דווקא במטרות צבאיות. כנגד טרור ה-FLN נשלחה דיוויזיית הצנחנים ה-10, בפקודו של גנרל ז'אק מאסי (Massu), שהחליפה את כוחות המשטרה הלא יעילים. פעולות הצנחנים הצליחו לחסל את התשתית הצבאית והארגונית של ה-FLN ומנהיגי התנועה נאלצו לברוח לאזורים הכפריים ואף למצוא מקלט במדינות שכנות. העיר אלג'יר חולקה לרבעים (Quadrillage), כשכל הכניסות והיציאות לאותו רובע נשמרו על ידי הצנחנים. בעיר נערך מפקד אוכלוסין וחולקו תעודות זיהוי חדשות. כך פיקחו/שלטו הצרפתים על האוכלוסייה

39 Douglas Porch, *The French Foreign Legion*, (London, 1991), 583-585

40 Anthony Clayton, *France, Soldiers*, Melnik, *The French Campaign Against the FLN*, 19 and Africa, (London, 1988), 175

41 במקרה הצרפתי היה אזור המקלט העיקרי בסין.

42 Melnik, *The French Campaign Against the FLN*, 14-15, 41-43. עוד על פעולות הצי הצרפתי באלג'יריה ראו: Martin Bernard Estival, "The French Navy and the Algerian war", in: S. Alexander and J. F. V. Keiger (eds.), *France and the Algerian War 1954-1962: Strategy, Operations and Diplomacy*, (London, 2002), 79-94

43 ראו: ז'אק פרמו, "הסהרה ומלחמת אלג'יריה", בתוך: מרטין ס. אלכסנדר ואחרים (עורכים), *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות*, תרגום: אורי דרומי, (תל אביב, 2004), 109-112.

המקומית ועל תנועתה פנימה והחוצה מהעיר וזוהו בקלות גורמים חיצוניים ועוינים. אלפי חשודים נעצרו ובחקירתם סיפקו מידע אודות מקומות המסתור של חבריהם. יחידות ניידות היו מוכנות לפשוט באופן מיידי על מחבואי המורדים ולנצל כל מידע מודיעיני שהופק מהחקירות. השליטה באוכלוסייה הביאה גם לבניית ערוצי מידע כנגד ה-FLN. למעשה, בתקופה שבין פברואר-אוקטובר 1957 ריסקו יחידות הצנחנים של מאסי את תשתית ה-FLN בעיר אלג'יר. יעילות הפעולה של הצנחנים הצרפתיים הביאה גם לניצחון פסיכולוגי, שאינו פחות חשוב, ובמיוחד על האוכלוסייה המקומית.

המגמות ההתקפיות והעברת היוזמה לידי של צבא צרפת באו לשרת שלוש מטרות. הראשונה הייתה להביא את המורדים להכיר בעובדה שהמגמות ההתקפיות אינן תופעה חולפת, אלא אסטרטגיה קבועה, אשר תמשיך עד לתבוסתו הסופית של ה-FLN. המטרה השנייה הייתה להראות כי הצרפתים מסוגלים לפגוע בניידות יחידות הגרילה, הן בתנועתם בתוך המדינה והן בחסימת הגבולות היבשתיים והימיים. המטרה השלישית הייתה כי הפעולות ההתקפיות של הצבא הצרפתי יביאו, בסופו של דבר, לתמיכת האוכלוסייה המקומית בצבא צרפת. שלוש מטרות אלו הציגו את עוצמתו של הצבא הצרפתי והיו למעשה חלק ממערכת של מלחמה פסיכולוגית שהפעילה צרפת באלג'יריה.

'קו מוריס'

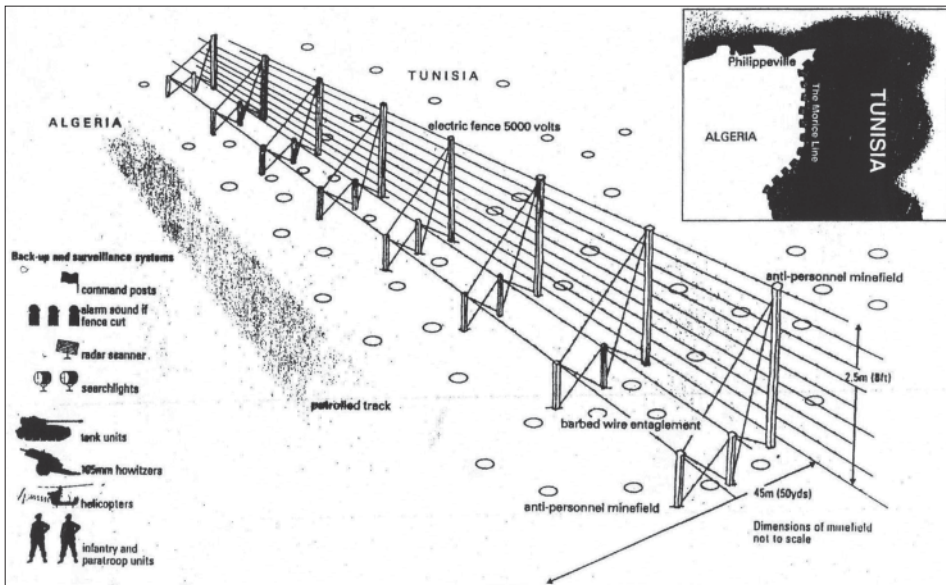
בתוך המאבק הצבאי נודעה משמעות רבה לחסימת גבולותיה של אלג'יריה מפני הסתננות לוחמי ה-FLN, במיוחד מטוניס.⁴⁴ הברחת נשק מעבר לגבול עם טוניס עמדה בראש סדר העדיפויות של הגרילה.⁴⁵ בספטמבר 1957 השלימה צרפת את בנייתו של 'קו מוריס' שנמשך לאורך כ-300 ק"מ מהים התיכון ועד לספר המדברי, במקביל לגבול הבין לאומי בין אלג'יריה וטוניס. הקו היה בעל מערכת הגנה פסיבית מגובה במערכת אקטיבית. את 'קו מוריס' לא ניתן להגדיר רק כקו הגנה, אלא כשילוב של מסך מאבטת, מערך נגד חדירה ומערך התראה והשהיה.⁴⁶ במרכז המערך עמדה גדר חשמלית בגובה של 2.5 מ', אשר משני צדדיה נפרסו רצועות ברוחב 50 מ' זרועות במוקשים מסוגים שונים. מעבר לרצועות המיקוש נפרסו גדרות תיל צפופות. בגדר הותקנו חיישנים שהצביעו בדיוק רב על המקומות בהם נחתכה הגדר על ידי חוליות שניסו לחדור מטוניס. על נקודות החדירה

44 יש לציין כי מכשול דומה נבנה גם בגבול עם מרוקו, אך הממשלה המרוקנית שיתפה פעולה עם צרפת והלחימה האינטנסיבית הייתה בגבול עם טוניס, קרי קו מוריס.

45 אליסטר הורן, *מלחמה פראית לשלום: מלחמת אלג'יריה, 1954-1962*, (תל אביב, 1989), 239.

46 לתיאור קו המכשולים ראו: Edgar O'balance, *The Algerian Insurrection, 1954-1962*, (Hamden, 1967); הורן, *מלחמה פראית לשלום*, 276, 92.

ניתן היה להנחית אש ארטילרית מטווחת מראש ולהחיש אליה כוחות ניידים במסוקים ובכלי רכב. בצמוד לגדר, נסללה דרך בה עברו סיורים קבועים (איור 1). כלומר המחסום כלל הגנה קבועה והגנה ניידת. על 'קו מוריס' הגן כוח שמנה כ-80 אלף לוחמים, חלקם מחטיבות הצנחנים, שהשיגו ניידות רבה בעזרת מסוקים שסופחו ליחידותיהם. כמון כן, הצרפתים פינו את האוכלוסייה הכפרית שנמצאה סמוך לגבול על מנת שאלה שהצליחו לחדור לא יהיו יכולים למצוא מחסה בתוך הכפרים.



איור 1: מבנה סכמתי של קו מוריס, מקור: John Pimlott, "The Algerian Revolution", in: Robert Thompson (ed.), *War in Peace*, (129)

פריצת המחסום על ידי ה-FLN, ומנגד ההגנה עליו הייתה מרכז הפעילות הצבאית, של שני הצדדים בחורף 1957-1958.⁴⁷ בטוניס התרכזו כמאה אלף אנשי FLN אשר ניסו לפרוץ את המחסום תוך הפעלות שיטות שונות, צפייה בשגרה המבצעית הצרפתית ולימוד מכישלונותיהם שלהם, במטרה למצוא את הנוסחה שתביא לקריסת תפיסת ההפעלה הצרפתית. בראשית 1958 קבע המודיעין הצרפתי כי הסיכוי היחיד של ה-FLN לנצח במלחמה הוא רק אם תתאפשר הזרמת אמצעי לחימה מחוץ לאלג'יריה אל כוחות המורדים בתוך המדינה. לפיכך, ההגנה על 'קו מוריס' קיבלה עדיפות ראשונה בצבא הצרפתי.⁴⁸ במקביל, הוסלמו ניסיונות החדירה על ידי ה-FLN' ובשיאו של המאבק נערכו התנגשויות

47 לתיאור המערכה ב-1958 ראו: O'balance, *The Algerian Insurrection, 1954-1962*, 117-120

48 הורן, *מלחמה פראית לשלום*, 273.

בסדר כוחות חטיבתי עם הצבא הצרפתי בסוף פברואר 1958. בחודשים פברואר-אפריל 1958, שצינו את שיאה של המערכה על 'קו מוריס', איבד ה-FLN אלפי לוחמים ומאות אחרים נתפסו. רבים מהם היו לוחמים ותיקים עם ניסיון קרבי, אשר היו חיוניים להמשך המאבק וניתן לשער כי אבדות קשות אלה הביאו, בסופו של דבר, לכישלון הצבאי של ה-FLN במלחמה נגד צרפת, כפי שמדגימה הטבלה הבאה.⁴⁹

לוח 1: אבדות ה-FLN בחודשים פברואר-אפריל 1958

חודש	הרוגים	שבויים
פברואר 1958	3,401	529
מרץ 1958	3,132	715
אפריל 1958	3,728	756
סה"כ	10,261	2,000

מקור: O'balance, *The Algerian Insurrection, 1954-1962*, 120

אבדות קשות אלו הביאו את ה-FLN להפסיק ולפעול במסגרות צבאיות שמעל לפלוגה, וב-1959 כמעט ולא פעל הארגון ברמה שמעל למחלקה. מלבד איבוד לוחמים בעלי ניסיון קרבי, איבדו האלג'יראים גם כלי נשק רבים, וחשוב מכך, האבדות בקרב המנהיגות האזרחית והצבאית היו חמורות ביותר. הנפגעים הרבים, חוסר התקשורת בין המנהיגות בטוניס ובין פעילי השטח והמשך הפעילות הצבאית הצרפתית בכל רחבי אלג'יריה הביאו לירידה קשה במורל ולעריקתם של לוחמי גרילה נוספים, דבר שהכפיל את הפגיעה ב-FLN. צ'רלס שרדר (Shrader) טוען כי עד 1957 התבסס ה-FLN היטב בתוך השלב השני, לפי תורת מאו ביחס ללוחמת גרילה.⁵⁰ אך השלמתו של 'קו מוריס' והניסיונות הנואשים לפרוץ אותו, מנעו מן ה-FLN להגיע אל השלב השלישי. האבדות הקשות והמשך הלחץ הצרפתי בתוך אלג'יריה אף החזירו את ה-FLN אל השלב הראשון.⁵¹

רובה של הלחימה היה בחלקו הצפוני של הקו, שם עזרה התכסית המיוערת ליחידות ה-FLN למצוא מחסה. אך יחידות ובודדים שהצליחו לעבור את הגדר ואת ההגנה הקבועה הצרפתית רותקו כמעט תמיד על ידי כוחות מוטסים. תפיסת ההפעלה הצרפתית קבעה כי על הכוח הצרפתי לחסל את קבוצות החדירה לפני סוף היום שלאחר ליל החדירה, כיוון שלאחר שלב זה יש ביכולתו של הכוח הפורץ להתפצל לקבוצות קטנות ולהתפזר בפנים הארץ.

49 הנתונים הם ממקורות צרפתיים.

50 הכוונה לאסטרטגיית שלושת השלבים, שנסקרה קודם לכן. ראו גם: Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History*, (New York, 1994), 253-259.

51 Charles R. Shrader, *The First Helicopter War*, (Westport, 1999), 146

בסוף ינואר 1958 התירה הממשלה הצרפתית לצבא הצרפתי זכות מרדף מעבר לגבול בתוך שטחי טוניס. זכות המרדף ניתנה לאחר לחץ כבד של הקצונה הצרפתית. למרות שהקו מילא את ייעודו, הוא הוגדר כבעל מנטאליות של התבצרות ניחת, כלומר היוזמה הייתה בידיו של ה-FLN. הקצונה הצרפתית עדיין סבלה מטראומת דיאן ביאן פו,⁵² אשר נגרמה לדעתם עקב איבוד היוזמה ההתקפית של הצבא הצרפתי בוויטנאם והעסקתו בהגנה ניחת. לפיכך, הדרך הסופית למיגור ה-FLN הייתה לפגוע בו בשטחים ששימשו לו אזורי מקלט, קרי בתוך שטחה של טוניס.

ההחלטה המדינית לאפשר זכות רדיפה לא הגדירה את אופי המרדפים, אלו כוחות יופעלו ועד איזה מרחק יגיעו הכוחות הצרפתיים בתוך טוניס. ב-8 בפברואר הפציצו מטוסים צרפתיים כפר טוניסאי, תוך פגיעה קשה באזרחים. בעטיו של אירוע זה ביטלה הממשלה את זכות המרדף.

יחד עם זאת, הצליח הצבא הצרפתי במניעה כמעט מוחלטת של חדירה מטוניס תוך פעילות התקפית אינטנסיבית בתוך אלג'יריה. מגמות התקפיות אלו פגעו אנושות בכוחו של ה-FLN. על מנת להקל על הלחץ הוגדר ליחידות ה-FLN בתוך אלג'יריה להימנע מקרבות עם הכוחות הצרפתיים, ולפעול ביחידות קטנות בפעולות מקומיות ומזדמנות על מנת לא ליצור דפוס פעולה ולהקשות על הצרפתים לאסוף מודיעין ולמעשה לשמור את ההתקוממות על "אש קטנה". כמו כן, ניסה ה-FLN למצוא דרכים שיעקפו את 'קו מוריס', אך ללא הצלחה.⁵³ במקביל, הפעיל ה-FLN לחץ גובר על הגדר על ידי הפגזות באש ארטילרית מהשטח הבטוח של טוניס על היחידות הצרפתיות במטרה להציק לצבא הצרפתי. ה-FLN העריך כי פעילות כזו תרתק לגבול כוחות צרפתיים ניכרים, ועל ידי כך יעניק ליחידות ה-FLN בתוך אלג'יריה הקלה מהלחץ הצבאי הצרפתי. ב-1 בנובמבר 1958 ניסה ה-FLN לפרוץ את הגדר בפעם האחרונה בכוחות ניכרים וניסיונות החדירה דרך המכשול נמשכו למעשה עד לסיום המלחמה.⁵⁴ הכוחות הצרפתיים היו ערניים והפריצה הסתיימה בכישלון מוחלט ואבדות רבות של ה-FLN.⁵⁵ הערכת ה-FLN הייתה מוטעית, כיוון שעם חסימת הגבול המזרחי, פתח מפקד הכוחות הצרפתיים באלג'יריה, שאל, מתקפה רחבת הקף על מעוזי ה-FLN בתוך המדינה.

52 במאי 1954 נכנעו כמה אלפי חיילי עילית צרפתיים לצבא הווייט מין. הכניעה הייתה לאחר חודשי מצור ארוכים מסביב לכפר דיאן ביאן פו, סמוך לגבול עם לאוס. כניעת הכוחות הצרפתיים הביאה לסיומה של מלחמת וייטנאם הראשונה (או מלחמת הודו-סין) ולפינוי הצרפתי של הודו-סין.

53 O'balance, *The Algerian Insurrection, 1954-1962*, 129

54 Shrader, *The First Helicopter War*, 218-221

55 הורן, *מלחמה פראית לשלום*, 343.

'קו מוריס' יחד עם הפעילות ההתקפית היזומה בתוך אלג'יריה חיסלו כמעט לחלוטין את כוחו הצבאי של ה-FLN. אך הלחץ הפוליטי החיצוני (הבין לאומי) והפנימי, שהופעל על צרפת הוא שהביא, בסופו של דבר, להחלטתו של דה גול (De Gaulle) לפנות את אלג'יריה. כמו כן יש לציין כי החסימה המוחלטת כמעט של הגבולות יצרה את היריבויות הפוליטיות הפנים-אלג'יריות שלאחר קבלת העצמאות,⁵⁶ מכיוון שחוסר יכולתו של ארגון ה-FLN להקרין את מנהיגותו בתוך אלג'יריה הביא להקמתן של אלטרנטיבות פוליטיות אחרות.

וייטנאם

נהוג לחשוב על מלחמת וייטנאם כמלחמת גרילה, בה נכשלה ארצות הברית במלחמתה נגד ארגון הגרילה הקומוניסטי הדרום וייטנאמי – הווייט קונג. אך תפיסה זו היא פשטנית ביסודה ואינה נכונה כלל ועיקר. מול ארצות הברית עמדו למעשה שלושה גופים צבאיים. הראשון, לוחמי הווייט קונג כארגון מיליציה לא סדיר, שהסתמך על פעילים כפריים שפעלו סמוך לכפריהם. הגוף הצבאי השני היה היחידות הסדירות של הווייט קונג, שאורגנו במתכונות גדודיות וחטיבתיות והיו מצוידות באמצעי לחימה כבדים ביחד עם מעטפת לוגיסטית מתאימה. הגוף הצבאי השלישי היה צבא צפון וייטנאם, שהיה צבא סדיר בכל המובנים. צבא צפון וייטנאם פעל בעיקר במחוזות הצפוניים של דרום וייטנאם, אזור האחריות של הקורפוס המרחבי ה-1 (Military Region I [MR I]). אמנם פעולותיו היו במתכונת גרילה, אך צבא צפון וייטנאם היה תלוי לחלוטין בלוגיסטיקה ובכוח האדם שהגיעו מהצפון, ולא מקרב האוכלוסייה המקומית בדרום וייטנאם. לפיכך, גם לא ניתן לטעון כי צבא צפון וייטנאם פעל לפי תורת שלושת השלבים של מאו. כל הגופים הצבאיים פעלו בשיטות גרילה, ברמה זו או אחרת, אך היחידות הסדירות לחמו לפי עקרונות הגרילה הקלאסית.

בראשית המעורבות האמריקנית בוייטנאם ניסתה צפון וייטנאם מהלך קונבנציונלי, אשר נבלם הודות לעוצמת האש והניידות של ארצות הברית.⁵⁷ המערכה ביא דראנג (אוקטובר-

⁵⁶ מרטין ס' אלכסנדר ואחרים, "המלחמה ללא שם, הצבא הצרפתי והאלג'ירים: טיפול מחדש בחוויות, בדימויים ובעדויות", בתוך: מרטין ס' אלכסנדר ואחרים (עורכים), *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות*, (תל אביב, 2004), 32, 44.

⁵⁷ לדיון על אופייה של מלחמת וייטנאם ראו: George R. Vickers, "U.S. Strategy and the Vietnam War", in: Jayne S. Werner and Luu Doan Huynh (eds.), *The Vietnam War: Vietnamese and American Perspectives*, (Armonk, 1993), 113-126; George C. Herring, "What Kind of War was the Vietnam War" in: David L. Anderson (ed.), *Facing My Lai: Moving Beyond the Massacre*, (Lawrence, 1998), 95-105; James R. Ward, "Vietnam=Insurgency or War?", in: *Military Review* 69(1) 1989, 15-23.

נובמבר 1965) הייתה ההתנגשות הראשונה בין הכוחות האמריקניים ובין כוחות צבא צפון וייטנאם, ותוצאות המערכה השפיעו רבות על המשך ניהול המלחמה, ברמה האסטרטגית, עד קיץ 1968. הלקח העיקרי אותו הפיק הפיקוד האמריקני היה כי מול ארצות הברית עומד אויב סדיה, ולפיכך יש לנהל מולו מאבק קונבנציונלי, בו יש לארצות הברית עדיפות מכרעת באש, בתמרון ובלוגיסטיקה.⁵⁸ לפיכך, השקיעה ארצות הברית מאמצים רבים על מנת לחסום את נתיבי הלוגיסטיקה של צבא צפון וייטנאם.

על מנת להבין את הבעייתיות הרבה בחסימת גבולותיה של דרום וייטנאם, יש להבין תחילה את הטופוגרפיה של אזור הלחימה.⁵⁹ וייטנאם מורכבת מכמה טיפוסים נוף: שרשרת הרים מצפון לדרום (עד כ-3,000 מ'), דלתת נהר המקונג בדרום המדינה, רצועת חוף רחבה ורמות במרכז המדינה. כמדינה הנמצאת באזור טרופי, רובה של וייטנאם מכוסה בג'ונגלים עבותים ונהרות רבים, המהווים את הדרך הקלה והמהירה לנוע ברחבי המדינה. השילוב של טופוגרפיה גבוהה המבותרת בנהרות והמכוסה בג'ונגלים מנע למעשה בנייתו של מחסום פיזי, כפי שהיה באלג'יריה. כמו כן, לוייטנאם קו חוף ארוך והים שימש באופן כללי כתווך חיוני בחיי האומה הוייטנאמית.⁶⁰ לפיכך, לאורך כל המעורבות האמריקנית בוייטנאם התבצעה חסימה ולחימה גם במימד הימי.⁶¹

המאבק נגד נתיב הו צ'י מין: שלב I (1965-1955)

במהלך המחצית השנייה של שנות ה-60, כשארצות הברית החלה לנהל מלחמה קרקעית בוייטנאם, הצבא האמריקני עמד מול אתגר אופרטיבי – ניסיון לחסום את נתיבי החדירה מצפון וייטנאם, לאוס (ומאוחר יותר גם מקמבודיה) אל תוך דרום וייטנאם. מאז 1959 נעו כוחות צבא צפון וייטנאם לאורך נתיב, שזכה לשם נתיב הו צ'י מין. הנתיב החל בצפון וייטנאם ועבר דרך לאוס וקמבודיה, כשדרכו חדרו אנשים, אמצעי לחימה וציוד

58 על לקחי המערכה ביא דראנג ראו: טל טובי, "המערכה ביא דראנג ועיצוב אופייה של מלחמת וייטנאם", *מערכות* 388, 2003, 24-31.

59 הסקירה מתייחסת רק לטופוגרפיה ולתכנית סמוך לגבולות וייטנאם. לסקירה על הגאוגרפיה הוייטנאמית ראו: 1-3, Spencer C. Tucker, *Vietnam*, (Lexington, 1999).

60 Spencer C. Tucker (ed.), *The Encyclopedia of the Vietnam War*, (Oxford, 2000), 149

61 הדיון במימד הימי יעסוק רק בחסימת הגבול הימי ולא יעסוק בלחימה שנערכה בנהרות ובדלתת המקונג (Operation Game Warden). זאת מכיוון שמחקר זה מסתכל "החוצה", כלומר הניסיון האמריקני למנוע חדירה לתוך דרום וייטנאם. יחד עם זאת, יש לציין כי שתי הזירות, החיצונית והפנימית, השתלבו זו בזו. בפעולות אלו השתלבו כמעט כל האלמנטים הימיים של הצי האמריקני: הצי שסיפק אוניות מסוגים שונים וסיוע אווירי, משמר החופים וכן ה-Navy SEAL. ראו: Tucker (ed.), *The Encyclopedia of the Vietnam War*, 145, 353-356; Kevin Dockery, *SEALs in Action*, (New York, 1991), 234-240

אחר לתוך דרום וייטנאם. הפקודה לבניית הנתיב ניתנה כבר במאי 1955 על ידי הפיקוד הצפון וייטנאמי הבכיר, אשר בהנחיית הדרג הפוליטי, החל בתכנון לוחמת גרילה גלויה נגד הממשל הדרום וייטנאמי. התשתית לנתיב הונחה על דרך עתיקה, ולאורכה החלו להיבנות מחסנים, מקומות מחסה ללוחמים ועמדות פיקוד.⁶²

ראשית התנועה על הנתיב הייתה כבר במהלך המלחמה עם הצרפתים, והנתיב קישר בין כוחות הוייט מין שפעלו בצפון והכוחות שפעלו בדרום. לאחר שצפון וייטנאם הכירה בעובדה כי הדרך להביא לאיחוד וייטנאם יהיה רק לאחר מאבק צבאי,⁶³ חזר הנתיב לפעול והפך לקו התקשורת החשוב ביותר של הכוחות הקומוניסטיים. באוגוסט 1959 החלו החיילים הראשונים לנוע מצפון וייטנאם, לאורך הנתיב, לעבר דרום וייטנאם, ועד לסוף השנה עברו בו כ-1,800 חיילים.⁶⁴ הנתיב היה, למעשה, אוסף של נתיבים, כבישים והתנועה נעשתה גם לאורך הנהרות. הנתיב החל בצפון וייטנאם ונכנס ללאוס דרך מספר מעברי הרים. מלאוס נמתחו נתיבי רוחב אשר חדרו לתוך דרום וייטנאם בגזרות האחריות של הקורפוסים המרחביים ה-1 וה-2. בהמשך עבר הנתיב לתוך קמבודיה ומשם נכנס לדרום בגזרת האחריות של הקורפוס המרחבי ה-3.

חיוניותו של הנתיב הביאה להרחבתו, דבר שאיפשר להעביר משאות כבדים יותר. בתחילתו של הנתיב הוקמו מחנות שאימנו את הלוחמים בתנועה מוסווית תוך שימת דגש על פיתוח הכושר הגופני כדי שהחיילים יהיו מסוגלים לסיים את המסע המפרך. במהלך חורף 1962-1963 העבירה צפון וייטנאם כ-5,000 לוחמים לאורך הנתיב, שאורכו הגיע אז לכ-950 ק"מ. כמו כן הוצבו לאורך הנתיב פלוגות הנדסה, ששיפרו באופן מתמיד את עבירות הציה, ובקיץ 1962 כבר החלו לעבור משאיות בנתיב. מאמצי שיפור הנתיב נמשכו כל העת בעזרת ייעוץ הנדסי ומהנדסים סיניים ורוסיים.

עד 1964, מלבד העברת אספקה לדרום, נבנו לאורך הנתיב גם חנויות מוסווים, מוסכים, מחסני מזון ומגורים. האחריות לנתיב, שהיה למעשה אוסף של נתיבים לכלי רכב ולתנועה רגלית, הועברה לקורפוס הלוגיסטי ה-559. אחת ממשימותיו העיקריות הייתה דאגה להסוואת הנתיב, כך שלא ניתן יהיה לאתר ולעקוב אחר התנועה בו מהאוויר ולתקן את נזקי ההפצצות. על חשיבות הנתיב באסטרטגיה הצפון וייטנאמית ניתן ללמוד גם מכמות כוח

62 ראו: Tucker *Vietnam*, 90.

63 וייטנאם חולקה לשתי מדינות בקו הרוחב 17 בעקבות הסכם ז'נבה (יולי 1954) שסיים את השלב הצרפתי של המלחמה.

64 Sedgwick Tourison, *Secret Army Secret War: Washington Tragic Spy Operations in North Vietnam*, (Annapolis, 1995), 22.

האדם שהפעילה את הנתבי. למעלה ממאה אלף איש הוצבו לאורך הנתבי במשימות שמירה והגנה, כולל הגנה אווירית ומשימות תיקון נזקים.⁶⁵ כך ניתן להסביר גם את המעורבות הצפון וייטנאמית במלחמת האזרחים בלאוס, שפרצה ב-1961. צפון וייטנאם תמכה בכוחות הקומוניסטיים בלאוס, במטרה לאפשר את המשך פעולתו של הנתבי, אשר לדעת האנוי היה חיוני להמשך המבצעים בדרום וייטנאם.⁶⁶ קלאוזוביץ (Clausewitz) היה מכנה את נתבי הו צ'י מין כמרכז הכובד (Center of Gravity) במאמצי המלחמה של צפון וייטנאם.

הגברת המעורבות האמריקנית ממרץ 1965 הביאה את המנהיגות הקומוניסטית לקביעה כי הנתבי חיוני להמשך המבצעים בדרום והיה יותר מאשר נתבי לוגיסטי. לאורך הנתבי ניתן היה לרכז כוחות לקראת ביצוע התקפות לעבר דרום וייטנאם, במיוחד מלאוס. חשיבות הנתבי גברה לאחר שהצי הדרום וייטנאמי, בסיוע הצי האמריקני, הצליחו לחסום באופן מוחלט את הנתבי הימי, אשר סיפק כ-70% מאמצעי הלחימה לכוחות הקומוניסטיים שפעלו בדרום. נתבי הו צ'י מין (מפה 1) הפך לנכס אסטרטגי עבור צפון וייטנאם, ולפיכך ליעד אסטרטגי לתקיפה על ידי הכוחות האמריקניים. ויליאם קולבי (Colby), מנהל תחנת ה-CIA בסייגון, קבע כי חסימת הנתבי היא היעד האסטרטגי העיקרי העומד בפני הכוחות האמריקניים, במלחמה.⁶⁷

הפעולות הראשונות כנגד הנתבי החלו כמעט מיד עם הפעלתו. ממשלת דרום וייטנאם הפעילה לחץ על ממשלת לאוס שתפעל נגד הנתבי, אך לזו האחרונה היו משאבים מועטים וכן מחסור במודיעין, כיוון שהנתבי עבר באזורים הנידחים של לאוס, המיושבים בדלילות. לפיכך, ביקשה סייגון אישור להכניס חיילים דרום וייטנאמיים, לבושים במדי צבא לאוס, לתוך לאוס למשימות סיור ואיסוף מודיעין. כמו כן, טען שגריר ארצות הברית בלאוס, לאונארד אונגר (Unger), כי על ארצות הברית לתמוך בכוחות צבא לאוס על מנת שיוכל לפעול ביעילות נגד הנתבי.⁶⁸

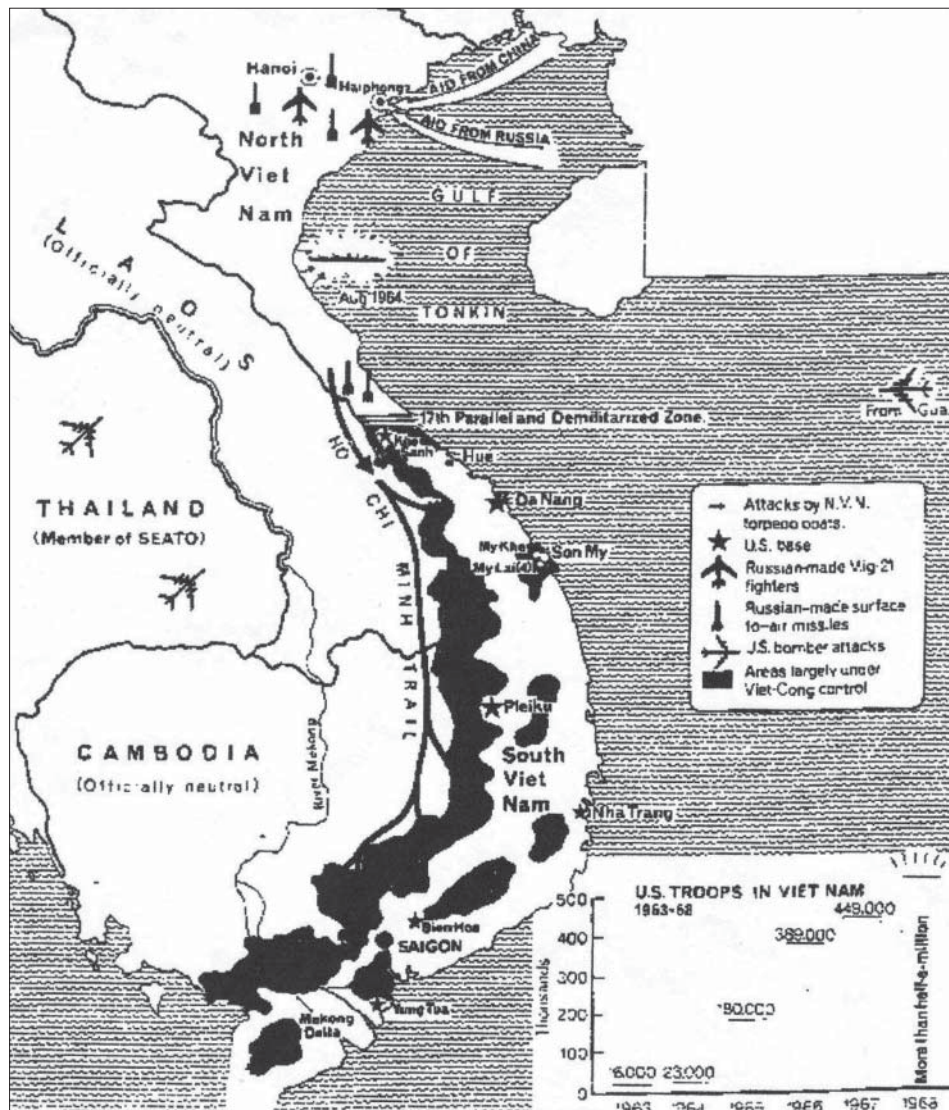
הפעולות האמריקניות נגד הנתבי החלו בתחילת 1961, עם הפעלתו של מבצע Leaping Lena. ה-CIA החל לאמן לוחמים מקרב המיעוטים האתניים בלאוס, שמשימתם

65 60% מהגנת הנ"מ הצפון וייטנאמית הוצבה להגנת דרכי התקשורת של צפון וייטנאם, ראו: The Military History Institute of Vietnam, *Victory in Vietnam: The Official History of the People's Army of Vietnam, 1954-1975*, (Lawrence, 2002), 169

66 Richard H. Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, (New York, 1999), 23-24

67 William Rosenau, *Special Operations Forces and Elusive Enemy Ground Targets: Lessons from Vietnam and the Persian Gulf War*, (Santa Monica, 2001), 6

68 Unger to Department of State, 1/3/64, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) - Laos*, (Washington D.C., 1998), 26



מפה 1: אזורי השליטה של הוייט קונג ונתיב הו צ' מין (המפה הורדה מאתר אוניברסיטת Temple בנובמבר 2000. האתר המפנה למפה לא פעיל כיום)

העיקרית הייתה לימוד טכניקות הפעלת הנתיב. הפעלת התוכנית הייתה ביוזמת ממשל קנדי (Kennedy), והיא כללה השתלת סוכנים דרום וייטנאמיים בצפון וייטנאם, בניסיון להקים רשתות התנגדות לממשל הקומוניסטי והטלת כרוזי תעמולה.⁶⁹ במאי 1961 החל

⁶⁹ יש לציין כי הסתגנות למדינות קומוניסטיות והקמת רשתות ריגול וארגוני מחתרת היו הייעוד העיקרי של הכוחות המיוחדים האמריקניים במקרה של מלחמה כוללת עם ברית המועצות.

ה-CIA להפעיל את הכוחות המיוחדים של דרום וייטנאם במשימות תקיפה לאורך הנהר. הכוחות המיוחדים אומנו על ידי הכוחות המיוחדים האמריקניים (Operation Typhoon) ומומנו על ידי ה-CIA. עד קיץ 1961 הוקמו 15 צוותי קומנדו, אך צוותים אלו השיגו תוצאות עלובות ורבים מלוחמיהם נהרגו או נתפסו על ידי צפון וייטנאם.⁷⁰ עם סיומה של מלחמת האזרחים בלאוס, והקביעה הבין לאומית (הסכם ג'נבה, 1962) כי לאוס תהפוך למדינה ניטרלית, הסתיים גם מבצע 'טייפון'. אך צפון וייטנאם לא הסיגה את כוחותיה מהמדינה ואלה המשיכו לנוע לאורך הנהר, בשטחה של לאוס, תוך הפרת העקרונות שנקבעו בהסכם ג'נבה.

האמריקניזציה של המלחמה הביאה גם להגברת המעורבות האמריקנית הישירה כלפי הנהר. יועציו הבכירים של הנשיא לינדון ג'ונסון (Johnson) המליצו בפניו לפעול ביתר אגרסיביות כנגד הנהר, וכי גם בתחום זה יש להסתמך יותר על הכוחות האמריקניים, ובכלל זה גם על כוחות האוויר.⁷¹ מזכר של המועצה לביטחון לאומי (National Security Action Memorandum 273), מנובמבר 1963, המליץ על הסלמת המלחמה על ידי הפעלת פעולות חשאיות כנגד צפון וייטנאם.⁷² הנשיא ג'ונסון אישר המלצה זו ארבעה ימים בלבד לאחר רצח הנשיא קנדי.

המודל שעמד מול מפקדת הכוחות האמריקניים בוויטנאם⁷³ היה 'פרויקט דלתא' של הכוחות המיוחדים האמריקניים.⁷⁴ היה זה שם קוד למבצעים שנערכו תוך שיתוף פעולה בין חיילי הכוחות המיוחדים ובין המיעוטים האתניים (מונטיניארדים) שחיו בכפרים ברמות המרכזיות, בגבול שבין דרום וייטנאם ולאוס. פרויקט 'דלתא' נתן את ההיבט הצבאי לתוכנית שהפעילו הכוחות המיוחדים בקרב אותם מיעוטים (Civilian Irregular Defense Group – CIDG),⁷⁵ במטרה להביא לשיפור ברמת חייהם, וכן לארגן אותם במליציות על מנת שייגנו על עצמם מפני התוקפנות של יחידות הווייט קונג, שפעלו סמוך לכפרים. בהמשך שולבו גם חיילים מהכוחות המיוחדים של דרום וייטנאם.

70 על הפעולות נגד נתיב הו צ'י מין בשנים 1959–1962 ראו: Ken Conboy and James Morrison, "Early Covert Action on the Ho Chi Minh Trail", from: www.thehistorynet.com/vn/blearlycovertaction

71 Westmoreland to Taylor, 28/8/64, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 263-264

72 National Security Action Memorandum 273, 26/11/63, *Foreign Relations of the United States, 1961-1963 (vol. 4) – Vietnam: August – December 1963*, (Washington D.C., 1991), 637-640
גם: Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, 37

73 Military Assistance Command, Vietnam (MACV)

74 Shelby L Stanton. *Vietnam Order of Battle*, (New York, 1987), 244

75 לסקירה על התוכנית ראו: Tucker (ed.), *The Encyclopedia of the Vietnam War*, 74-75

המבצעים החלו באוקטובר 1964 כיוזמה מקומית ובינוי 1965, הוכפפו לפיקוד הכוחות המיוחדים (5th Special Forces Group [Airborne]). במסגרת המבצע פתחו הכוחות המיוחדים בווייטנאם את ה-Recondo School, שאימן את צוותי הסיור של כלל יחידות הצבא.⁷⁶ במסגרת פרויקט 'דלתא' יצאו צוותי סיור מעורבים (אמריקניים ומונטיניארדים) למשימות איתור כוחות אויב, איסוף מודיעין, ציון מטרות לקראת הפצצות אוויריות והערכת נזקים. בתוך הפרויקט פעלה יחידה אשר אימצה לעצמה את האורחות והמנהגים של הווייט קונג ושל צבא צפון וייטנאם (Roadrunner Platoons). יחידות "מסוערות" אלו, אשר מטבע הדבר הורכבו מווייטנאמיים, נעו בגלוי על צירי התנועה ואספו מודיעין עבור צוותי הפשיטה, שהורכבו מלוחמים אמריקניים ווייטנאמיים.⁷⁷ מבצע נוסף של הכוחות המיוחדים, שכונן נגד "ידיית המחבט" של לאוס, היה מבצע Prairie Fire. גם במבצע זה חדרו צוותים אמריקניים ווייטנאמיים במשימות איסוף מודיעין, גילוי מטרות מתאימות להפצצה, רישום תעבורת לוחמים ואספקה, תפיסת שבויים לחקירה והנחת מוקשים וחיישנים. לעיתים הוטל על צוותים אלה להתקיף מטרות איכותיות (מוצבי פיקוד ומאגרי נשק ומזון), שלא ניתן היה להתקיפן מהאוויר.

במרץ 1965 החלה ארצות הברית במבצע Rolling Thunder – מערכת הפצצות אסטרטגיות על צפון וייטנאם. אחד מיעדי ההפצצה העיקריים היה נתיב הו צ'י מין. מטרת ההפצצה הייתה להפחית את יכולתה של צפון וייטנאם להניע אנשים וציוד לאורך הנתיב. לפי מפקדת כוחות האוויר בזירת האוקיינוס השקט, שהייתה אחראית על המערכת האווירית האסטרטגית, המטרה לא הייתה לעצור לחלוטין את התנועה, אלא להפחית באופן משמעותי את כמות האספקה שמקבל האויב הנמצא כבר בדרום, ובכך לפגוע בפעילות וביעילות המבצעית שלו. על לאוס הוטלו במהלך המלחמה כשלושה מיליון טון פצצות, יותר מאשר הטילה ארצות הברית על גרמניה במהלך מלחמת העולם השנייה. נתון זה הופך את לאוס למדינה המופצצת ביותר בהיסטוריה. היעדים שנבחרו להפצצה היו שיירות שהתגלו וכן גשרים, במטרה לגרום לחסימת הנתיב ואז לתקוף מהאוויר את השיירות שנתקעו. אך הצירוף של מעטה ג'ונגל בלתי חדיר, מזג אוויר גרוע וטכניקות הסתתרות והסתוות הפכו את זיהוי והפצצת המטרות לכמעט בלתי אפשרי עבור טייסי מטוסי התקיפה. כמו כן השימוש במטוסי תקיפה מהירים הקשו על הפצצה מדויקת.

76 הכוונה לצוותי ה-Long Range Reconnaissance Patrol (LRRP). צוותים אלו היו שייכים לדיוויזיות ולחטיבות העצמאיות של הצבא ותפקידן היה לבצע סיורים ארוכי טווח מחוץ לתחום סיוע האש של יחידותיהם. ראו: Tucker, *The Encyclopedia of the Vietnam War*, 241.

77 Shelby L. Stanton, *Green Beret at War: U.S. Army Special Forces in Southeast Asia, 1956-1975*, 195-196. (Novato, 1986).



תמונה 1 : B-52

חסימת המימד הימי

במקביל ללחימה לאורך נתיב הו צ' מין, פתחה ארצות הברית זירת מאבק נוספת, והיא הניסיון לחסום את הנתיב הימי מצפון וייטנאם לעבר הדרום וקמבודיה.⁷⁸ הסיורים הימיים של הצי האמריקני והצי הדרום וייטנאמי, שהוקם בהדרכה אמריקנית, החלו באביב 1965. משימה זו הוטלה על הצי השביעי, כחלק מפעולות פיקוד האוקיינוס השקט. בסוף יולי 1965 קיבלו המבצעים הימיים לאורך החוף את שם הקוד Market Time וכוח המשימה הימי נקרא Task Force 115. חסימת הגבול הימי בוצעה על ידי אוניות מלחמה שסיירו בשני קווי חסימה, במרחקים שונים מהחוף. קו סיור שלישי כלל סיורים אוויריים שגייבו את הסיורים הימיים. מטוסי הסיור המריאו מנושאות מטוסים, שעגנו בים סין הדרומי את הסיורים הימיים. ומשדות תעופה בדרום וייטנאם, תאילנד והפיליפינים. תפקיד מטוסי הסיור היה לאתר אוניות חשודות ולדווח לאחת מחמש תחנות המעקב שנמצאו בדרום וייטנאם.⁷⁹ תפקיד תחנות אלה היה לתאם את הגעתן של אוניות סיור ומטוסי קרב על מנת שיזהו את המטרה החשודה. קו ההגנה החיצוני פעל כ-65 ק"מ מהחוף, ולמעשה הקיף את דרום וייטנאם וקמבודיה, עד מפרץ תאילנד. מטרתו העיקרית של הקו החיצוני הייתה למנוע מאוניות צפון וייטנאמיות להגיע לנמל הקמבודי Shianoukville, לפרוק את אמצעי הלחימה והלוגיסטיקה ולהעבירם, דרך היבשה, לכוחות הקומוניסטיים שנמצאו במחוזות הדרומיים של דרום וייטנאם.

78 המחקר העיקרי העוסק בלחימה בתווך הימי (ובכלל זה גם לוחמת הנהרות) הוא מחקרו של: Thomas J. Cutler, *Brown Water, Black Berets*, (Annapolis, 1988). הפרק השני עוסק בחסימת הנתיב הימי.

79 למפה ראו: R. L. Schreadley, "The Naval War in Vietnam. 1950-1970", in: Frank Uhlig (ed.), *Vietnam: The Naval Story*, (Annapolis, 1987), 284.

הקו הפנימי פעל בתחום המים הרדודים של וייטנאם עד תחום של כ-20 ק"מ מהחוף. תפקיד קו ההגנה הפנימי היה לבדוק כל ספינת דיג שנמצאה סמוך לחוף. הכוחות הימיים שפעלו בקו החיצוני התבססו על אוניות המלחמה הבינוניות של הצי השביעי, ואילו כוחות הקו הפנימי השתמשו בסירות מהירות שהתאימו למרדף במים רדודים. יש לציין כי תפקיד נוסף של אוניות המלחמה, שפעלו בקו החיצוני, היה לספק סיוע ארטילרי לכוחות קרקעיים שפעלו סמוך לחופים.

ב-1968 אלמנטים מכוח משימה 115 החלו לפעול ככוחות פשיטה על בסיס הווייט קונג מהים דרך הנהרות ודלתת המקונג. פשיטות אלה נערכו במסגרת מבצע SEA LORDS (Southeast Asia Lake Ocean River Delta Strategy).⁸⁰ שני המבצעים הסתיימו בשלהי 1972 עם פינויים של כוחות הצי האמריקני מהזירה.

מבצע נוסף של הצי האמריקני התנהל צפונה מקו הרוחב 17 (הגבול בין צפון וייטנאם לדרום וייטנאם). שם הקוד של המבצע היה Sea Dragon. המבצע החל באוקטובר 1966 והסתיים באוקטובר 1968. משימתו העיקרית של המבצע הייתה לנסות להשמיד אוניות צפון וייטנאמית קודם חצייתן את קו הרוחב 17. מטרה נוספת הייתה תקיפת והשמדת מטרות חוף בצפון וייטנאם. אוניות המלחמה של הצי השביעי התמקדו בעיקר בשפכי הנהרות עד כ-370 ק"מ צפונה מקו הרוחב. המטרות שהופצצו היו בעיקר תחנות מכ"ם, תותחי חוף, מתקני חוף (כגון סדנאות תיקון) ומחסני אספקה. כיוון שסמוך לקו החוף עבר ציר מרכזי, הופגזו מידי פעם גם שיירות אספקה שנעו על ציר החוף. הערכת פיקוד הצי השביעי הייתה כי המבצע השמיד חלק ניכר מהצי הצפון וייטנאמי, וכי כאלפיים סירות, ששימשו להברחת אמצעי לחימה, הושמדו. כאמור, החסימה הכמעט מוחלטת של הנתבים הימיים הכריחו את הפיקוד הצפון וייטנאמי להשתמש בנתיב היבשתי הארוך יותר. עובדה זו הקטינה באופן משמעותי את יכולתו של צבא צפון וייטנאם להעביר אספקה, אמצעי לחימה וחיילים ליחידותיו שפעלו בדרום.⁸¹

'קו מקנמרה'

העדות הפומבית הראשונה לכוונתה של ארצות הברית להפעיל מערכת אלקטרונית נגד החדירות הצפון וייטנאמיות לעבר הדרום, דרך הגבול בין שתי המדינות, ניתנה במסיבת עיתונאים שכינס מזכיר ההגנה האמריקני, רוברט מקנמרה (McNamara), בספטמבר

80 לסקירה כללית ראו: Tucker (ed.), *The Encyclopedia of the Vietnam War*, 372.

81 Cutler, *Brown Water, Black Berets*, 135.

1967. מטרתו של המחסום האלקטרוני הייתה להתריע בפני חדירות אויב ולכוון ארטילריה וכוחות אוויר לעבר נקודות החדירה, כשעיקר תשומת הלב הופנתה לחדירה דרך קו הגבול בין צפון וייטנאם לדרום ולעבר לאוס, במטרה לנתק את דרומו של התיב מהצפון. בהמשך הוחלט גם על ניטור נתיב הו צ' מין עצמו, בניסיון לאתר ולהשמיד שיירות כלי רכב ואנשים הנעים בנתיב. המחסום האלקטרוני היווה שילוב של תפיסה הגנתית של הגנה קבועה במימד האסטרטגי ביחד עם פעילות התקפית ברמה הטקטית, המגבה את ההגנה. רעיון החסימה האלקטרונית הועלה לאחר שהצעות לחסימה על ידי כוחות צבאיים בין לאומיים, לא התקבלו על מדינות האזור, שהיו אלה אשר מקרבם צריכים היו להגיע הגייסות הלוחמים. סיבה נוספת לדחיפות המבצעית הייתה הערכה כי מבצע Rolling Thunder לא השיג את יעדיו בשנת הלחימה של 1966. מספר הגיחות עלה מ-55 אלף ב-1965 ל-148 אלף ב-1966. כמות הפצצות עלתה מ-33 אלף טון לחודש ל-128 אלף טון, ומספר המטוסים שהופלו עלה גם הוא: 318 מטוסים לעומת 171 מטוסים ב-1965. למרות זאת, המשיכו עשרות אלפי חיילים צפון וייטנאמיים לנוע לאורך הנתיב.

רוג'ר פישר (Fisher), עוזר תת מזכיר ההגנה, טען כי ניתן לחסום את נתיבי החדירה בעזרת מחסום טכנולוגי. הצעתו של פישר הגיעה ברגע הנכון. באותו זמן דנה מחלקת ההגנה בדרכים לחסום את נתיב הו צ' מין ומקנמרה העביר את הצעתו של פישר לקבוצת מחקר בשם Jason Division, גוף שהוקם ב-1959 ואשר העסיק 45 מטובי המדענים של ארצות הברית. הצעתו של פישר הייתה למעשה העתקה ושדרוג הקונספציה הטכנולוגית ששימשה את 'קו מוריס' הצרפתי באלג'יריה. קבוצת החשיבה הציגה את מסקנותיה בפני הממשל האמריקני בקיץ 1966. המסקנה הראשונה הייתה כי מבצע Rolling Thunder אכן לא השיג את יעדיו המבצעיים. יתר על כן, הסלמת ההפצצות לא תביא את ההצלחה המקווה ולא תביא את צפון וייטנאם להפסיק את המלחמה. המסקנה השנייה, שהיא למעשה המלצה לפעולה, הייתה להשתמש במערכות חיישנים שיגובו על ידי מיקוש מסיבי של אזורי החדירה.⁸² כמו כן, המליצה הוועדה כי על ארצות הברית להמשיך בפיתוחים טכנולוגיים על מנת למנוע מהאויב למצוא את הדרכים לנטרל הן את החיישנים והן את המוקשים.⁸³

82 Paul Dickson, *The Electronic Battlefield*, (Bloomington, 1976), 24-28

83 באותה תקופה נכנסו לשימוש מוקשי Gravel. היו אלה מוקשים נגד אדם אשר לא ניתן היה לגלותם במגלי מוקשים. כמו כן את הרסיסים לא ניתן היה לאתר בעזרת בדיקת רנטגן, דבר שהביא את האדם שנפגע ממוקש כזה למות מזיהום פנימי.

הפיקוד הצבאי הבכיר, שניהל את המלחמה בווייטנאם, התנגד לחסימה אלקטרונית של הגבולות, כיוון שתפיסה זו הייתה תפיסה הגנתית באופייה ולא התאימה לאתוס שקידש את היוזמה ההתקפית האמריקנית המסורתית. אדמירל גרנט-שרפ (Grant Sharp), מפקד הכוחות האמריקניים באוקיינוס השקט, טען כי מחסום אלקטרוני לא יהיה יעיל ללא גיבוי של כוחות קרקעיים. בגישה דומה החזיק גם מפקד הכוחות האמריקניים בווייטנאם, הגנרל וסטמורלנד (Westmoreland). מפקד כוחות המארינס בווייטנאם (III Marine Amphibious Force), הגנרל וולט (Walt) התנגד נמרצות לכל תפיסת ההפעלה שהציגה קבוצת החשיבה. לטענת וולט יש להתמקד בהגנה ניידת שתביא לידי ביטוי את עליונות הניידות וכוח האש הגבוהים של ארצות הברית.⁸⁴ בתגובה הציעה הוועדה על המשך המחקר ועיצוב המלצות חדשות אך מקנמרה אישר, כנגד דעת קציניו, את ההמלצות ומבלי לערוך מחקרים נוספים (מפה 2).

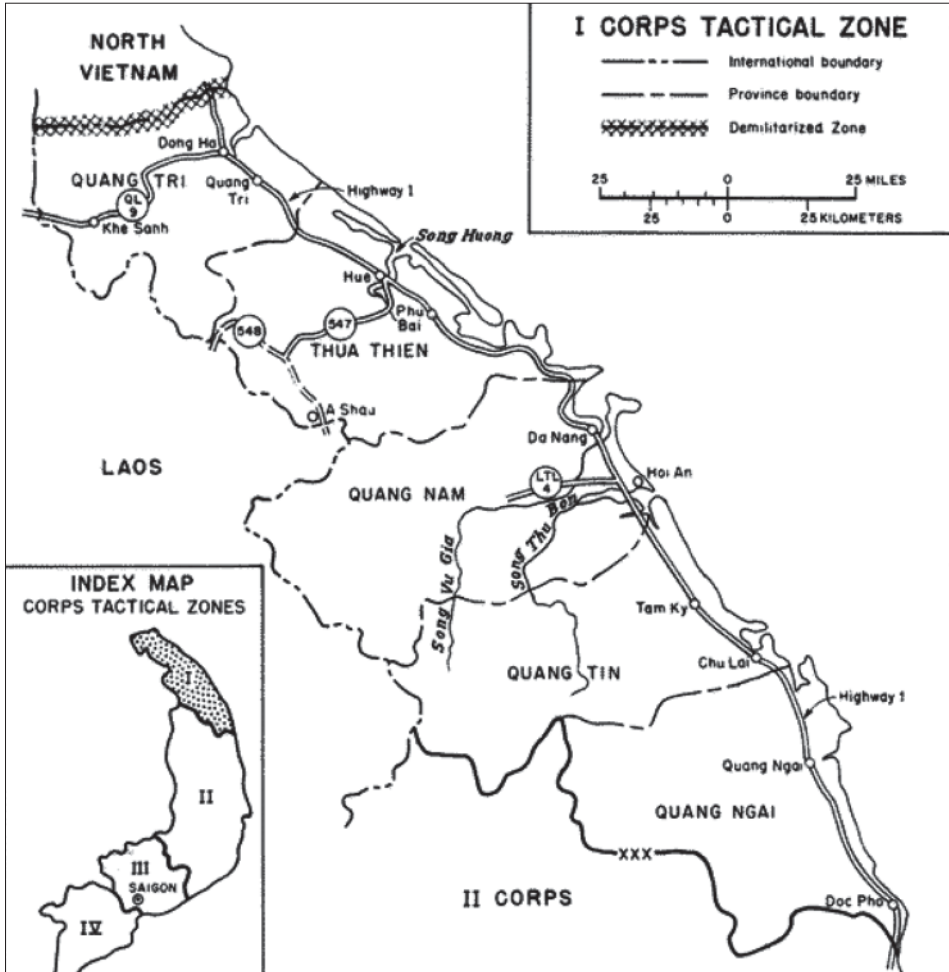
מפקדת הכוחות האמריקניים בווייטנאם (Military Assistance Command, Vietnam – MACV) החלה בתכנון המחסום תוך התבססות על המתווה של 'קו מוריס'. התוכנית קבעה את בנייתו של קו חשוף ברוחב 600–1,000 מטרים במקביל לקו הגבול בין דרום ווייטנאם וצפון ווייטנאם עד כשלושים ק"מ לתוך לאוס, סמוך למורדות ההרים. המחסום כלל גדרות תיל, שדות מוקשים, חיישנים מסוגים שונים, מגדלי שמירה ומוצבים. מאחורי הקו נבנו בסיסי סיוע אש, אשר קיבלו מידע מהחיישנים הפזורים על הקרקע ומתצפיות ופתחו באש ארטילרית על נקודות בהן זוהתה חדירה (איורים 2–3).⁸⁵ בדומה, 'לקו מוריס' גם כאן הוצבו כוחות, שבעזרת ניידות אווירית, הגיעו במהירות לאזורי החדירה, במטרה לאתר ולהשמיד את הכוחות הצפון ווייטנאמיים שניסו לחדור לדרום ווייטנאם. סיוע אש נוסף הגיע מכוחות אוויר טקטיים ואף מתותחי אוניות הצי השביעי.⁸⁶ תוכנית המארינס הייתה לאייש את המכשול בשתי חטיבות, האחת של המארינס, והשנייה של צבא דרום ווייטנאם. הכוחות ישבו בשישה מוצבים (A1–A6) ובארבעה מוצבים גדודיים (C1–C4). כמו כן, נמצא גודד לתגובה מהירה בעיר דונג הא (מפה 3).⁸⁷

Gary L. Tefler and Others, *U.S. Marines in Vietnam: Fighting the North Vietnamese, 1967*, 84 (Washington D.C., 1984), 86-87

Otto J. Lehrack, *No Shining Armor: The Marines at War in Vietnam*, (Lawrence, 1992), 181-183 85

Willard Pearson, *The War in the Northern Provinces, 1966-1968*, Department of the Army, 86 Vietnam Studies, (Washington D.C., 1975), 22

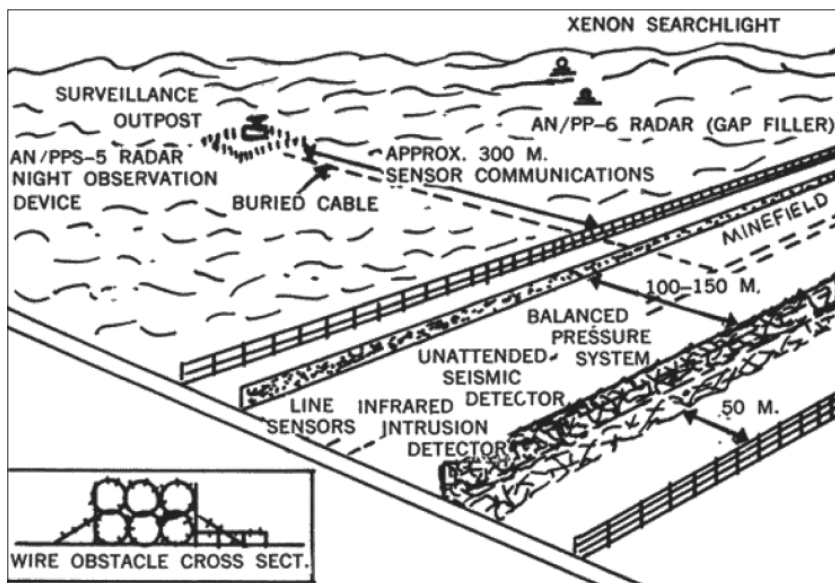
Edward F. Murphy, *Semper Fi Vietnam: From Da Nang to the DMZ: Marine Corps Campaigns, 1965-1975*, (Novato, 2000), 113 87



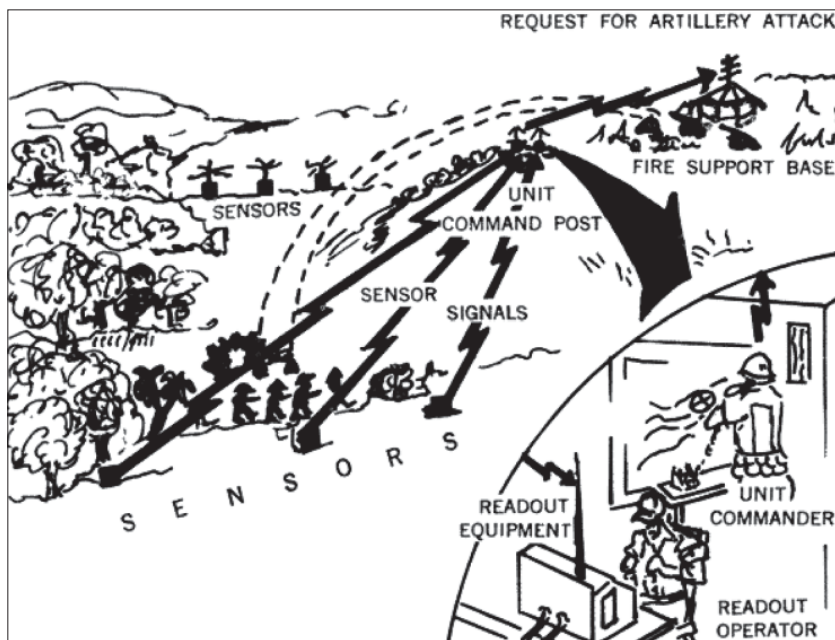
Willard Pearson, *War in the North: The Demilitarized Zone*, (MR I), מפה 2: תחום האחריות של המארינס (MR I), מקור: *War in the Northern Provinces, 1966-1968*, 6

תוך הסתמכות על עבודה מודיעינית מאומצת אותרו נקודות החדירה העיקריות של צבא צפון וייטנאם ומרב המאמצים הופנו לאזורים אלה. מטרה נוספת של הקו הייתה להתריע גם בפני פלישה רחבת היקף של הצפון לעבר הדרום, בדומה למהלכי פתיחת המלחמה בקוריאה.⁸⁸

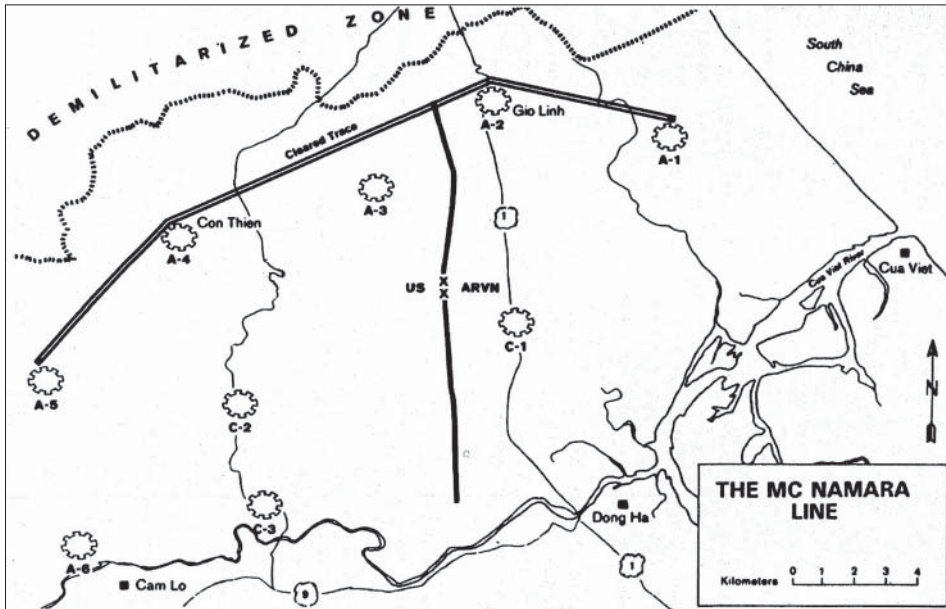
88 בהקשר זה יש לציין כי תוכניות המלחמה האמריקניות קבעו כי הסכנה העיקרית לדרום וייטנאם נובעת מפלישה קונבנציונלית של צפון וייטנאם ולא מלוחמת הגרילה בתוך המדינה עצמה. לפיכך, מערך היועצים האמריקניים טען כי יש לבנות את צבא דרום וייטנאם כצבא אשר יהיה מסוגל לבלום מתקפה שכזו. ראו: Tucker *Vietnam*, 84-86.



איור 2: מבנה סכמאתי של קו מקנמרה (מקור: Willard Pearson, *War in the Northern Provinces*, 1966-1968, 23)



איור 3: מבנה סכמאתי המתאר את פעולת קו מקנמרה (מקור: Willard Pearson, *War in the Northern Provinces*, 1966-1968, 24)



מפה 3: קו מקנמרה (מקור: Murphy, *Semper Fi*, xiii)

יש לציין כי העבודות לבניית המכשול החלו כבר בקיץ 1967, קודם להודעתו הפומבית של מקנמרה. האחריות לבניין המכשול הוטלה על כוחות המארינס ויחידות ההנדסה של הצי האמריקני. בניית המכשול נחלקה לשני שלבים. הראשון היה חישוף השטח ובניית מאחזים. סיומו של שלב זה נקבע לנובמבר 1967. השלב השני היה אמור להתחיל לאחר תקופת המונסונים ולהסתיים במהלך יולי 1968. אך העבודות על המכשול מעולם לא הושלמו בגלל שתי סיבות. הראשונה הייתה חוסר האמונה הבסיסי של המארינס בגלל מהותו ההגנתית של הקו, וכי המכשול לא יעמוד במשימות שיועדו לו.⁸⁹ המארינס טענו בציניות כי את המכשול יש לבנות עד הודו, וגם אז הצפון וייטנאמיים ימצאו את הדרך לעקפו.⁹⁰ אך הסיבה העיקרית הייתה כי יחידות המארינס המשיכו בפעילות המבצעית השגרתית שלהם ברחבי המחוזות הצפוניים של דרום וייטנאם (מרחב האחריות של הקורפוס המרחבי ה-1). במקביל, בקיץ 1967 החלה צפון וייטנאם בשלב הראשון של 'המתקפה הכוללת' אשר מרכזו יהיה במתקפת טט (ינואר 1968). יחידות צפון וייטנאמיות החלו במתקפות מסיביות יותר על הבסיסים האמריקניים והדרום וייטנאמיים באזור במטרה למשוך כוחות אמריקניים ממרכז המדינה אל הפריפריה ואז להנחית מתקפה

.Murphy, *Semper Fi Vietnam*, 112 89

.Tefler and Others, *U.S. Marines in Vietnam: Fighting the North Vietnamese*, 1967, 94 90

רחבת הקף על כל המרכזים העירוניים של דרום וייטנאם.⁹¹ שיאה של האסטרטגיה הצפון וייטנאמית הייתה בהטלת מצור על בסיס המארינס בקה סאן. החשש האמריקני מפני דיאן ביאן פו אמריקנית הביא את הפיקוד האמריקני לשלוח כוחות רבים אל כל בסיס שהותקף, ובכלל זה גם לקה סאן. אך למרות כל הקשיים הונחו חיישנים רבים. מפקד כוחות המארינס בקה סאן, קולונל דייוויד לאונדס (Lownds) טען כי לולא החיישנים, שגילו את מיקומן של היחידות הצפון וייטנאמיות סביב הבסיס ואת מיקומן של יחידות תגבורת, עתודה ולוגיסטיקה, הרי אבדות המארינס היו גבוהות בהרבה. לאונדס טען זאת בפני וועדת חקירה של הקונגרס אשר התכנסה ב-1971 על מנת לקבוע את יעילותם של החיישנים מול העלות הכספית הגבוהה שהושקעה בהם. אחד המדענים מקבוצת החשיבה Jason Division טען בפני וועדת החקירה כי היו אלה החיישנים שהכריעו את הקרב לטובת ארצות הברית. ייתכן כי החיישנים הצילו את המארינס, אך מתקפת טט בכלל, והמצור על קה סאן בפרט, הביאו לסיום העבודות על 'קו מקנמרה' מבלי שבנייתו הושלמה. הסיבה לכך הייתה כי מול הכוחות האמריקניים לא עמדה חזית ליניארית, אלא הם היו מוקפים ב-360 מעלות והנחת החיישנים בצורה לא ליניארית תמכה במאמצי הלחימה של ארצות הברית, כיוון שהחיישנים זיהו ביעילות את כוחות האויב וכיוונו את כוח האש האמריקני (קרקעי ואווירי) אל עבר נוכחות האויב.⁹² מסקנות אלו הביאו את הפיקוד האמריקני לזנוח את האופי הליניארי (וההגנתי) של המכשול.

המאבק נגד נתיב הו צ' מיין: שלב II (1966-1972)

בפרקים הקודמים ניתנה סקירה קצרה אודות התפתחות הנתיב וניתוח הפעולות האמריקניות הראשונות כנגדו. עם ההסלמה במלחמה והגברת המעורבות האמריקנית, חיפשה ארצות הברית דרכים נוספות לחסימת נתיב הו צ' מיין יחד עם שדרוג היכולות ההתקפיות שכבר נוסו. מבחינת ווסטמורלנד, הדרך המבצעית היעילה ביותר לחסימת הנתיב הייתה לאייש את קו הגבול בין דרום וייטנאם לצפון וייטנאם ולעבר לאוס עד תאילנד בכוח בין לאומי. המסווה לפריסה זו הייתה הארכת כביש מס' 9 (ציר האורך מדרום וייטנאם אל לאוס), ועל מנת לאבטח את בניית הכביש עמדו להיפרס גייסות רבים אשר היו מהווים מסך אבטחה נגד ההסתננות. תוכנית זו לא אומצה על ידי וושינגטון. במהלך 1966 ו-1967 הכין המטה של ווסטמורלנד תוכניות מפורטות לפלישה ללאוס על

91 על האסטרטגיה הצפון וייטנאמית ראו: Tucker, *Vietnam*, 133-136.

92 בסיס המארינס בקה סאן נבנה על מנת לנסות ולחסום את החדירה הצפון וייטנאמית מכיוון לאוס, כחומר קו חזית ליניארי. המתקפה העיקרית על הבסיס הייתה ממזרח, מתוך דרום וייטנאם עצמה, כלומר מבנה לא ליניארי לחלוטין המעיד על המצור ההיקפי שהוטל על הבסיס.

מנת לנתק פיזית את שבילי ההסתננות. המבצע דרש כוח של קורפוס המורכב משלוש דיוויזיות. גם תוכנית זו נפסלה כיוון שדרשה העברת כוחות נוספים לוייטנאם, ולא ניתן היה להוציא לזמן ממושך כוחות רבים מהלחימה בתוך דרום וייטנאם.⁹³ ניתן לחזק את הנחת היסוד של ווסטמורלנד, כי "ידיית המחבט" היא למעשה זירת פעולה בתוך דרום וייטנאם, בעזרת הודעתו של שגריר ארצות הברית בלאוס, אשר במזכר ששלח למזכיר המדינה, קבע כי ממשלת לאוס טוענת כי האחריות לניהול המבצעים ב"ידיית המחבט" כנגד נתיב הו צ' מין היא של דרום וייטנאם וארצות הברית.⁹⁴

אופייה של המלחמה החל להשתנות במהלך 1966. עד שנה זו התאפיינה המלחמה כמלחמת גרילה, כשיחידות הוייט קונג ביצעו בממוצע פעולה אחת כל שלושים יום, תוך הסתמכות רבה על האוכלוסייה המקומית. אופי פעילות זה דרש כ-34 טון ציוד ואספקה ליום (כעשר משאיות) ואין ספק כי לא ניתן היה לחסום מגמה זו.⁹⁵ יתר על כן, אם הרגיש הוייט קונג כי הוא חלש באזור מסוים, או שהאספקה איננה מגיעה כנדרש, הארגון הפסיק את פעולותיו לתקופה ארוכה יותר.

הסלמת המלחמה והגברת המעורבות האמריקנית, מהמחצית השנייה של 1966,⁹⁶ הביאה למגמה דומה גם בצפון וייטנאם, כשהצבא הצפון וייטנאמי מגביר את מעורבותו, ולפיכך נדרשה העברת אספקה רבה יותר וכוח אדם לאורך הנתיב, דבר שהביא להגברת חשיבותו האסטרטגית. לאחר 1968 נוהלה המלחמה בעיקר על ידי היחידות הסדירות של צבא צפון וייטנאם, כיוון שהוייט קונג חוסל כמעט כליל בעקבות מתקפת טט והארגון מעולם לא הצליח לשקם את כוחו הצבאי. כ-90% מהלחימה בכל רחבי דרום וייטנאם הייתה בידי צבא צפון וייטנאם, כשקודם לכן התמקדו הפעולות הצבאיות רק בגזרת האחריות של MR-I. לאחר 1968 המשיך הוייט קונג לפעול רק באזורים מצומצמים בדלתת נהר המקונג.

לאחר מתקפת טט הודיע הנשיא ג'ונסון על הפסקת ההפצצות האוויריות בעומק צפון וייטנאם, מלבד התחום המיידית של הגבול (עד קו הרוחב 19), וכן המשך ההפצצות על נתיב

93 ויליאם ווסטמורלנד, *חייל מדווח*, (תל אביב, 1979), 133. ראו גם: Ronald H. Spector, *After Tet: The Bloodiest Year in Vietnam*, (New York, 1993), 6

94 Sullivan to Rusk, 27/6/64, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 240

95 Mark Clodfelter, *The Limits of Air Power: The American Bombing of North Vietnam*, (New York, 1989), 205

96 במרץ הגיעו שני גדודי המארינס הראשונים לוייטנאם. חודשיים לאחר מכן הגיעה החטיבה המוטסת ה-173, ובקיץ הגיעה חטיבה 1 של הדיוויזיה המוטסת ה-101 וכל דיוויזיית הפרשים הראשונה. בסוף 1965 כבר נמצאו 184 אלף חיילים אמריקניים. כשנה לפני כן הגיע מספרם לכ-23 אלף.

הו צ'י מין. באזורים אלה, לדעת הממשל האמריקני, בנה הצפון את כוחו לקראת מתקפות עתידיות על הכוחות האמריקניים ועל דרום וייטנאם. רובו של חיל האוויר האמריקני החל להתמקד במערכת הפצצות על אזורים אלה.⁹⁷ ממוצע הגיחות של חיל האוויר עלה מ-25 גיחות ליום ב-1965 ליותר ממאתיים במהלך 1969. על מנת להפוך את ההפצצות ליעילות יותר, החלה ארצות הברית להציב לאורך הנתיב אלפי חיילים, שהוכיחו עצמם במהלך הצבתם ב'קו מקנמרה'. שמה של מערכת החיילים היא Igloo White והיא פעלה החל מ-1966 ועד לשלהי 1972. ארצות הברית השקיעה במערכת זו כ-1.7 מיליארד דולר בפיתוח והקמת מערכת החיילים, שכללה כ-20 אלף חיילים מסוגים שונים.

לאורך הנתיב פוזרו חיילים אקוסטיים בעלי טווח שידור של כחמישים ק"מ, שהיו מסוגלים לאתר כלי רכב ממרחק של כקילומטר ותנועת אנשים ממרחק של כ-400 מטר. כמו כן, הוטלו לאורך הנתיב חיילים סיסמיים וחיילים מגנטיים. החיילים הוטלו על ידי מטוסי הצי, שייעודם העיקרי היה לוחמה נגד צוללות. הנתונים מהחיילים נקלטו על ידי מטוסי ביון, שהעבירו את המידע למרכז מחשבים ענק בתאילנד אשר ניתח את הנתונים במטרה למצוא בהם מגמה ולהעריך האם זה נתיב קבוע או קליטה אקראית הנובעת מתנועת בעל חיים גדול או תנועה תמימה של מקומיים. מרכז המחשבים היה מרכזה של המערכת (Infiltration Surveillance Center) והתהליך, מרגע קליטת הנתונים ועד שליחתם למטוסי התקיפה, נמשך בין 2-5 דקות. אם התנועה זוהתה כתנועת אויב, נשלח למקום סיור אווירי אשר כיוון התקפות אוויריות.⁹⁸ חיל האוויר טען כי מבצע Igloo White השיג הצלחה רבה בהשמדת שיירות צפון וייטנאמיות, שהיוו את היעד העיקרי של המבצע. בהדרגה למד צבא צפון וייטנאם לאתר את החיילים גם כשאלה הוסוו ולנטרל אותם, בתחילה על ידי הריסתם הפיזית, ובהמשך על ידי הפעלת לוחמה אלקטרונית מקומית.⁹⁹

היעד העיקרי היה לגלות את שיירות המשאיות שנעו בנתיב.¹⁰⁰ לשם כך שופרו היכולות הטכנולוגיות של החיילים שהוצבו על הקרקע, כמו גם היכולות הטכנולוגיות של המטוסים

97 להערכת יעילות ההפצצות האוויריות ראו: Wheeler to Westmoreland, 29/11/67, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 635

98 Dickson, *The Electronic Battlefield*, 87

99 על המערכה על נתיב הו צ'י מין מהצד הצפון וייטנאמי ראו: The Military History Institute of Vietnam, *Victory in Vietnam: The Official History of the people's Army of Vietnam, 1954-1975*, 261-265

100 המשאיות שהיו בשימוש צפון וייטנאם היו משאיות מסוג 'זיל' 157 בעלי הנעה של 6X6 עם יכולת לשאת מטען של עד 4 טון.

שמימתם הייתה להשמיד את המשאיות. ארצות הברית הכניסה לשימוש מבצעי שתי מערכות איתור המבוססות על טכנולוגיות אינפרא אדומות. המערכת הראשונה איתרה מקורות חום, גם אם אלה היו קטנות, כגון מנועי המשאיות או מדורות בישול. המערכת השנייה זיהתה את מערכות החשמל של המשאיות. המטוסים צוידו בתותחים 25 מ"מ ו-40 מ"מ, שמהירות הירי שלהם הגיעה עד 6,000 פגזים בדקה. בהמשך צוידו המטוסים גם בתותח 105 מ"מ.¹⁰¹ המטוסים, בדרך כלל מסוג 'דקוטה' או הרקולס', פעלו בגבהים שבין 300–1,500 מ', מחוץ לטווח הפגיעה של נשק נ"מ בקוטר קטן. 'ספינות תותחים' אלו נודעו בשם *Pave Spectre*, והם מספקים סיוע אווירי קרוב גם כיום.¹⁰²



תמונה 2: AC-130 Spectre

שיפורים נוספים הוכנסו ביכולות שיגור אמצעי הלחימה ממטוסי ההפצצה. שיפורים אלו כללו שיגור אוטומטי כשהמטוס נמצא מעל היעד. מחשבי ירי שהותקנו על המטוסים כיוונו את המטוס במדויק לעבר היעד המשווער. בהמשך החלו להיכנס לשימוש פצצות מונחות לייזר, כשאת ההנחיה סיפקו מטוסים אחרים או כוחות מיוחדים שנמצאו על הקרקע. פצצות חכמות נוספות כווננו בעזרת גלי רדיו וטלוויזיה. על מנת להשיג דיוק מרבי, הוכנסה לשימוש מבצעי מערכת ניווט אשר כיוונה את המטוס גם בעת מזג אוויר גרוע. כמו כן יש לזכור כי רוב התנועה בנתיב נעשתה בשעות הלילה. מכשירי הטייס הודיעו על מקומם של כלי הרכב ביחס למיקום ידוע וקבוע, בדרך כלל תחנת ממסר. מערכת הנחיה אוטומטית (*Pave Phantom*) הביאה את המטוס אל היעד ושיחררה את

<http://www.globalsecurity.org/military/systems/aircraft/ac-130a.htm> 101

102 הפלטפורמה כיום היא מטוס ה'רקולס' המספק סיוע אווירי קרוב בעיקר לכוחות המיוחדים. על פעילות המטוס בוייטנאם ראו: Ronald H. Spector, *After Tet: The Bloodiest Year in Vietnam*, (New York, 1993), 303-304.

החימוש כשהמטוס נמצא מעל המטרה. זהו למעשה ראשיתו של החימוש המונחה המדויק הנעזר במערכות ניווט המתבססות על נקודות התייחסות קבועות. התפתחויות אלו הביאו במידה רבה לפיתוח מערכות הניווט המתבססות על תקשורת לוויינית (GPS). למרות השיפורים הטכנולוגיים, הרי בתקופת המונסונים (יוני-אוקטובר) הייתה הפעלת הכוח האווירי כמעט בלתי אפשרית. אמנם גם תנועת משאיות לאורך הצירים לא התאפשרה, אך התנועה הרגלית והובלה על ידי אופניים (ולעיתים גם פילים), מעולם לא נפסקה וביחס אליהם, ארצות הברית הסתמכה בעיקר על הצוותים הקרקעיים.¹⁰³

הנתונים הרשמיים של הצבא האמריקני קובעים כי במהלך התקופה בה הופעל מבצע Igloo White הושמדו מעל שלושים אלף משאיות. הערכות ה-CIA קובעות מספרים נמוכים בהרבה, בטענה כי מעולם לא הייתה לצפון וייטנאם כמות כזו של משאיות.¹⁰⁴

מאמץ אווירי נוסף היה הפעלתו של מבצע Tiger-Hound.¹⁰⁵ המבצע החל, בהוראתו של ווסטמורלנד בדצמבר 1965 ונמשך עד לראשית 1973. מרבית הסיורים התמקדו סביב אזור הכפר שיפון (Tchepone), שבסמוך אליו עברה מרבית התעבורה של נתיב הו צ'י מין. למרות שהסיורים היו מעל לאוס, הרי כאמור האזור נחשב להרחבה טקטית של הזירה הדרום וייטנאמית, ולפיכך הייתה באחריות אופרטיבית של MACV מבלי להיזקק לאישור ממשלת לאוס או עדכון השגריר האמריקני בלאוס.¹⁰⁶ על מטוסי סיור קטנים (O-1) הוטל לסייר בעומק לאוס (עד 20 ק"מ מהגבול). כשמטוסי הסיור גילו פעילות צבאית, הם זימנו מטוסי קרב והפצצה. אם נתגלתה מטרה קבועה, הוזמנו מפציצי B-52. מטוסי הסיור ערכו כאלפיים גיחות בחודש, תוך התמקדות בשיירות, מחסנים והגנת הנ"מ שהוצבה לאורך הנתיב.

בנובמבר 1968 החל מבצע Commando Hunt. הייתה זו סדרה של מערכות אוויריות שכוונו לעבר המסדרון הלוגיסטי של נתיב הו צ'י מין בדרום מזרח לאוס, סביב הכפר שיפון. מבצע זה הרחיב למעשה את המערכת האווירית של מבצע Tiger-Hound, ומטרותיו היו:

103 Sullivan to Department of State, 9/6/67, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 383.

104 ראו את מכתבו של ראש מטה חיל האוויר Brown לסגן מזכיר ההגנה Nitze (11/12/68): *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 784-786.

105 ווסטמורלנד אומר בספרו כי שמו של המבצע רימז על היותו מבצע תוקפני (נמר) וכן מבצע איתור מטרות (כלב ציד), ווסטמורלנד, *חייל מדווח*, 178.

106 השגריר האמריקני בלאוס, סאליבן, הביע את מורת רוחו העזה כנגד מבצעים אלו. ראו: Sullivan to Department of State, 3/1/1966, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*, (Washington D.C., 1998), 432-434.

1. להקטין את מספר חיילי צבא צפון וייטנאם והאספקה שעברו דרך הנתבי.
2. להרוס מתקנים שונים שנבנו לאורך הנתבי ושימשו כמחסנים ומגורים.
3. השמדה מקסימאלית של משאיות.

עיקר ההפצצות בוצעו על ידי חיל האוויר האסטרטגי בעזרת מטוסי B-52, שביצעו כשלושים גיחות ביום, אך במבצע השתתפו גם מטוסי הצי, המארינס וכן חיל האוויר המלכותי של לאוס. במהלך 1969 החלה ארצות הברית לפזר גם אמצעי לחימה כימיים על מנת לפגוע בסבך הג'ונגל. במהלך היום הופצצו מטרות שנחשדו כאתרי חנייה ואספקה, ובלילה הופצצו שיירות על ידי מטוסים בעלי יכולת אש גבוהה ומדויקת יותר יחד עם יכולת ראיית לילה.

הצלחותיהן של התוכניות, מבחינתה של ארצות הברית, הביאה להרחבת שטח הפעולה, ומטוסי הסיור החלו לבצע גיחות גם בתחום צפון וייטנאם.¹⁰⁷ אך את יעילות ההפצצות האוויריות ניתן להעריך מעצם העובדה כי צפון וייטנאם החלה להציב טילי נ"מ (SA 2) בנתבי. טילים אלו יועדו להגן על מרכזי התעשייה והערים המרכזיות של צפון וייטנאם, ומכאן ניתן להסיק על חשיבותו האסטרטגית של הנתבי למאמץ המלחמתי הצפון וייטנאמי.

MACV-SOG: הכוחות המיוחדים והלחימה בנתבי הו צ'י מין

מלבד המאמץ האווירי והאלקטרוני, חזית נוספת נגד הנתבי הייתה בהמשך הפעלה מסיבית של הכוחות המיוחדים. בינואר 1964 הקימה MACV גוף אשר משימתו הרשמית הייתה הערכת מערכת היועצים האמריקניים לצבא דרום וייטנאם. למעשה, הייתה זו יחידה שמטרתה ביצוע פעולות חשאיות בכל דרום מזרח אסיה, שלא בכפופות פיקודית לפיקוד הכוחות המיוחדים, אלא בכפופות ישירה לעוזר המיוחד של המטות המשולבים לענייני פעולות מיוחדות ו-Counterinsurgency. שמו של הגוף היה SOG – Study and Observation Group.¹⁰⁸ SOG היווה מסגרת-על לכל הכוחות המיוחדים של ארצות הברית, שפעלו בוויטנאם, ובכלל זה גם ה-Navy SEAL, יחידות הסיור של המארינס וכן הכוחות המיוחדים של חיל האוויר. ב-1966 היו ב-SOG כאלפיים חיילים אמריקנים וכ-8,000 וייטנאמיים. שטח הפעולה של צוותי SOG כלל את בורמה, קמבודיה, לאוס, צפון וייטנאם וכן אזורים בסין הסמוכים לצפון וייטנאם.

John Prados, *The Blood Road: The Ho Chi Minh Trail and the Vietnam War*, (New York, 1998), 107-159-162.

.Tourison, *Secret Army Secret War*, 111-112; Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, 40 108

שתי המחלקות החשובות ביותר ב-SOG היו OP 34A ו-OP 35. גופים אלו היו אחראים על ביצוע פשיטות בתוך צפון וייטנאם, לאורך נתיב הו צ' מין ואיתור מטרות לקראת תקיפות אוויריות. כמשימות משניות ניתן לציין את: הערכת נזקי ההפצצות, תפיסת חיילי אויב למטרת מודיעין וחיסולים ממוקדים.¹⁰⁹ OP 35 הייתה המחלקה הגדולה ביותר של SOG והיא שביצעה את רוב הפשיטות לעבר לאוס, ומאוחר יותר לעבר קמבודיה.¹¹⁰ מחלקות נוספות ב-SOG היו אחראיות על לוחמה פסיכולוגית, פשיטות ימיות והקמת רשתות ריגול בצפון וייטנאם, כמו כן היה ל-SOG גם זרוע אווירית שסיפקה סיוע אווירי וחילוץ בעת הצורך (מפה 4).¹¹¹

הקמת הצוותים הייתה במסגרת מגמה רחבה יותר של הבית הלבן לבחון אפשרויות פעולה חשאיות בתוך לאוס. ב-24 במאי 1964 נערך דיון בהשתתפות מזכיר המדינה, מזכיר ההגנה, היועץ לביטחון לאומי, ראש ה-CIA ובכירים אחרים במחלקות המדינה וההגנה. הדיון נסב סביב אפשרויות הסלמת המלחמה לעבר לאוס, כשהסיבות העיקריות לכך היו הנוכחות הגוברת של צבא צפון וייטנאם במדינה ונתיב הו צ' מין כעורק לוגיסטי חיוני לגייסות הקומוניסטיים. שני גורמים אלה השפיעו, לדעת מעצבי המדיניות האמריקניים, באופן ישיר על המבצעים ועל הלחימה בזירת דרום וייטנאם. בתום פגישה זו הוחלט כי המטות המשולבים יכינו תוכניות ותסריטים לפעולות חשאיות נגד צפון וייטנאם, ועל היועץ לביטחון לאומי, מקג'ורג' בנדי (Bundy), הוטלה המשימה להכין תוכניות לפעולות חשאיות בלאוס.¹¹² שתי הנחות יסוד עמדו בבסיס הפעולות החשאיות. הראשונה הייתה להבין כיצד בנוי ופועל נתיב הו צ' מין, והמטרה השנייה הייתה יציקת תוכניות אשר יקשו, ואולי אף ימנעו, מצפון וייטנאם את המעבר לאורך הנתיב, במיוחד בתחום לאוס.¹¹³

במסגרת האישור נשיאותי להפעלת מבצעים חשאים נגד צפון וייטנאם בלאוס, החל לפעול OP 35. הפיקוד האמריקני הגיע למסקנה כי רק כוחות קרקעיים יכולים להיות יעילים לכיוון התקפות אוויריות. משימות OP 35 החלו רק ב-1966, כיוון שג'ונסון ניסה למנוע את הרחבת המלחמה ללאוס.¹¹⁴ הסיבה השנייה הייתה כישלון מבצעי Leaping

.Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, 68 109

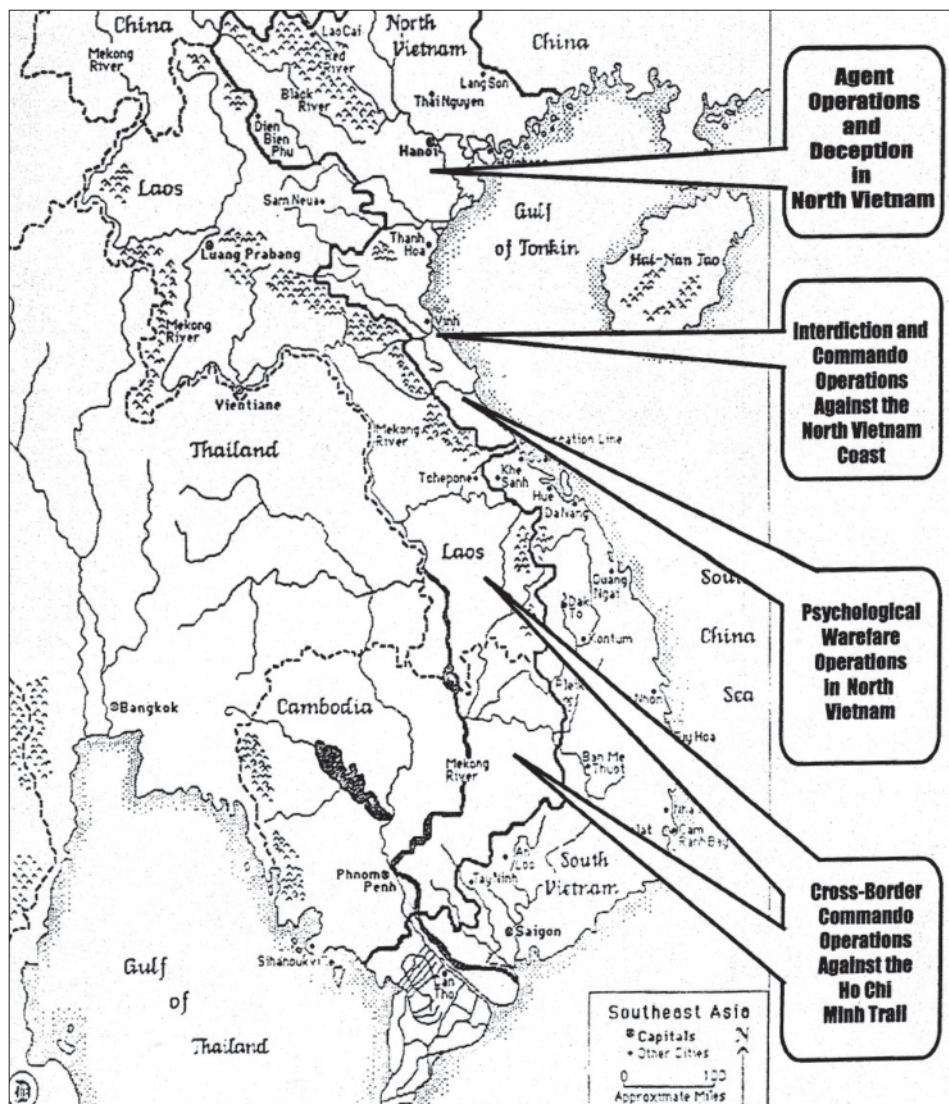
110 הפשיטות לקמבודיה החלו במהלך 1967.

William Rosenau, *Special Operations Forces and Elusive Enemy Ground Targets: Lessons from Vietnam and the Persian Gulf War*, 15 111

Memorandum for the Record, 24/5/64, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 112.28) - Laos*, (Washington D.C., 1998), 109-110

.Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, 50 113

114 שם, 65.



מפה 4: תחום הפעולה של צוותי SOG, מקור: Shultz, *The Secret War against Hanoi*

Lena של ה-CIA. המשך היותו של הנתיב חיוני לצפון וייטנאם הביאה בסופו של דבר את ג'ונסון להורות על פעולות קרקעיות כנגד הנתיב בתוך שטחה של לאוס. ככל שעלתה חשיבותו האסטרטגית של הנתיב, כך הפעילה MACV יותר מבצעים נגדו. בשיאו של OP 35, כ-2,500 לוחמים פעלו בתוך לאוס. בסופו של דבר הפעילות נגד נתיב הו צ'י מין הייתה המבצע הגדול ביותר של MACV-SOG, שהפסיק את פעולתו באפריל 1972.

הקשיים העצומים בתקיפת מטרות מהאוויר הגבירו את חשיבותם של הצוותים הקרקעיים מקרב הכוחות המיוחדים, וב-1966 הוקמו צוותי סיור לקורפוס הראשון והשני, במתכונת צוותי פרויקט דלתא: פרויקטים אומגה, גאמה וסיגמה.¹¹⁵

הגברת המאמצים כנגד הנתיה הביאה את הכוחות המיוחדים להפעיל צוותי תקיפה מעבר לגבול עם קמבודיה (Project Daniel Boone).¹¹⁶ ביוני 1966 נתן המטכ"ל האמריקני אישור לכוחות המיוחדים לבנות את צוותי הפעולה, אך הפעולות הראשונות אושרו רק במאי 1967. משימות הצוותים דמו לאלה של שאר צוותי התקיפה, כשההתמקדות הייתה על איסוף מודיעין הן על הנתיה והן על בסיסי היציאה של הקומוניסטים מקמבודיה אל עבר הבריה סייגון.¹¹⁷ משימה נוספת הייתה להעריך מהי מידת התמיכה של הממשל בקמבודיה בכוחות הקומוניסטיים הפועלים בתחום המדינה.¹¹⁸

במהלך 1966-1972 קבוצות קטנות, שמנו 6-8 לוחמים, יצאו למאות פעולות חשאיות לאורך נתיב הו צ'י מין. המטרה העיקרית של OP 35 הייתה לאתר מטרות ולזמן התקפות אוויריות, וכן להעריך את נזקי ההתקפות האוויריות. המטרות היו חינוי משאיות, ריכוזי כוחות, נקודות אספקה וצמתי דרכים. בהמשך קיבלו צוותי ה-OP 35 גם משימות התקפיות שכללו: תקיפת מטרות שונות לאורך הנתיה, תפיסת שבויי מלחמה והטמנת מוקשים וחיישנים. צוותי הסיור הורכבו מלוחמי הכוחות המיוחדים, אליהם הצטרפו לוחמים משבט ה-Nung. שני המרכיבים בצוותים אלו השלימו האחד את השני: מימנות ההתמצאות ולוחמת הג'ונגל יחד עם תחכום הטכנולוגיה האמריקנית (מפה 5).

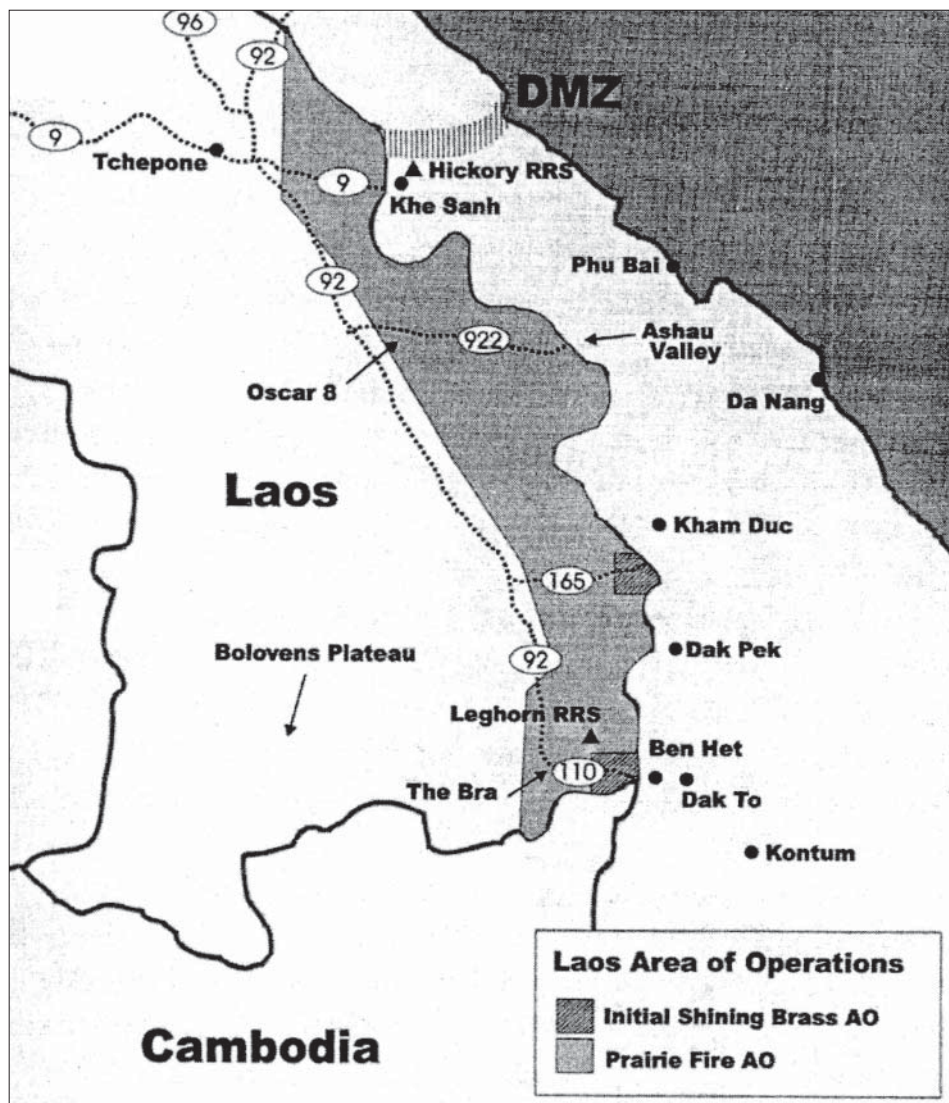
יעילות הסיורים הביאה לעליה במספרם. ב-1966 ממוצע הסיורים עמד על 11 לחודש. ב-1968 המספר עמד על 25 ובמהלך 1969 37 סיורים בחודש. אינטנסיביות הסיורים, שהגבירו את יעילות ההפצצות מהאוויר הביאו את צבא צפון וייטנאם להשקיע משאבים רבים בהגנה על הנתיה. צפון וייטנאם החלה להפעיל חיישנים משלה על מנת לאתר את צוותי OP 35, וכן הפעילה מערכת ריגול ענפה בתוך בסיסי SOG על מנת לדעת מתי יוצא צוות לעבר לאוס. המאמצים הרבים שהשקיעה צפון וייטנאם הביאו לעלייה במספר האבדות של צוותי הסיור והקטנת זמן שהייה שלהם בלאוס. ב-1966 משימה טיפוסית ארכה שישה ימים, ובמהלך 1969 היה זמן שהייה כיומיים כששיעור האבדות עמד על כ-50%.

115 לסקירה כללית על המבצעים המיוחדים בלאוס ובקמבודיה ראו: Robert L. Turkoly-Joczik, "Secrecy and Stealth: Cross-Border Reconnaissance in Indochina", in: *Military Intelligence Professional Bulletin*, 25(3) 1999 47-52

116 *The Encyclopedia of the Vietnam War*, 91

117 Shultz, *The Secret War Against Hanoi*, 235

118 Joseph A. McChristian, *The Role of Military Intelligence*, Department of the Army, Vietnam Studies, (Washington D.C., 1974), 109



מפה 5: אזורי הפעולה של צוותי OP 35, מקור: Shultz, *The Secret War against Hanoi*, 211

הערכת יעילות OP 35

בשיאה של התוכנית (1969), השקיעה צפון וייטנאם משאבי כוח אדם עצומים כנגד צוותי OP 35. כ-23 אלף לוחמים נשלחו למשימות אבטחה והגנה לאורך הציר, ולדעת הפיקוד האמריקני הכוחות והמשאבים שהשקיעה צפון וייטנאם היו יכולים להיות מופנים לעבר דרום וייטנאם והנוכחות האמריקנית שם. לאורך הנתב נפרסו סוללות נ"מ רבות,

אשר היו דרושות להגנת צפון וייטנאם עצמה. הערכות דומות מספקים גם קצינים צפון וייטנאמיים שרואינו לאחר המלחמה. לפי עדות אחד הקצינים, שיתוף הפעולה בין הצוותים הקרקעיים ובין המטוסים הביאו לפגיעות מדוייקות בשיירות הממונעות ופגיעה במאות משאיות חסמה למעשה את הנתיב לתקופות מסוימות. שיתוף פעולה זה השתווה ביעילותו לפעילות שני גדודי רגלים.

יחד עם זאת, המבצעים החשאיים מעבר לגבול מעולם לא גרמו לאיום אסטרטגי על התנועה לאורך הנתיב. בסופו של דבר, העריך המודיעין האמריקני (MACV-J2) כי כדי לשמר את לוחמת הגרילה בדרום וייטנאם זקוקים לוחמי הגרילה של צבא צפון וייטנאם והוייט קונג ל-15-60 טון אספקה, כלומר 10-20 משאיות בלבד (ארצות הברית נזקקה ל-13,700 טון אספקה ליום לחימה, כאשר כמות זו לא כללה מזון). לא משנה כמה צוותי סיור היו חוצים את הגבול ללאוס וכמה תקיפות אוויריות היו נערכות (אחרי אוקטובר 1968 בוצעו 450 תקיפות ביום), הרי כמה עשרות משאיות בוודאי היו מצליחות לחמוק מעוצמת האש והתמרון האמריקנית. סגירה הרמטית מעולם לא הושגה ולא ניתן היה להשיג. המבצע השיג הצלחות טקטיות מקומיות, אך נכשל ברמה האסטרטגית. כמו כן, היה ביכולתה של צפון וייטנאם להשקיע משאבי כוח אדם רבים בתיקון הנזקים שנגרמו על ידי ההפצצות. הטכנולוגיה הפרימיטיבית שהושקעה בנתיב, כגון בניית גשרים מעץ, איזנה את עליונותה הטכנולוגית של ארצות הברית. יחד עם זאת, שוב יש לזכור כי מכוח אדם זה נמנעה היכולת להשתתף בפועל בלחימה.

סיבה עיקרית נוספת לכישלוננו האסטרטגי של המבצע הייתה הגבלתו מבחינה פוליטית על ידי מחלקת ההגנה, מחלקת המדינה והבית הלבן. פקידים בכירים בממשל טענו כי ארצות הברית מחויבת לשמירה על ריבונותה של לאוס, כפי שנקבע ביוני 1962, כשהפעלת כוחות קרקעיים הפרה, למעשה, ריבונות זו. משימות OP 35 אושרו על ידי הנשיא עצמו בגלל הגישותן הרבה, ולשגריר האמריקני בלאוס, וויליאם סאליבאן (Sullivan) הייתה זכות לבטל כל מבצע עוד בטרם הוגש לאישור הנשיא.

גם במקרה וייטנאם יש לזכור כי המלחמה הסתיימה בהחלטה מדינית ללא כל תלות במציאות האסטרטגית-הצבאית של המלחמה. לפיכך, ניתן לטעון כי הנוכחות הצבאית המסיבית של ארצות הברית בדרום וייטנאם מנעה מהצפון וייטנאמים הצלחות אסטרטגיות, ובהקשר זה גם אם הנתיב מעולם לא נחסם הרמטית, הוא לא גרם לארצות הברית תבוסות צבאיות בשדה הקרב. מלחמת וייטנאם הסתיימה רק לאחר שדרום וייטנאם נאלצה לעמוד לבד מול עוצמתה הצבאית של צפון וייטנאם, ללא גיבוי כוח האש העצום של ארצות הברית.

מבצעים גדולים נגד נתיב הו צ'י מין

בשלהי המעורבות האמריקנית בוויטנאם נערכו שני מבצעים רחבי היקף כנגד הנתיב עצמו. המבצע הראשון היה פלישה אמריקנית-דרום וויטנאמית לעבר קמבודיה במחצית הראשונה של 1970. המבצע השני היה פלישה דרום וויטנאמית בסיוע אווירי מסיבי וארטילרי של ארצות הברית לעבר לאוס.¹¹⁹

המטרה העיקרית בפלישה לקמבודיה הייתה חיסול תשתית הגרילה המבוססת שבנה צבא צפון וויטנאם לקראת פלישה לעבר הדרום, וכן לנסות לתמוך בצבא קמבודיה במלחמתו נגד הקומוניזם, הן בנוכחות הצבאית הצפון וויטנאמית והן בגרילה הקומוניסטית הקמבודית (החמר רוז'), שנתמכה על ידי צפון וויטנאם. הפלישה האמריקנית לקמבודיה החלה בראשית מאי 1970, ובמהלכה התקדמו הכוחות הקרקעיים האמריקניים עד 30 ק"מ לתוך קמבודיה, כשחיל האוויר האמריקני מספק סיוע אווירי קרוב ליחידות הדרום וויטנאמיות, שהתקדמו עד כ-60 ק"מ. הידיעות על המבצע הביאו לביקורת חריפה מצד הקונגרס ולהסלמת פעילותן של תנועות המחאה כנגד המלחמה, אירועים שהביאו את הממשל האמריקני לקצר את המבצע והכוחות האמריקניים נסוגו מקמבודיה עד סוף חודש יוני. מהבחינה הטקטית והאופרטיבית המיידית, הרסה הפלישה את התשתית הקומוניסטית הצפון וויטנאמית בקמבודיה, סמוך לגבול עם דרום וויטנאם, ולמעשה הפלישה האמריקנית מנעה מתקפה רחבת הקף של צפון וויטנאם שתוכננה לראשית 1971. יחד עם זאת, נסיגת הכוחות האמריקניים והדרום וויטנאמיים והתמוטטותו ההדרגתית של השלטון הקמבודי הפרו-אמריקני הביאו את צבא צפון וויטנאם לחזור לאזור ולשקם את כוחו (מפות 6-7).¹²⁰ אך המבצע הגדול ביותר היה זה שנערך נגד לאוס, במהלך 1971.

מבצע Lam Son 719

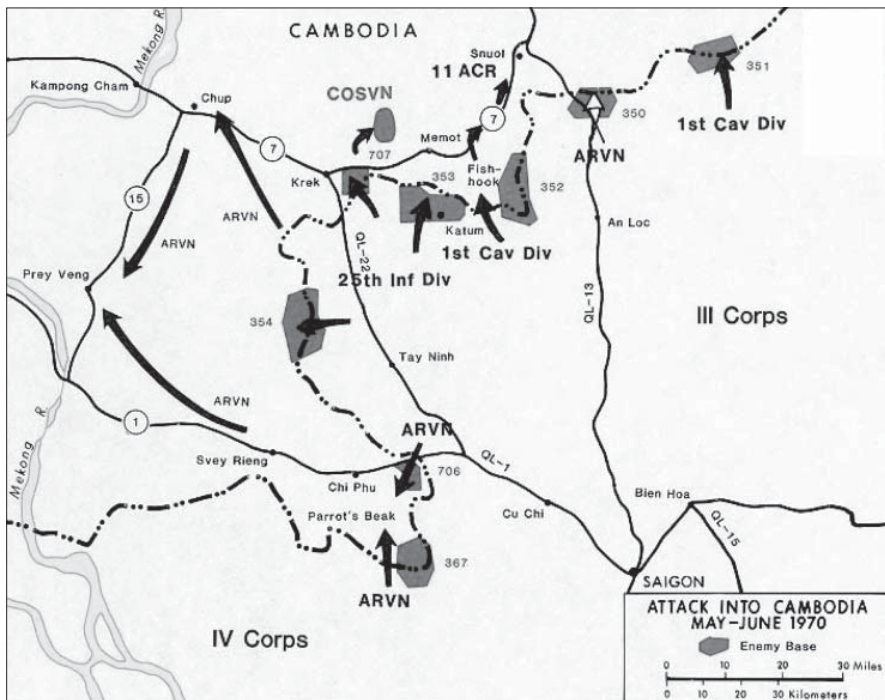
המאמץ המרוכז והאחרון במלחמת וויטנאם לחסימת נתיב הו צ'י מין הייתה במערכה אליה יצא צבא דרום וויטנאם בתחילת פברואר 1971, מערכה שהייתה למעשה פלישה ללאוס. למבצע היו שתי מטרות עיקריות. הראשונה הייתה לכבוש את הכפר שיפון שהיווה אזור מפתח בו רוכזה אספקה רבה. המטרה השנייה, יומרנית יותר, הייתה לנסות ולנתק סופית את הנתיב. מסוקים אמריקניים העבירו את הגייסות הדרום וויטנאמיים ומטוסי

119 מפות המבצע שיוצגו בהמשך נלקחו מאתר המחלקה להיסטוריה צבאית של האקדמיה הצבאית של ארצות הברית בוסט פוינט. <http://www.dean.usma.edu/HISTORY/web03/atlas/atlas%20table%20of%20contents.htm>

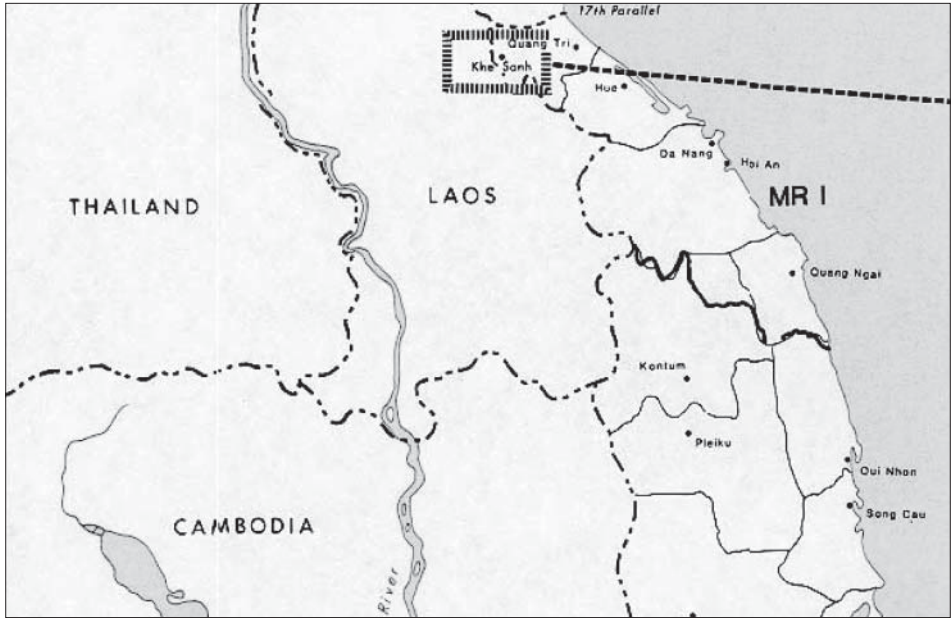
120 לסקירה על המבצע ראו: Tucker, *Vietnam*, 159-162.



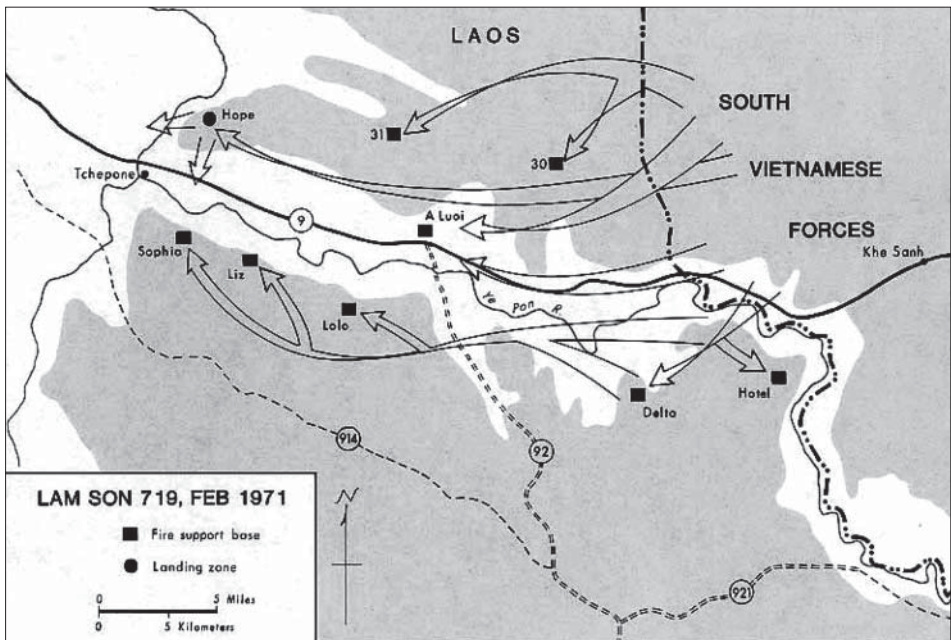
מפה 6: דרום וייטנאם. דגש על אזור הפעולה בקמבודיה



מפה 7: הפלישה לקמבודיה



מפה 8: דרום וייטנאם. דגש על אזור הפעולה בלאוס



מפה 9: מפת מבצע Lam Son 719

קרב והפצצה סיפקו סיוע אווירי. כמו כן סיפקה ארצות הברית סיוע ארטילרי מתוך דרום וייטנאם, לאחר שהמוצב בקה סאן נכבש שוב (מפות 8-9).

ב-2 לפברואר פלש כוח משימה דרום וייטנאמי, שמנה כ-15 אלף חיילים, ללאוס והקים בסיסי סיוע אש לאורך כביש מס' 9 מגבול וייטנאם-לאוס ועד סמוך לשיפון. בבסיסים אלו מוקמה ארטילריה 105 ו-155 מ"מ וכמו כן הם שימשו כבסיסי יציאה לסוורים ולפשיטות.

ההערכות המודיעיניות קבעו כי סביב שיפון נמצאים כ-12 אלף צפון וייטנאמיים, כשרק מחציתם לוחמים. הערכה נוספת הייתה כי לצפון וייטנאם יידרש חודש להעביר דיוויזיה אחת מצפון וייטנאם לאזור שיפון. הייתה זו אחת ההערכות המודיעיניות השגויות ביותר בכל המלחמה. תוך שבועיים הגיעו לאזור חמש דיוויזיות צפון וייטנאמיות מצוידות בארטילריה כבדה וכן בטנקים. הייתה זו הפעם הראשונה במלחמה שבה התפתחו קרבות שריון, ובסופה של מתקפת הנגד הצפון וייטנאמית נפלו כל בסיסי האש של צבא הדרום. מזג האוויר הגרוע מנע סיוע אווירי קרוב והצפון וייטנאמיים הצליחו אף לנטרל את הפעלתם של מפציצי ה-B-52, כיוון שידעו כי האמריקנים אינם מפעילים את המפציץ הענק בטווח שקטן משלושה ק"מ מכוחות ידידותיים. לפיכך, שאפו הצפון וייטנאמיים להילחם קרוב ליחידות הדרום וייטנאמיות. כשהתבהר מזג האוויר היה האזור רווי נשק נ"מ, אך האמריקנים סיפקו סיוע אווירי קרוב, כשחלק ניכר מהגיחות הופנה כנגד הנ"מ.

למרות מתקפת הנגד, פתח צבא דרום וייטנאם במתקפה מוטסת לעבר הכפר שיפון, שננטש ב-1 למרץ על ידי כוחות צפון וייטנאם. כיבוש הכפר היווה ניצחון פסיכולוגי חשוב לנשיא דרום וייטנאם. לאחר כיבוש הכפר סרקו יחידות צבא דרום וייטנאם את האזור והשמידו את מאגרי האספקה שנמצאו בו. לאחר כשבועיים החל צבא דרום וייטנאם לסגת, כשהצפון וייטנאמיים מזנבים בהם. כ-5,000 חיילים דרום וייטנאמיים נהרגו וכ-1,500 הוכרזו נעדרים. כמו במקרה קמבודיה, ההצלחה המיידית הייתה פגיעה קשה בנתיב ובתעבורה עליו, וכן דחייה נוספת במתקפה צפון וייטנאמית רחבת היקף כנגד דרום וייטנאם. אך עם נסיגת הכוחות, חזר הנתיב לפעול וצבא צפון וייטנאם החל לבנות מחדש את כוחו לקראת מתקפת 'חג הפסחא' (Easter Offensive), שתחל במרץ 1972.

במהלך 1972 פונו רוב הכוחות האמריקניים מוייטנאם.¹²¹ מתקפת 'חג הפסחא' נבלמה בעיקר הודות לכוח האווירי המסיבי שארצות הברית הפעילה נגד הכוחות הקומוניסטיים

121 בתחילת 1972 נמצאו בוייטנאם כ-156 אלף חיילים אמריקניים. ביוני 1972, לאחר המתקפה, היה שיעור החיילים כ-47 אלף.

(Operation Linebacker I). המלחמה על הנתיב נמשכה ואת רובה ביצע צבא דרום וייטנאם, אך שוב עם סיוע אווירי אמריקני מסיבי. הגיחה האווירית האמריקנית האחרונה נגד נתיב הו צ'י מין נערכה במהלך אפריל 1973. גיחה זו מציינת אולי את סיום המעורבות האמריקנית בוייטנאם. דרום וייטנאם נשארה לבדה בהתמודדות נגד הצפון, מערכה שהסתיימה בסוף אפריל 1975, עם כיבושה הסופי של דרום וייטנאם.

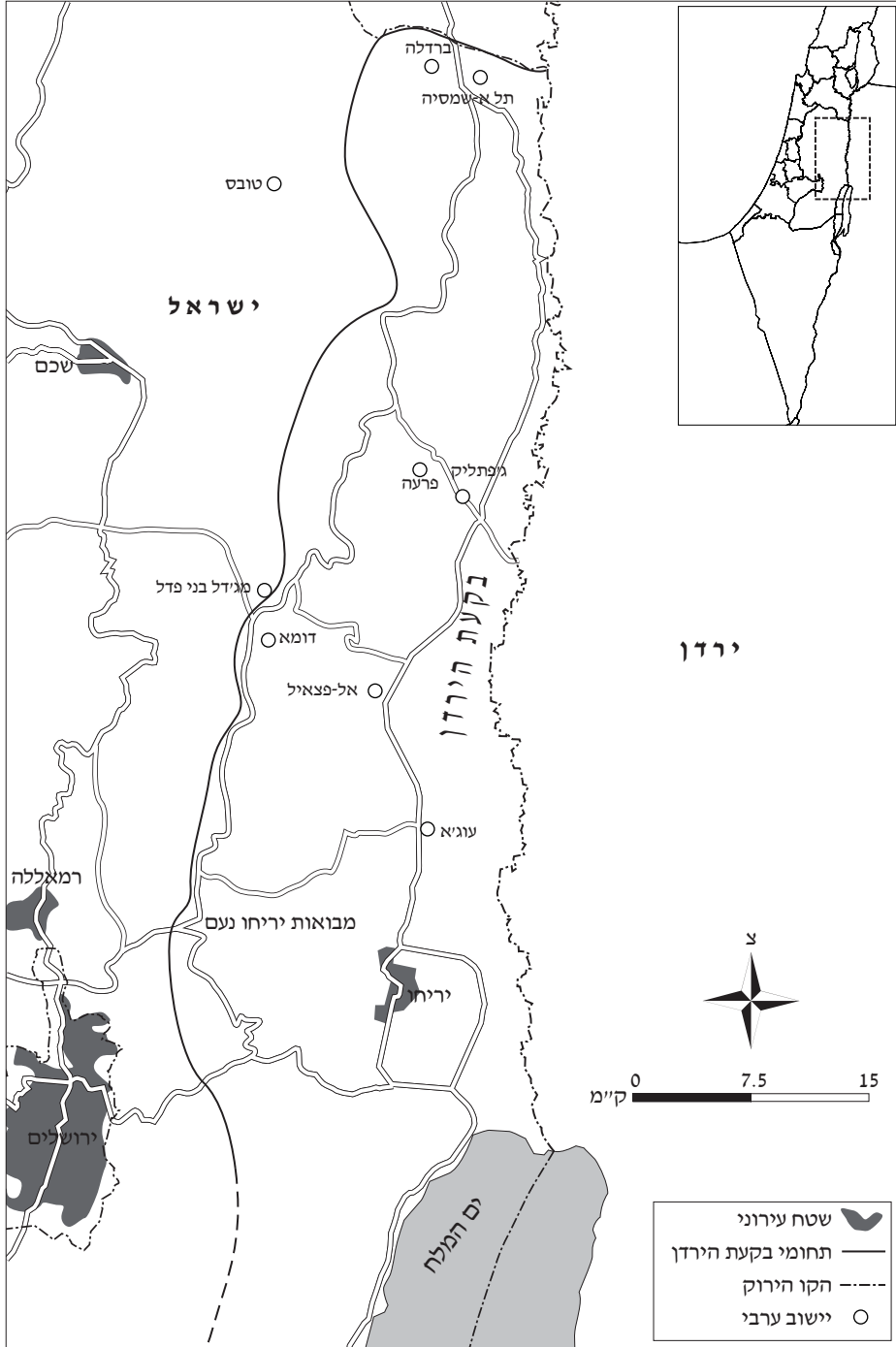
המערכה בגבול המזרחי של ישראל (1967–1970)

מדינת ישראל ניהלה לאחר מלחמת ששת הימים מאבק חסר פשרות נגד ניסיונות ארגוני המחבלים, בעיקר 'פתח', לבנות אזורי בסיס ביהודה, שומרון ורצועת עזה.¹²² בטרם אכנס לדיון, ברצוני להבהיר את מערכת המושגים בה אשתמש על מנת לנסות לא להיכנס לשדה מוקשים פוליטי לגבי המושגים טרור וגרילה. הסיבה לחיבור שני המושגים יחד, גרילה וטרור, נעשית כיוון שעדיין לא ניתן למצוא הגדרה מוחלטת, המקובלת על רוב החוקרים, המבדילה בין ארגון טרור לארגון גרילה.¹²³ ההגדרה, אשר תפריד בין שני המושגים, תהיה אינדיווידואלית וסובייקטיבית, והיא קשורה גם להיבטים התרבותיים, הפוליטיים והחברתיים של מדינה זו או אחרת. לפיכך, ישמשו המושגים גרילה וטרור בערבוביה. זאת למרות שבתקופה זו, ישראל הגדירה את אש"ף כארגון טרור.

לגבי המרחב הגאוגרפי בו ידון הפרק, רובו של הפרק יעסוק בבקעת הירדן והערבה, אך לעיתים יהיה צורך לעסוק גם בהתמודדות באזור גב ההר, מערבית לנהר הירדן (מפה 10). זאת כיוון שהתמודדות באזור זה השפיעה והושפעה על ידי ההתרחשויות בבקעת הירדן והערבה. בין השנים 1948–1967 היה כינויים של שטחים אלה הגדה המערבית ורצועת עזה. לאחר 1967 ניתן להם באופן רשמי בישראל הכינוי השטחים הכבושים. הרי הם נמצאו ברשות ישראל לאחר מהלך צבאי ולא פוליטי. כינוי זה תאם את מעמדם בחוק הבין לאומי. מאיר שמגר, ששימש כפרקליט הצבאי הראשי בזמן מלחמת ששת הימים, הוא זה שקבע את המונח השטחים המוחזקים (Administered Areas). בספטמבר 1967

122 למרות שפעלו מספר לא מועט של ארגונים, הרי ההתמקדות צריכה להיות לגבי פעולות ארגון 'פתח'. יהושפט הרכבי נדרש להסבר מדוע יש להתמקד בארגון זה, וזאת בגלל ארבעה גורמים. ראשית, היה זה הארגון העיקרי והגדול ביותר. שנית, לא ניתן למצוא הבדלים בולטים בין גישותיהם הבסיסיות של הארגונים האחרים. שלישית, 'פתח' הפך עוד לפני יוני 1967, לסמל הלוחמה הזעירה נגד ישראל, הן בעולם הערבי והן מחוצה לו. רביעית הארגון נתפס כמוביל את הבשורה של הלאומיות הערבית. ראו: יהושפט הרכבי, *פתח באסטרטגיה הערבית*, (תל אביב, 1969), 9. לסקירה על ניסיונות ה'פתח' להתבסס בשטחים ראו: Anat N. Kurz, *Fatah and the Politics of Violence: The Institutionalization of a Popular Struggle*, (Brighton, 2005), 47-49.

123 שמידט (Schmidt) מביא במחקרו שורה ארוכה של ההגדרות, אותן אסף מהחוקרים המובילים בתחום חקר הטרור: Alex P. Schmidt, *Political Terrorism – A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*, (Amsterdam, 1987), 5-152 Robert Kennedy, "Is One Person's Terrorist another's Freedom Fighter? Western and Islamic Approaches to 'Just War' Compared", in: *Terrorism and Political Violence* 11(1) 1999, 3-4 Jenkins. טוען שיש הבחנה כרונולוגית. לדעתו, לוחמת הגרילה הפכה לטרור בשלהי שנות ה-60, כשארגוני גרילה נואשו מצורת מלחמה זו והבינו כי את מטרותיהם לא יצליחו להשיג בדרך של מלחמה קונבנציונלית. Brian M. Jenkins, *New Modes of Conflict*, (Santa Monica, 1983), 7-9



מפה 10: בקעת הירדן לאחר מלחמת ששת הימים

נקבע כי צה"ל ישתמש במושג שטחים מוחזקים. בהדרגה, טוען שבתאי טבת, הפך המושג שטחים מוחזקים למושג הרשמי.¹²⁴

עם עליית מפלגת 'הליכוד' לשלטון (1977) התקבל הכינוי יהודה ושומרון (יו"ש) וחבל עזה. עד להתנתקות (2005) היה מקובל גם הכינוי יש"ע. בגלל המחלוקת הפוליטית בתוך מדינת ישראל לגבי עתידם של חבלי ארץ אלה, אין נוהג אחיד לגבי הכינוי. תומכי ארץ ישראל השלמה מעדיפים את הכינוי יו"ש או יש"ע, ואילו חסידי הפשרה הטריטוריאלית מעדיפים את הביטוי הגדה המערבית. לגבי רצועת עזה אין הבדלי דעות מהותיים. בציבוריות הערבית אזורים אלו מכונים האדמות הכבושות. בפרק זה אשתמש בהגדרתו של הראבן המציע להשתמש במונח המקוצר 'השטחים'.¹²⁵ יתר על כן, ניתן להשתמש במונחים יהודה ושומרון כמונחים המתארים מהות גאוגרפית ולא פוליטית, כפי שנשתמש במושגים בקעת הירדן והערבה.

כשנדמו קולות המלחמה, מצאו עצמן מדינות ערב, שנלחמו נגד ישראל, במרכזו של אסון פוליטי וצבאי, לנוכח עליית יוקרתה של ישראל. ניצחונה הצבאי המכריע של ישראל הוכיח לארגונים הפלסטינים כי גישתם להכרעת ישראל היא הנכונה. טענתם הייתה כי הצבאות הערביים הסדירים לא יכולים להכריע את ישראל, והדרך לכך היא רק ניהולה של מלחמה עממית. לאחר המלחמה עמדו בפני ישראל ארבע בעיות ביטחוניות. הראשונה הייתה הצורך להיערך בגבולות החדשים על מנת להגן על מדינת ישראל מפני איום קונבנציונלי מצד צבאות ערב. הבעיה השנייה הייתה מניעת פעולות מרי של האוכלוסייה הערבית שנמצאה תחת שלטון ישראל בעקבות המלחמה, במיוחד בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה. הבעיה השלישית הייתה מניעת פעולות חבלה בתוך שטחי מדינת ישראל (בגבולות שלפני המלחמה), עקב ביטול כל מחסום בין השטחים שנכבשו במהלך הצבאי ובין שטחה של מדינת ישראל. הבעיה הרביעית, אשר בה יעסוק פרק זה, הייתה בלימת ניסיונות החדירה וההסתננות של חוליות מחבלים מעבר לקווי הפסקת האש שנקבעו כתוצאה ממלחמת ששת הימים.

הפרק יתמקד בלחימה היומיומית בשנים 1967–1970 באזור בקעת הירדן והערבה (תמונה 3). המרחב הגאוגרפי של פרק זה הוא הגבול המזרחי של מדינת ישראל, מאזור בקעת

124 שבתאי טבת, *קללת הברכה*, (תל אביב, 1969), 27.

125 לסקירה טרמינולוגית זו, כמו גם מונח הפשרה ראו: אלוף הראבן, *מלחמות ושלוש: ישראל ושכניה הערבים – תמורות, בעיות, מסמכים*, (תל אביב, 1989), 226. חיזוק לשימוש במונח 'שטחים' קיבלת גם מפרופ' יוסף נבו מהחוג למזרח התיכון באוניברסיטת חיפה.



תמונה 3: מבט כללי ממערב למזרח לעבר נהר הירדן, הבקעה, הירדנית וגב ההר המזרחי

בית שאן בצפון ועד אזור יטבתה-גרופית בדרום. במרחב זה פעלו שתי חטיבות של צה"ל. בצפון (עד אזור עין גדי) פעלה חטיבת הבקעה, שהייתה שייכת לפיקוד המרכז. חטיבת הבקעה הוקמה מתוך חטיבת הצנחנים במילואים 80 ב-3 בנובמבר 1967 ומפקדה הראשון היה אלוף משנה רפאל איתן. בדרום פעלו כוחות צה"ל שהיו כפופים לגוש באר שבע (פיקוד דרום), ובמהלך 1970 הפכו לחטיבת הערבה.¹²⁶

האסטרטגיה של 'פתח': יהודה ושומרון כאזור בסיס

כמעט מייד לאחר תבוסת הערבים החלו ארגוני המחבלים להתארגן לקראת מלחמה מהפכנית נגד ישראל, לפי מודלים מהפכניים שהתנהלו בעולם. ארגוני הטרור היו חייבים להשתלט על האוכלוסייה המקומית הפלסטינית באזורי יהודה ושומרון על מנת לבנות

¹²⁶ יש לציין כי האזור מצפון לבקעת בית שאן ועד דרום רמת הגולן היה באחריות פיקוד צפון. יחד עם זאת, כפי שנראה, הבעיות המבצעיות ודפוסי הפעולה לא היו שונים. כך למעשה אנו מקבלים כי האחריות על הגבול המזרחי של מדינת ישראל, לאחר 1967, היה באחריותם המבצעית של שלושה פיקודים.

אזורי בסיס. מנגד היה על ישראל למנוע את הקמתם ובוודאי את התבססותם של אזורים כאלה.

המטרה הפוליטית של 'פתח' הייתה לשחרר את פלסטין, כשמושג זה הכיל בתוכו גם את מדינת ישראל בגבולות שלפני ה-5 ביוני. אמנם היו ויכוחים בנושאים פוליטיים, חברתיים וכלכליים על אופייה של המדינה הפלסטינית העתידה לקום, אך בנקודה אחת הסכימו כל הארגונים. יש לחסל את הישות הציונית מבחינה פוליטית, והדרך לכך תהיה רק בעזרת מאבק צבאי.¹²⁷ בסעיף 9 של האמנה הפלסטינית (יולי 1968) נקבע במפורש כי המאבק הצבאי הוא הדרך היחידה לשחרור פלסטין, ולכן הוא אסטרטגיה ולא טקטיקה.¹²⁸ הארגונים הפלסטינים שאבו השראה רבה מהצלחת המהפכות בסין, אלג'יריה, קובה ווייטנאם.¹²⁹ עדות מובהקת לכך ניתן למצוא בכרוז שהופץ בגדה המערבית ב-1 בספטמבר 1967.¹³⁰

עמידתה האגדית של אלג'יריה... תשמש נר לרגלינו... הכיבוש הוא התחלה של מלחמת השחרור המהפכנית. דוגמה חיה ישמש לנו מאבק העם הווייטנאמי המחולל נפלאות מול הפולש האמריקאי... סיסמתנו תהיה תמיד – המהפכה היא דרכנו לשחרור עד לניצחון.

לפי כרוז זה ניתן לראות, כי לטענת חלק מבכירי 'פתח' וערפאת בראשם, דפוס פעולה של לוחמה מהפכנית הוכח כיעיל נגד מעצמות אימפריאליסטיות, ולפיכך יש לאמצו במלחמה נגד ישראל. כלומר, על ידי מלחמה ממושכת, הדגשת המאבק הצבאי והפעלת טקטיקות טרור, גרילה ולוחמה פסיכולוגית חשו הפלסטינים כי הם יכולים להצליח היכן שצבאות ערב נכשלו.¹³¹ אך בין הארגונים השונים שהרכיבו את אש"ף התנהלו ויכוחים על המודל המהפכני המתאים ביותר. ויכוחים אלו הביאו גם להבדלים במהות הצבאית, האסטרטגית והטקטית, אותה יש להפעיל נגד ישראל.¹³² כך, למשל, 'פתח' ערך אנלוגיה בין המלחמה באלג'יריה למציאות הפוליטית והצבאית בשטחים. אך ארגונים קיצוניים אחרים טענו כי

127 לסקירה על ההבדלים האידיאולוגיים בין הארגונים השונים ראו: Paul A. Jureidini and William E. Hazen, *The Palestinian Movement in Politics*, (Lexington, 1976), 30-34.

128 The Palestinian National Convent (1968), in: Yehuda Lukaes (ed.), *Documents on the Israeli-Palestinian Conflict, 1967-1983*, (Cambridge, 1984), 140.

129 Bard O'Neill, *Revolutionary Warfare in the Middle East*, (Boulder, 1974), 3.

130 מתוך: אהוד יערי, "פתח", (תל אביב, 1970), 91-92. ראו גם: Yezid Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State*, (Oxford, 1997), 196-202.

131 מתי שטיינברג, *עומדים לגורלם: התודעה הלאומית הפלסטינית 1967-2007*, (תל אביב, 2008), 79.

132 Jureidini and Hazen, *The Palestinian Movement in Politics*, 34-36; Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State*, 155-158.

ישנם הבדלים מהותיים בין שני המאבקים, וכי המודלים שיש לאמץ הם אלו של וייטנאם וקובה.¹³³

למרות חילוקי הדעות האידאולוגיים בכתבים הערביים, בולטת המגמה להראות כי התפתחותה של התקוממות עממית פלסטינית תהיה מקרה נוסף של מלחמת גרילה אשר תצטרף לשורת ההצלחות של המאבקים האחרים שהתרחשו בעולם. לשם כך הארגונים השונים הרבו לתרגם את הכתבים התיאורטיים של אישים כמו מאו גיאפ, צ'ה גוארה ודברה, וכתבים אלו הוצגו כמקור השראה.¹³⁴ כך, למשל, שבוא לתרגום העברי של ספרו של גיאפ נכתב כי "לקורא הישראלי עניין מיוחד בספה, שכן מצוי הוא בתוך ציודם האידאולוגי של... הפת"ח, ומומלץ להם כבאר מים חיים, לשאוב ממנה תורה, אמונה ודרך".¹³⁵

למרות ההבדלים האידאולוגיים, היו שתי נקודות שזכו להסכמה גורפת. הראשונה הייתה שעל ידי המלחמה המהפכנית הם יצליחו להחליש את ישראל, להפסיק את ההגירה אליה, להרוס את תעשיית התיירות, דבר שיביא להחלשת המערכת הכלכלית שתגרם גם על ידי הגדלת הוצאות הביטחון. הנקודה שנייה הייתה חשיבות תמיכתן של מדינות ערב במאבק. בחינת שתי נקודות ההסכמה מעלה כי נעשתה התאמה לתורת שלושת השלבים של מאו עבור המציאות הפוליטית-הצבאית בה נמצאו הארגונים הפלסטינים לאחר מלחמת ששת הימים. שני השלבים הראשונים יכילו בתוכם את ביסוס האידאולוגיה של הארגונים (בעיקר של 'פתח') בתוך האוכלוסייה המקומית הפלסטינית, ואולי גם האוכלוסייה הערבית החיה בתוך ישראל. לאחר מכן יהוו אוסף פעולות הגרילה והטרור מכניזם שיחליש את נחישותה וכוח עמידתה של ישראל. אז יחל השלב השלישי, קרי חידוש המלחמה הסדורה נגד ישראל על ידי צבאות ערב והכרעתה הסופית של הישות הציונית.

לפיכך למדינות ערב, ובמיוחד אלה הגובלות עם ישראל, היה תפקיד כפול בחשיבה התיאורטית הצבאית של 'פתח'. הראשון היה לשמש אזורי מקלט בעוד ששטחי יהודה, שומרון ועזה יהווו אזורי בסיס או אזורי גרילה, לפי משנתו של מאו. התפקיד השני היה לשמש כוח מכריע בשלב השלישי. דפוס פעולה זה עולה מתוך כינוס המועצה הלאומית

133 יהושפט הרכבי, *על הגרילה*, (תל אביב, 1971), 306. עוד על הדומה והשונה בין אלג'יריה והמאבק בשטחים ראו: אריה שלו, *האינתיפאדה: הסיבות, המאפיינים וההשלכות*, (תל אביב, 1990), 64-65.

134 הרכבי, *על הגרילה*, 305.

135 וו נגוואן גיאפ, *מלחמת העם - צבא העם*, (תל אביב, 1969), 8. הקדמה היא מאת מאיר עמית.

הפלסטינית שנערכה בקהיר ב-17 ביולי 1968.¹³⁶ מקריאת ההצהרה הסופית של הוועידה עולה כי הערכת הארגונים הייתה כי כעת אין תמיכה כזו ויש לפעול להשגתה. ככל שחלף הזמן התברר לפלסטינים כי יצטרכו להישען על כוחם שלהם. עובדה זו התבררה במיוחד לאחר ספטמבר 1970, כאשר אזור המקלט החשוב ביותר שלהם בירדן הושמד.

ב-23 ביוני 1967 התכנסה הוועדה המרכזית של 'פתח' בבירה הסורית. לאחר ויכוח סוער בין מנהיגי הארגון הוחלט על העברת מפקדות הארגון ופעולותיו לשטחים.¹³⁷ בסיוע סוריה, אלג'יריה ועיראק החלו מאות פעילים לחדור לאזורי יהודה ושומרון.¹³⁸ היעדר מערכת מכשולים לאורך נהר הירדן ורמת הגולן איפשר חדירה מהירה לאזורי גב ההר. רשתות חבלה אורגנו בערים ובכפרים כשאנשי ה'פתח' זוכים לתמיכה של האוכלוסייה המקומית. בספטמבר 1967 הכריז 'פתח' על פתיחתה של מהפכה מזוינת. ובאותו חודש נערכו 13 פיגועים בתחומי ישראל. הכרזה זו הייתה חלק מהציפייה שהמאבק יתפתח לכלל התנגדות עממית לשלטון הישראלי עד כדי מרי כללי של האוכלוסייה. שבידת המורים הגדולה בספטמבר-אוקטובר 1967, שהתנהלה בשכם, נראתה כאילו החלה אותה התקוממות עממית.¹³⁹

לאחר יוני 1967 פעילותו של אש"ף התנהלה רק בשטחי יהודה ושומרון. באזור השומרון נמצאה האוכלוסייה הכפרית הצפופה ביותר, ושם קיווה ערפאת כי יוכל להקים את אזורי הגרילה שלו. לאחר מכן תתפשט ההתקוממות לערי הגדה הגדולות. ייתכן כי סיבה נוספת להתמקדות באזור השומרון הייתה הקרבה לירדן, ששימשה בשלב זה כאזור מקלט של 'פתח'. רצועת עזה כלל לא נלקחה בחשבון, כיוון שבאופן מסורתי האזור היה חסום בפני 'פתח' עד מלחמת ששת הימים. הסלמה בפעולות הטרור והלחימה ברצועת עזה התרחשו בשלב מאוחר יותר.¹⁴⁰

Palestine National Assembly, Political Resolution (17/7/1968), in: Yehuda Lukacs (ed.), 136 *Documents on the Israeli-Palestinian Conflict, 1967-1983*, (Cambridge, 1984), 143-149

137 יערי, "פתח", 82-83.

138 החלטה זו אישרה למעשה את הכרזתו של 'אל עציפה' (הזרוע הצבאית של 'פתח') על העברת מפקדת הארגון אל תוך השטחים. הכרזה זו ניתנה בבירות ב-20 ביוני.

139 לדיון נרחב על שבידת המורים כאפשרות ריאלית לתחילתו של מרד עממי ועל התגובות של ישראל, ראו: שלמה גזית, *המקל והגזר: המימשל הישראלי ביהודה ושומרון*, (תל אביב, 1984), 307-320.

140 הלחימה ברצועת עזה ומיגור הטרור שם לא עומדים בקריטריונים של דיון בחסימת גבולות על ידי כוחות סדירים נגד כוחות לא סדירים. יחד עם זאת, הצלחתו של צה"ל ברצועה רלבנטית בדיון כללי על לחימה נגד כוחות גרילה וטרור. הספר המקיף ביותר בנושא זה הוא זיכרונותיו של מפקד כוחות צה"ל ברצועה בראשית שנות ה-70: דוד מימון, *הטרור שנוצח: דיכוי הטרור ברצועת עזה 1971-1972*, (תל אביב, 1993).

מול הכוונה להקים תנועת התקוממות עממית ומרי אזרחי כללי ביהודה ושומרון, בולט הכישלון לעשות כן. פעולות הטרור והחבלה שהלכו והסלימו החל מאוגוסט 1967, פחתו בראשית שנת 1968. בסוף ינואר או ראשית פברואר נזנח רעיון המהפכה העממית המזוינת. אמנם הפרות סדר, הפגנות ושבתות החלו כמה שבועות מתום המלחמה, אך הן מעולם לא הוסלמו לרמה של מרי עממי, שהקיף את רובה של האוכלוסייה ביהודה ובשומרון. נשאלת השאלה מדוע נכשל אש"ף בארגון מרד שכזה?

דרכי ההתמודדות של ישראל

את הגורמים לכישלון 'פתח' לארגן התקוממות עממית יש לחלק לשני גורמים: צבאיים ופוליטיים-אזרחיים. שני הגורמים קשורים הן לפעולותיה המוצלחות של ישראל והן לטעויות קריטיות שעשה 'פתח'. שילוב הגורמים והפעולות יכול להסביר באופן מלא את הגורמים שהביאו להרגעת השטחים עד לפרוץ האינתיפאדה של 1987.¹⁴¹ כאן נעסוק בהיבט הצבאי תוך התייחסות לפעולות צה"ל בתקופה הנדונה (1967-1970). את פעולות צה"ל ניתן לחלק לחמישה תחומים:

1. חסימת גבולות במטרה למנוע מפעילי טרור לחדור לישראל ולשטחים.
2. הקמת מערכת מודיעין יעילה בתוך השטחים, בעיקר על ידי שירות הביטחון הכללי.¹⁴²
3. מבצעים באזורים מעבר לגבול ששימשו את המחבלים כאזורי מקלט.
4. פעולות צבאיות בתוך השטחים.¹⁴³
5. פעולות בתחום החברתי-כלכלי עבור האוכלוסייה הערבית.

פעילותו המקבילה של צה"ל בכל חמשת התחומים, יחד עם טעויות שביצע אש"ף, הביאו לדחיקת ארגוני המחבלים משטחי יהודה ושומרון¹⁴⁴. מתחילת 1968 התמקד צה"ל

141 אמנם פיגועים, הפרות סדר, שבתות והפגנות נמשכו עד ל-1987 אך לא בהיקפים שהיו בשנים הראשונות של האינתיפאדה.

142 על התארגנות השב"כ לאחר מלחמת ששת הימים בשטחים ראו: Samuel M. Katz, *Guards without Frontiers: Israel's War against Terrorism*, (London, 1990), 81-85. ראו גם: יערי, "פתח", 96.

143 הרמטכ"ל חיים בר-לב קבע בראשית 1968 כי פעולות צה"ל ביהודה ושומרון החלישו מאוד את היכולת המבצעית של המחבלים וכי ירדן הפכה למקום כינוס, התארגנות ויציאה לפעולה של ארגוני המחבלים. ראו: דיון מטכ"ל 2/68 (8/1/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 3; דיון מטכ"ל 5/68 (22/1/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 4. ראו גם: שלמה גזית, *השטחים המוחזקים - מדיניות ומעש*, (ירושלים: שירות ההסברה משרד ראש הממשלה, 1970), 13.

144 על כישלוננו של 'פתח' ליצור מרי עממי ביהודה ושומרון ראו: הרבני, *פתח באסטרטגיה הערבית*, 73-75. לניתוח מערכת הטעויות שביצע 'פתח' בתקופה הנדונה ראו: Edward Luttwak and Dan Horowitz, *The Israeli Army*, (London, 1975), 307-308.

בניסיונות למנוע חדירה מאזור ירדן יחד עם פגיעה באזורי המקלט שנבנו במדינה זו. אמנם לחימה על הגבול הייתה כבר מקיץ 1967 אך נסיגת 'פתח' מזרחה הגבירה את הלחימה באזור בקעת הירדן והערבה. אין לשכוח כי כל העת המשיכו כוחות הביטחון של ישראל לפעול באזורי יהודה ושומרון. באופן כללי ניתן לקבוע כי פעולות צה"ל דומות לאסטרטגיית המלקחיים שהפעילה צרפת באלג'יריה. כלומר, פעילות אשר תקפה את ארגון הגרילה הן במימד הפוליטי-חברתי והן במימד הצבאי.

בחסימת הגבול המזרחי של מדינת ישראל ניתן לקבוע שלוש תקופות עיקריות. הראשונה – מתום מלחמת העצמאות ועד מלחמת ששת הימים (1949–1967). התקופה השנייה מסיום מלחמת ששת הימים ועד העברת בסיסי הפעולה של אש"ף ללבנון, בעקבות חיסול מאחזיהם על ידי השלטון הירדני במהלך 1970. התקופה השלישית נמשכת, למעשה, עד היום ומתאפיינת בשקט יחסי באזור ביחד עם שיתוף פעולה ביטחוני עם צבא ירדן. ייתכן כי כיום אני עומדים בפתחה של תקופה רביעית, בה נראה התגברות ניסיונות החדירה מירדן על ידי גורמים השייכים לג'יהאד העולמי, אשר פועלים מבסיסים בעיראק ובסוריה.

התקופה בה עוסק פרק זה (1967–1970) החלה עם החיסול הכמעט מוחלט של תשתית 'פתח' ביהודה ובשומרון. פגיעה אנושה זו הביאה לנסיגה הראשונה של 'פתח' מזרחה מנהר הירדן. כאן יצר לעצמו הארגון אזור מקלט, כאשר הכוונה הייתה לשקם עצמו ולחזור, ביום מן הימים, לאזור הבסיס המקורי, קרי יהודה ושומרון.

בחודשים שלאחר מלחמת ששת הימים פעל צה"ל לפי נהלי הביטחון השוטף שהכיר קודם למלחמה. יש לזכור כי תופעת ההסתננות למטרות פעילות חבלנית עוינת (פח"ע) החלה עוד במהלך מלחמת העצמאות,¹⁴⁵ וצה"ל פיתח שורה של תגובות וביניהן סיורים בסמוך לגבולות, מארבים, מיקוש מסביב ליישובי הספר ובקרבת הגבולות. לצד פעילות הגנתית זו התפתחה בהדרגה מדיניות התקפית – פעולות התגמול – פשיטות מעבר לגבולות במטרה לפגוע במטרות אזרחיות וצבאיות מהן יצאו המסתננים, או פגיעה במטרות של מדינות ערב, בעיקר ירדן ומצרים, שתמכו בפעולות הפח"ע.¹⁴⁶ בשנים שמסיום מבצע סיני ועד מלחמת ששת הימים התמקדו פעולות התגמול נגד סוריה, לאחר שזו פגעה בשיטתיות

145 על מאפייני ההסתננות ראו: שמעון גולן, *גבול חם, מלחמה קרה: התגבשות מדיניות הביטחון של ישראל 1949–1953*, (תל אביב, 2000), 248.

146 על המדיניות ההגנתית וההתקפית של צה"ל בשנות ה-50 ראו: בני מוריס, *מלחמות הגבול של ישראל 1949–1956: ההסתננות הערבית, פעולות התגמול והספירה לאחור למבצע קדש*, (תל אביב, 1996), 146–154; דוד טל, *תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: מקורותיה והתפתחותה, 1949–1956*, (ירושלים, 1998), 26–41; גולן, *גבול חם, מלחמה קרה*, 248–301.

ביישובי צפון מזרח ישראל. כלומר, היו אלה פעולות נגד צבא סדיר ולא כתגובה על פח"ע מצד כוחות לא סדירים. יחד עם זאת, גם בתקופה זו נמשכו, במידה מצומצמת, פעולות תגמול נגד ממלכת ירדן כתגובה על פעולות של 'פתח'. הגדולה שבפעולות אלה הייתה הפעולה נגד הכפר סמוע (מבצע מגרסה, 13 בנובמבר 1966), מדרום לחברון.¹⁴⁷

דפוסי פעולה אלו הוכחו בהדרגה כלא יעילים עבור המציאות הצבאית שנוצרה בבקעת הירדן לאחר נסיגת 'פתח' מזרחה. כבר בספטמבר 1967 הועלתה הטענה כי יש לבנות מחסום שיתבסס על גדר ומיקוש. הצעה זו נדחתה כיוון שהיה צורך לסלול קודם דרך פטרולים ודרך טשטוש, אשר לדעת אגף המבצעים של פיקוד מרכז ישפיעו בהכרח על תוואי הגדר.¹⁴⁸ ההצעה אושרה בדצמבר אותה שנה ונקבע כי הקמתה של גדר לאורך הירדן "...תאפשר שליטה ומניעה מרבית של חדירת מסתננים מעבר לגבול".¹⁴⁹

החלטה זו מהווה למעשה מקרה מבחן לשינוי הדרמטי בתפיסת הביטחון של ישראל ובחשיבה האסטרטגית של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. גם אם אין לישראל תורת ביטחון מנוסחת כמסמך יסודי, הרי תפיסת הביטחון של כל מדינה, וישראל לא יוצאת מכלל זה, קובעת 'קווים אדומים', אשר חצייתם על ידי האויב מהווים עילה ברורה למלחמה. אבנר יניב קובע כי מלחמת ששת הימים הביאה לכך שמרבית הקווים האדומים שישראל הגדירה לפני מלחמת ששת הימים חדלו מלהיות רלבנטיים בעקבות המלחמה.¹⁵⁰ לאחר המלחמה ישראל השיגה עומק אסטרטגי ומכשולי קרקע והתראה מוקדמת גדולים יותר. הישגי המלחמה הסיטו את החשיבה האסטרטגית בישראל מהרתעה להגנה. כלומר, בניין הכוח והפעלתו כווננו להבטיח כי שום הרכב כוחות לא יאפשר לצבאות ערב הישגים קרקעיים במלחמה עתידית.

שינוי זה בחשיבה האסטרטגית מצא ביטוי בדיון מטכ"ל באפריל 1968, בהתייחסות לגבי דפוסי ההיערכות, התגובה והפעולה שעל צה"ל לנקוט בגבול המזרחי. דיון זה נערך על

147 על מדיניות הביטחון השוטף של ישראל בשנים 1956–1967 ובכלל זה גם פעולות התגמול, ראו: מרדכי בר-און, "כי מצפון תפתח הרעה: ביטחון ישראל ממלחמת סיני ועד למלחמת ששת הימים", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), *העשור השני: תשי"ח-תשכ"ח* (ירושלים, 2000), 353–356.

148 אגף מבצעים – פיקוד מרכז לקצין הנדסה פיקודי (21/9/67), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40.

149 אגף מבצעים – פיקוד מרכז לקצין הנדסה פיקודי (20/12/67), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40.

150 אבנר יניב, *פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל*, (תל אביב, 1994), 225. על הקווים האדומים של ישראל לאחר 1967 בהשוואה לאלה שלפני המלחמה ראו: שם, 225–228 וכן: חיים נדל, *בין שתי המלחמות (1967–1973)*, (תל אביב, 2006), 59; דן הורוביץ, *התמישה הישראלית של בטחון לאומי: הקבוע והמשתנה החשיבה האסטרטגית הישראלית*, (ירושלים, 1973), 25. לדיון תיאורטי של מושג הביטחון הלאומי ראו: ישראל טל, *ביטחון לאומי: מעטים מול רבים*, (תל אביב, 1996), 51–53.

רקע ההישגים הטריטוריאליים שהושגו בעקבות מלחמת ששת הימים. לאחר המלחמה החלה להתפתח גישה חדשה למרכיב הטריטוריאלי, שזכתה לכינוי גבולות בטוחים ולאחר מכן גבולות בני הגנה.¹⁵¹ בויכוח האסטרטגי, שהתנהל מול סגל הפיקוד הבכיר, עמדו שתי אפשרויות. הראשונה העדיפה להמשיך את מתכונת הביטחון השוטף שהייתה לפני מלחמת ששת הימים, מתכונת שניתן להגדירה כמודל ההגנה הניידת. הגישה השנייה העדיפה את הקמתה של מערכת הגנה קבועה שתתבסס על מכשול (גדר ומיקוש) ובנייתם של מוצבים, מהם ייצאו הלוחמים לסורים ומארבים. שוב יש לציין כי הדיונים אודות ההיערכות בגבול המזרחי דומים במהותם לדיונים שנערכו גם עבור ההיערכות העתידית מול מצרים וסוריה.

הדיון באפריל 1968 נערך בצל 'מבצע תופת' (21/3/1968). הייתה זו פעולת התגמול הגדולה ביותר אליה יצא צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים נגד ריכוזי מחבלים באזור העיירה הירדנית כראמה. בדיון המטכ"ל יש התייחסות ספציפית לדפוסי פעולה בחזית המזרחית. זאת לאחר שהוכח כי צורות הפעולה של צה"ל עד מרס 1968 לא הצליחו לבלום את ההסתננות מירדן. אמנם מבחינתם של דיוני מטכ"ל קודמים מתברר כי היקפי החדירה מירדן צומצמו, אך הירידה ברמת הפעילות הוסברה בגלל מזג האוויר והקושי בחציית נהר הירדן עקב עליית מפלסו והגברת הזרימה בנהר בעקבות הגשמים.¹⁵²

בתחילת הדיון אמר הרמטכ"ל, רב אלוף חיים בר-לב, כי חובה על צה"ל להפעיל יוזמה התקפית וכי "...רק מארבים ורק גדרות ורק מוקשים...". קרי מתווה הגנת, לא יביאו לצמצום פעולותיהם של ארגוני המחבלים.¹⁵³ כלומר, יש לשלב בין הגנה והתקפה ולמצוא את התמהיל הנכון אשר ימנע הסתננות במקביל לפגיעה במחבלים בתוך שטחי ההתארגנות שלהם ממזרח לנהר הירדן.

מפקד חיל האוויר, האלוף מרדכי הוד, טען בדיון כי אם צה"ל יתמקד בפעולות הגנתיות, הרי האויב ישכלל את פעולותיו, דבר שלמעשה יבטל את יכולתו המכשול לעצור את ההסתננות. כמו כן לדעתו מכשול לא יכול "...למנוע מחוליות קטנות לחדור...".¹⁵⁴ מבחינתו, חיל האוויר יכול להשיג הכרעה, בעיקר על ידי פגיעה במטרות ירדניות, ובכך להפעיל לחץ על ירדן להפסיק את תמיכתה בארגוני המחבלים. לדעת הוד הפעלת חיל האוויר יכולה

151 נדל, בין שתי מלחמות, 60.

152 דיון מטכ"ל 5/68 (22/1/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 4.

153 דיון מטכ"ל 13/68 (1/4/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 7.

154 שם, 8.

לשרת שתי מטרות. הראשונה, הגדלת חיל האוויר, והשנייה חיזוק כושר ההרתעה שלו, ובכך להמשיך את כושר ההרתעה האסטרטגית של צה"ל מול מדינות ערב. במילים אחרות, הפעלת חיל האוויר תשרת את המטרות האסטרטגיות והמדיניות של מדינת ישראל. פגיעה מהאוויר במטרות מחבלים וצבא ירדן ישמשו עדות לכוחו המתגבר של חיל האוויר, במיוחד בתקופה בה החל להצטייד בפלטפורמות אמריקניות.¹⁵⁵

לעומת זאת, מפקד פיקוד דרום, האלוף ישעיהו גביש, הציג שתי אפשרויות קיצוניות. מבחינתו "...הפתרון לבעיית הפתח... היא כיבוש הגדה המזרחית...". אך הוא יודע כי אין הדבר אפשרי מבחינה מדינית. נראה כי גביש מבין כי שטחי הערבה והבקעה, בממלכת ירדן, מהווים אזור מקלט לארגוני המחבלים, וכי רק השתלטות על אזורים אלה תביא לחיסול האיום. ההיסטוריה הוכיחה כי גביש טעה. התגברות פעולות צה"ל מעבר לגבול (במיוחד באזור הערבה) הביאה בתחילה לנסיגת ארגוני המחבלים מזרחה, לאזורי גב ההר, דבר שצמצם את פעולותיהם אך לא הביא להפסקתן. בספטמבר 1970 חיסלה ירדן את נוכחות המחבלים בתחומה, אך אש"ף יצר לעצמו אזור מקלט חדש – דרום לבנון, וכמו כן החל בפעולות נגד מטרות ישראליות ויהודיות בחו"ל.¹⁵⁶

האפשרות השנייה שהעלה גביש הייתה התמקדות בביצור הגבול על ידי הקמת מכשול מסיבי ולהמשיך ביוזמה התקפית מעבר לגבול. אך לדעתו מרב המאמצים (90%) צריכים להיות מופנים להגנה.¹⁵⁷

למעשה, גביש טוען כי יש לראות במלחמה עם ה'פתח' "...פרשה בפני עצמה". כלומר זירת פעילות נוספת, בנוסף לזירות המערכה הצפויות בעתיד מול מצרים, ירדן וסוריה. הצעתו של גביש, לפיכך, היא לנהל מלחמה מקבילה הן מול ה'פתח' והן מול מדינות ערב (ובמיוחד ירדן), המשמשות אזורי מקלט לארגוני המחבלים. מול ירדן מציע גביש לנהל מלחמת התשה אשר "...תיצור אי נוחות לחיים בצד השני".¹⁵⁸ כזכור, באחריות פיקוד דרום נמצאה גם גזרת הערבה. לפיכך אל מול חסימת הגבול במכשול קבוע, טען גביש, כי על צה"ל לפגוע במטרות ירדניות כדוגמת הכביש הראשי המחבר את עקבה עם רבת עמון, אשר "...הפגיעה בתחבורה שם תוציא להם את הנשמה".¹⁵⁹ מקריאת דברי גביש מתברר

155 בשלהי 1967 החל חיל האוויר להצטייד ולקלוט את ה-A-4 'Skyhawk'.

156 יש לזכור כי פעולות הטרור מדרום לבנון החלו עוד קודם לספטמבר 1970.

157 דיון מטכ"ל 13/68 (1/4/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 11.

158 שם.

159 שם. בליל ה-1-2 בדצמבר 1968 פשטו כוחות צה"ל על כביש זה ופוצצו שני גשרים.

כי קו חשיבתו האסטרטגית דומה לדפוסי הפעולה של צה"ל כפי שהיו לפני מלחמת ששת הימים. קרי, מתווה הגנתי בעיקר ויוזמה התקפית במתכונת של פעולות תגמול. ההבדל העיקרי היה המלצתו לבנות מכשול קבוע.

לאחר גביש דיבר ראש אגף מבצעים, האלוף עזר וייצמן. בחינתו של וייצמן את האיום מצידו של 'פתח' רחבה יותר. הוא מייחס את ניסיונות הפגיעה בישראל לאסטרטגיה הכוללת של 'פתח', שמטרתה הייתה להביא לחידוש המלחמה בין ישראל למדינות ערב. לפיכך, לדעת וייצמן יש לפתור את הבעיה במהירות האפשרית וכי "...אחרי גדרות מסוכן לשבת", למרות שהוא אינו פוסל בנייתו של מכשול. מבחינתו אין לחפש פתרון יצירתי או מיוחד, ובשפתו הציורית של וייצמן "...לא לחפש שנל 5 אלא לחפש בושם פשוט העיקר שיהיה מסריח...", כלומר דפוס פעולה שיפתור את בעיות הגבול המזרחי.¹⁶⁰ גם הוא, בדומה להוד, האמין כי הפעלה מסיבית של חיל האוויר תבסס הכרה במדינות ערב כי מלחמת הגרילה לא תצליח לשנות את תוצאות מלחמת ששת הימים. מכאן ניתן ללמוד כי וייצמן האמין כי רק יוזמה התקפית, ברמה האסטרטגית, תביא לפתרון בעיית המחבלים בגבול המזרחי וכי הישענות על מכשול צריכה להיות רק כדי לחסום את החדירות, על מנת למנוע פיגועים בשטח ישראל, ולא כדפוס הפעולה העיקרי שעל צה"ל לנקוט.

אלוף פיקוד הצפון, האלוף דוד אלעזר, טען כי מלחמת הגרילה שכפה 'פתח' היא המשכה של המלחמה במתכונת של מלחמת התשה. תפיסה דומה רווחה באותה תקופה גם במדינות ערב. חסנין הייכל, עורך העיתון 'אל-אהראם', קבע גם הוא כי פעולותיו הצבאיות של 'פתח' מהוות את המשך המלחמה. זהו שלב ביניים בין התבוסה של יוני 1967 לחידושה של מלחמה סדירה כוללת. בתקופה זו שבין הקרבות זקוקה להבה לדלק, כדי שלא תדעך.¹⁶¹ לפי אלעזר, לצה"ל יש יתרון בהגנה. השטח נמצא בשליטתה של ישראל, ולפיכך אפשר לנקוט אמצעים הגנתיים, אותם ניתן לחזק ביתרון הטכנולוגי ממנו נהנה צה"ל. יחד עם זאת, אלעזר קובע שאמצעים הגנתיים אינם מספיקים וחובה יהיה לשלב גם מאמץ התקפי.

הפתרון שמציע אלעזר משלב בתוכו מהות הגנתית והתקפית. לפי תפיסתו, בהיבט ההגנתי יש להקים גדר אלקטרונית המגובה במיקוש, וכן להקים כוחות שמשימתם העיקרית תהיה ביטחון שוטף (בט"ש). יחידות אלו יחליפו את כוחות הסדיר והמילואים, שיוכלו להקדיש

160 שם, עמ' 14.

161 מאמר של הייכל מיום ה-16 באוגוסט 1968 מצוטט אצל הרכבי, *פתח באסטרטגיה הערבית*, 98. ראו גם הרכבי, *על הגרילה*, 305-306. יש לזכור כי קרבתו של הייכל למנהיג מצרים עבדל-נאצר ועם היותו עורך 'אל-אהראם', עיתון רשמי של הממשל המצרי, מעידים כי הייתה זו עמדתה של מצרים הנאצריסטית.

את רוב זמנם לאימונים. כמו כן, יחידות בט"ש קבועות יהיו מסוגלות להגיע לרמה גבוהה של היכרות שטחי הפעולה ללא צורך ללמוד מחדש את גזרות הפעולה, להבדיל מכוחות מילואים המגיעים לתקופת שירות של כמה שבועות.

בהיבט ההתקפי, המליץ אלעזר על פעילות בסדרי כוחות שונים יחד עם שימוש בחיל האוויר וארטילריה. פעולות אלו חייבות להיות יזומות, ולא רק כתגובה על אירועי פח"ע. אך יש להפעיל את חיל האוויר בצורה מושכלת ולא כנגד כל משגר קטיושה, כיוון שהוכח במקרים רבים שחיל האוויר הפציץ מטרות דמה שהציב הצבא הירדני. חוסר היכולת לזהות בוודאות את המקורות מהם נורתה אש תלולת מסלול הוכיח כי יכולת איסוף המודיעין הקרבי לקוי. לפיכך, האלוף אלעזר קבע כי יש "...יש להשתמש בו (בחיל האוויר) נגד משימות ששוות את המאמץ. משימות שמגדילות את אימת חיל האוויר".¹⁶² כמו כן חיל האוויר הוא לא פתרון קסם כיוון שאינו יכול לפעול ללא מודיעין מדויק והוא תלוי במזג האוויר, כמו למשל עננות נמוכה. לכן על צה"ל להקים עוד גדודי ארטילריה.

האסטרטגיה שהציע אלעזר הציגה שילוב מושכל בין הגנה והתקפה שתשיג שלוש מטרות. ראשית, הגנה על מרקם חיים אזרחי ביישובים הסמוכים לגבול.¹⁶³ המטרה השנייה הייתה פגיעה במרקם החיים של הירדנים על מנת ליצור לחץ צבאי שיתורגם למדיניות שבעקבותיה תעצור ירדן את פעולות המחבלים מתחומה. אלעזר, בדומה לגביש, זיהה גם הוא את ירדן כאזור מקלט למחבלים. אך תפיסתו לחיסול אזור המקלט התאימה לאילוצים המדיניים. כאן משתלבת המטרה השלישית. יצירת דפוס פעולה צבאי אשר יביא, מצד אחד, לחיסול אזור המקלט, ומנגד ימנע הסלמה שתוביל לחידוש המלחמה הסדירה.

התעסקותו המפורטת של אלעזר בסוגיית חדירת המחבלים מירדן נבעה מהעובדה כי אזור עמק בית שאן היה בתקופה זו באחריות פיקוד צפון. כלומר, הסוגיות שהעסיקו את פיקוד דרום (הערבה) ופיקוד מרכז (בקעת הירדן) היו גם בבסיס פעולות הבט"ש של פיקוד צפון.¹⁶⁴ זאת לצד הכנת הצבא לאפשרות חידוש מלחמה סדירה עם צבאות ערב.

162 דיון מטכ"ל 13/68 (1/4/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 17.

163 בתקופה זו היו יישובים אזרחיים רק בערבה ובצפון עמק הירדן (עמק בית שאן). אמנם כבר ב-1967 החלה התיישבות בבקעת הירדן (היישוב מחולה) אך בשלב זה היו אלה היאחזויות נח"ל ששילבו עבודה חקלאית לצד פעילות צבאית, שגיבתה את המאמץ הצבאי של חטיבת הבקעה. על תרומת ההתיישבות למאמצי הבט"ש של צה"ל כבסיס ליציאה לפעולות וככוחות עתודה ראו: יחזקאל דרוו, *אסטרטגיה-דבתי לישראל*, (ירושלים, 1989), 188.

164 עוד על פיקוד צפון במלחמת ההתשה בגבול המזרחי ראו: חנוך ברטוב, *177: 48 שנה ועוד 20 יום*, (אור יהודה, 2002), 166-174.

לאחר אלעזר דיבר אלון פיקוד מרכז, האלון עוזי נרקיס. תפיסתו, כפי שהציגה בדיון, הדגישה את הפעילות ההגנתית. לטענתו, על ישראל להתמקד בדפוס הגנתי כיוון שמבחינה בין-לאומית היא תוכל להציג עצמה כמדינה מותקפת, ובכך ליצור הצדקה בעתיד ליוזמה התקפית כתגובה לפח"ע.¹⁶⁵ ייתכן כי תפיסתו של נרקיס נבעה מראייתו כי פעולת צה"ל בכראמה לא השיגה את מטרתה. למרות האבדות הרבות שספגו המחבלים וצבא ירדן, הרי הפעולה הסתבכה ולצה"ל היו 28 הרוגים ושלושה נעדרים. 'פתח' הציג את עמידתו מול כוחותיו העדיפים של צה"ל כהישג מדיני וצבאי, אשר מייד בעקבותיו אלפי פלסטינים ביקשו להתנדב לשורות הארגון. "הכבוד (כראמה בערבית) האבוד של תבוסת 67 הוחזר".¹⁶⁶ על הפעולה פיקד האלון נרקיס, אך הוא הוחלף על ידי האלון ישראל טל בפקודת הרמטכ"ל. יש הרואים בכך את הדחתו של נרקיס, שפרש מהצבא ביולי אותה שנה.

אחרון הדוברים היה האלון אריאל שרון, שכיהן בתקופה זו כראש מחלקת הדרכה (מה"ד). גם שרון טען לתמהיל שישלב הגנה עם התקפה. עיון בדבריו מעלה כי שרון העריך כי מול ישראל מתהווה מלחמת התשה, וכי על צה"ל ליצור מכניזם צבאי שיביא "...את הערבים לתודעה שהפתח לא יביא לשום הישגים".¹⁶⁷ אמנם לדעת שרון יש להמשיך בפעולות התקפיות יזומות, אך במקביל יש להגביר את מאמצי ההגנה על ידי התקנת "... מכשול ולא רק גדר התראה, אלא מכשול ממשי שיש בו התראה ויש בו תיל ומיקוש ורשת וגדר חשמלית ויש עמדות (=מוצבים) בקטעים מסוימים".¹⁶⁸ אך שרון מרמז כי אין לבנות את המכשול לכל אורך הגבול. לפי שיטתו יש לבנות מכשול במקומות בהם קל למחבלים להגיע ליישובים ישראלים, או שיש ביכולתם להגיע במהירות ליישובים הערביים בגב ההה. כמו כן, גם שרון טוען להפעלה מושכלת של חיל האוויר ושימוש מסיבי יותר בארטילריה וטנקים לפגיעות בכינון ישיר, במקביל להמשך ביצוען של פשיטות קטנות.

כאמור, משמש הדיון במטכ"ל מראשית אפריל 1968 אודות ההיערכות האסטרטגית בגבול המזרחי מקרה מבחן לבחינת האסטרטגיה של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. בסופם של דיונים ארוכים הוחלט כי צה"ל ינהל הגנה ברמה האסטרטגית בגבולות החדשים אליה הגיעה ישראל לאחר המלחמה, תוך הישענות על מכשולים טבעיים. להחלטה זו

165 ראו בהקשר זה את הדיון אצל מיכאל וולצר, *מלחמות צודקות ולא צודקות*, (תל אביב, 1984), 256-263.
 166 על הפעולה ומשמעותה כמיתוס מכונן של 'פתח' ראו: John Laffin, *Fedayeen: A Study in Arab Frustration*, (London, 1973), 30-33.
 2), (תל אביב, 1969), (331-326) וכן: Trevor n. Dupuy, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*, (New York, 1978), 351-356.

167 דיון מטכ"ל 13/68 (1/4/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 24.
 168 שם.

היו השלכות מרחיקות לכת על צה"ל בתחומי בניין הכוח והפעלתו, אך סוגיות אלה אינן רלבנטיות במסגרת מחקר זה.¹⁶⁹

כפי שנראה בהמשך, לאחר זמן התקבעה התפיסה של הגנה קבועה ברמה האסטרטגית יחד עם הגנה ניידת והפעלת יוזמה התקפית ברמה הטקטית. שילוב זה נראה מתאים לנוכח התפתחותה של מלחמת ההתשה. ישראל טל קובע כי שילוב זה יוצר הרתעה כיוון שמול התוקפנות הערבית, הגם שלא במסגרת מלחמה כוללת, צה"ל הגיב באופן תקיף נגד מטרות בשטחי מדינות ערב. בכך הציגה מדינת ישראל עמידה נחושה, וכמו כן מתגבר כוח ההרתעה בעקבות הפעולות ההתקפיות.¹⁷⁰ הרכבי מכנה סוג זה של הרתעה בשם הרתעה התקפית (Offensive Deterrence). כלומר, הרתעה המושגת בזמן שלום לפני פרוץ מלחמה כתוצאה מהפעלת מבצעים התקפיים ופעולות תגמול.¹⁷¹

בראשית הלחימה בבקעת הירדן והערבה פעלה ישראל לפי המודלים שלפני מלחמת ששת הימים. ניתן להגדיר זאת כמערכת של הגנה ניידת שהתבססה על סיורים לאורך הגבול והנחת מארבים במקומות המיועדים לחדירה. הסיורים התבצעו בכוחות קטנים שהיו ניידים מאוד, ולפיכך יכלו לגלות גמישות מבצעית רבה. כוחות אלו שמרו על יוזמה התקפית, כיוון שלא היו תלויים במערכת פיקוד ושליטה מסובכת. מומחים למלחמה נגד גרילה, במיוחד הבריטים, קבעו בצורה נחרצת כי כוחות ניידים במרחב הלחימה הם הדרך היעילה ביותר להילחם נגד לוחמים לא סדירים.¹⁷²

במהלך 1968 הוחלט בהדרגה לשלב הגנה קבועה שתתבסס על מכשול מלאכותי. נהר הירדן, כקו גבול טבעי לא יכול היה להיחשב כמכשול, כיוון שברוב ימות השנה ניתן היה לחצותו בקלות. כמו כן, כפי שראינו, בנייתו של מכשול קבוע עמדה בבסיס החשיבה האסטרטגית של צה"ל לאחר המלחמה. לכך יש להוסיף כי הפיקוד הבכיר של צה"ל הבין כי תפיסת ההגנה הניידת, למרות יעילותה, לא הספיקה לפגוע בכל חוליות המחבלים החודרות ממזרח.¹⁷³ באפריל 1968 פורסם כי ישראל החלה לבנות גדר גבול מאזור עמק בית שאן ועד לשפך הנהר בים המלח.¹⁷⁴

169 על כך ראו: חיים הרצוג, *מלחמת יום הדין*, (ירושלים, 1975), 12-20; נדל, נדל, *בין שתי המלחמות*, 153-166; ברטוב, 177, 188-193.

170 טל, *ביטחון לאומי: מעטים מול רבים*, 64-65.

171 הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, 414.

172 ראו למשל: רוברט תומפסון, *שלטון ומרדנות: לקחי מלאיה ווייטנאם*, (תל אביב, 1967), 109-110; John J. McCuen, *The Art of Counter-Revolutionary War*, (London, 1966), 235-238.

173 דיון מטכ"ל 1/68 (1/1/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 12.

174 הידיעות התפרסמו בעיתון *New York Times* בתאריכים 10 באפריל ו-27 באפריל 1968. ראו גם: Bard O'Neill, *Revolutionary Warfare in the Middle East*, (Boulder, 1974), 74-75.

לפיכך, בתקופה זו (1968–1970) ניתן לאפיין את פעולות צה"ל בשני תחומים: הגנה והתקפה. בהגנה – בנייתו של מכשול קבוע המבוסס על מערכת גדרות, מערכות התראה אלקטרוניות, מיקוש ופריצתן של דרכים עליהן ניתן לנוע במהירות או לזהות את עקבות המחבלים שחדרו ממזרח (דרכי טשטוש). כמו כן, הוקמה שרשרת מוצבים סמוך מאוד לקו המים או בגבעות החוואר השולטות בתצפית ואש על מעברים אפשריים. מאפיינים אלה קשורים לתפיסת ההגנה הקבועה, ואליהם ניתן להוסיף גם את המארבים והסיוורים הרגליים, או הממונעים, לאורך גדר המערכת (תמונה 4). בתוך מערכת ההגנה הקבועה השתלבה ההגנה הניידת. תפיסה זו זכתה לכינוי מרדף כצורת קרב חדשה ובקעת הירדן זכתה לכינוי 'ארץ המרדפים'.

המרדף התבסס על שילוב היכולת לזהות את נקודת החדירה תוך ביצוע הערכה מהירה אודות כיווני התנועה האפשריים של אלה שחדרו. מרחב הפעולה במרדף היה השטח שבין אזור החדירה (מערבית לנהר הירדן או קו הגבול בערבה) לבין היישובים הערביים בגב ההר. יש לציין כי באזור הערבה היו חדירות רבות במטרה לפגוע במטרות אסטרטגיות של ישראל כדוגמת מפעלי ים המלח, צינור הנפט, מכרות תמנע, וכן האפשרות לפגיעה ביישובי



תמונה 4: מבט מדרום לצפון על גדר המערכת וציר הטשטוש

הערבה.¹⁷⁵ תכלית המרדף הייתה למנוע את המשך התקדמותן של חוליות המחבלים. לאחר גילוי החדירה, הגיעו כוחות שהחלו לנוע בציר התנועה לפי העקבות שהושארו בשטח. כוחות אחרים הועברו לעומק השטח על ידי מסוקים לחסימת נתיבים אפשריים. למעשה הכוונה הייתה לתחום את השטח בו הייתה יכולה החוליה לשהות ואז לסרוק את השטח עד ליצירת מגע עם המחבלים. מאותו רגע שהחוליה זוהתה הם נקראו להיכנע, ואם לא עשו כך התפתחו קרבות. בהיתקלויות הרבות רשם צה"ל הצלחות לא מבוטלות אך לוחמים ומפקדים רבים נהרגו. ביניהם מפקד חטיבת הבקעה, אלוף משנה אריה רגב. לאחר נפילתם של מפקדים בכירים הוחלט כי אם תנאי השטח יאפשרו זאת, יופעלו טנקים ותותחים ללא רתע (תול"ר) על מנת לפגוע במחבואי המחבלים מרחוק.¹⁷⁶ שינוי זה הוכנס בתקופתו של אלוף משנה יהודה רשף, כמפקד חטיבת הבקעה (1968–1969).

האבדות הכבדות שספג 'פתח' ב-1968 (550 הרוגים ושבוים) הביאו לשתי התפתחויות חשובות. הראשונה, מבחינת ישראל, הוכח כי המכשול ממלא את ייעודו. המחבלים נתקלו בקשיים רבים, דבר שעייב את תנועתם מערבה. לפיכך התאפשר לצה"ל, גם אם לא למנוע את החדירה, למנוע את המשך תנועת המחבלים ליישובי ההר. למעשה הרמטכ"ל, רב אלוף חיים בר-לב, קבע באופן נחרץ כי המכשול, המורכב מגדר וממיקוד, יעילים ביותר בתפיסת ההגנה של צה"ל בבקעת הירדן.¹⁷⁷ ההתפתחות השנייה הייתה שינוי בדפוסי הפעולה של 'פתח'. ראשית הועברה חלק מהפעילות אל גזרת הערבה וים המלח. באזור זה אין מכשול טבעי ועדיין לא הוחל בהקמתה של גדר והטמנת מוקשים. בסיסי הפעולה של 'פתח' באזור הערבה היו בשולי הערבה. בדרום, באזור העיר עקבה, ובצפון (באזור כרך-צפי) הוקמו בסיסים מהם ניתן לחדור לישראל לבצע פיגועים או לנוע להר חברון ורצועת עזה. דפוס פעולה שני היה שימוש יותר מסיבי באש תלולת מסלול (קטיושות ומרגמות) כנגד היישובים הישראליים ואש ישירה על סיורי צה"ל סמוך לגדר הגבול.

כאן אנו מגיעים להיבט ההתקפי בו פעל צה"ל החל מהמחצית השנייה של 1968. כתגובה על התגברות הירי מעבר לגבול, ובמטרה לפגוע בהתבססות בגדה המזרחית, החל צה"ל בפשיטות אל עבר אזורי ההתבססות. המטרה הייתה להביא לנסיגת המחבלים מזרחה, אל עבר גב ההר הירדני ובכך להקשות אליהם עוד יותר את המעבר לתוך ישראל. מבצע

175 דוד מימון, *עקבות בערבה: הלחימה במחבלים בערבה דצמבר 1967–מרץ 1971*, (תל אביב, 2005), 26.
176 ראו גם: Gunther E. Rothenberg, "Israeli Defense Forces and Low-Intensity Operations", in: David Charters and Maurice Tugwell (eds.), *Armies in Low-Intensity Conflict*, (London, 1989), 65.

177 דיון מטכ"ל 27/68 (15/7/68), עמ' 7; דיון מטכ"ל 28/68 (22/7/68), עמ' 2, ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40.

'תופת' – הפשיטה לכראמה – הוכיח כי לא ניתן לחסל באופן צבאי את מאחזי המחבלים, כל עוד הם זוכים לתמיכת ירדן. יש לציין, כי במקביל למבצע 'תופת' ערך פיקוד דרום מבצע בגזרת הערבה – מבצע 'אסותא'. המבצע נערך סמוך לכפר צאפי והוא היה מוצלח יותר ממקבילו הצפוני יותר. עשרות מחבלים נהרגו וחלק מבסיסייהם נהרסו. לצה"ל לא היה אף נפגע.¹⁷⁸ יחד עם זאת, גם בגזרת הערבה שיקם 'פתח' את כוחו במהירות, תוך שהוא זוכה לתמיכה וסיוע מצבא ירדן.

הפעילות ההתקפית היזומה הייתה ירי על מפקדות ובסיסי מחבלים וצבא ירדן על ידי טנקים, ארטילריה וחיל האוויר. כמו כן החל צה"ל לערוך פשיטות רבות נגד מפקדות המחבלים ונגד מטרות כלכליות של ירדן, כדוגמת תעלת הע'ור.¹⁷⁹ נוסף על הפשיטות הגדולות שנערכו לאור יום, נערכו גם מאות פשיטות קטנות על ריכוזי מחבלים, בעיקר בשעות הלילה. פשיטות אלו היו רגליות או מוטסות במסוקים והוכיחו כי צה"ל יכול לחדור לירדן בכל עת.¹⁸⁰ בגזרת הערבה, החל מקיץ 1968 העביר למעשה צה"ל חלק ניכר מפעולותיו לתוך ירדן. כוחות רגלים מובחרים (סיירת שקד בפיקוד דרום וסיירת חרוב בפיקוד מרכז) ביצעו חדירות עמוקות, שלעיתים נמשכו כמה ימים, ופעלו בכל מרחב הלחימה מהגבול ועד להרי אדום. סמוך לצידו המזרחי של הגבול הכריז צה"ל על האזור כאזור חיץ. כלומר, כל מי שנע בו ייחשב על ידי צה"ל כמחבל, ולפיכך ניתן לפגוע בו. כל זאת במקביל להמשך לפעילות הבט"ש בתחומי ישראל.

עד סוף 1968 חוסלו כל הבסיסים הניידים של המחבלים והם העבירו את בסיסייהם אל גב ההר. הפעילות היזומה של צה"ל פגעה, לפיכך, ביכולתם של המחבלים לנוע בחופשיות בשעות היום בבקעה הירדנית ולחדור לישראל. בכך התארכו באופן משמעותי פרקי הזמן שנדרש מהמחבלים כדי לחצות את הגבול. התוצאה המיידית הייתה ירידה במספר פעולות החבלה. אמנם ב-1969 נרשמה עלייה ברמת הפעילות החבלנית, אך עיון בסטטיסטיקה מעלה כי רובה היה ירי תלול מסלול לעבר ישראל, חדירות קצרות לצרכי מיקוש דרכי הפטרולים ופגיעה מעבר לגבול בסוירים של צה"ל. האלוף עזר וייצמן, בסקירתו בפני המטכ"ל, קבע כי הירי על המוצבים מבלי לחצות את הירדן הינה תופעה חדשה. לטענתו תופעה זו מעידה על יעילותו של המכשול שהוקם ממערב לנהר.¹⁸¹

178 מימון, עקבות בערבה, 31.

179 על הערכת המשמעות בצה"ל בפגיעה בתעלת הע'ור ראו: ברטוב, 177, 170-171.

180 בדיוני המטכ"ל בחודש יולי 1968 התייחסו הדוברים השונים לפשיטות ולהפעלת המסוקים כעניין שבשגרה. ראו: דיוני מטכ"ל מה-15, עמ' 2 וה-22 ביולי 1968, עמ' 7, ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40.

181 דיון מטכ"ל 38/68 (30/9/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 4.

הפגיעה המתמשכת של צה"ל במטרות אסטרטגיות וכלכליות של ירדן הייתה אחד הגורמים שהביאו את המלך חוסיין להבין כי עליו להגביל את פעילות המחבלים משטח ממלכתו. המתרחשות עם ארגוני המחבלים החלה כבר ב-1968 ונמשכה לסירוגין עד לשיאה בספטמבר 1970, עת חיסל הצבא הירדני את בסיסי המחבלים.¹⁸² למעשה, מתקופה זו שקט הגבול המזרחי של ישראל. אמנם מעת לעת ניסו שרידי ה'פתח' לחדור לישראל, אך הערכות צה"ל היו כי המחבלים ניסו להימלט מהצבא הירדני ולחבור לחבריהם ביהודה, שומרון ורצועת עזה.

האם תפיסת ההגנה הייתה יעילה: דיון ומסקנות

רבים טוענים, ואין ספק כי בסיסי המחבלים בירדן חוסלו ופעילותם נפסקה כתוצאה ממדיניותו של המלך חוסיין. אך אין בכך כדי לקבוע כי תפיסת ההגנה של צה"ל הוכחה כלא יעילה. כמו כן, טענה זו ממעיטה בחשיבות הפעילות המבצעית, ההגנתית וההתקפית, של צה"ל בתקופה הנדונה. זאת מכמה סיבות.

ראשית, במלחמה נגד כוחות לא סדירים נמצאים הצדדים הלוחמים בעקומת למידה מתמדת. כל דפוס פעולה שפיתח צה"ל אמנם הביא להפוגה מסוימת בפעולות החבלה, אך בהדרגה למדו אותו המחבלים כדי להתמודד אתו ושכללו את פעולותיהם. בדיון מטכ"ל באוקטובר 1968 קבע וייצמן כי למידת דפוסי החדירות ומאפייניהן מעידות כי המחבלים משכללים את שיטותיהם מול המכשול הקבוע.¹⁸³ לפיכך, אסור היה על צה"ל להתמקד בדפוס פעולה אחד, והוא היה צריך לחדש את שיטותיו כל הזמן. עקומת למידה הדדית זו, מהווה, למעשה, את המאפיין העיקרי במלחמה נגד כוחות לא סדירים.¹⁸⁴ חיסול תשתית 'פתח' על ידי ירדן קטע תהליך זה.

שנית, לכל אורך התקופה אנו רואים נסיגה הדרגתית מזרחה של בסיסי המחבלים. מאזור יהודה ושומרון לאזור הבקעה הירדנית, ומשם מזרחה לגב ההר הירדני. מגמה זו הייתה

182 לסקירה על אירועים אלה ראו: יעקב שמעוני, *מדינות ערב: פרקי היסטוריה מדינית*, (תל אביב, 1990), 329-333. אמנם ישראל העריכה את ירדן כמדינת אויב, אך היא נקטה קו תוקפני נגד סוריה ועיראק אשר רצו לבוא לעזרת המחבלים ולהפיל את שלטונו של חוסיין. האינטרס המובהק של ישראל היה חיסול נוכחות המחבלים בירדן, ולפיכך המלך חוסיין פעל לקידום האינטרסים האסטרטגיים של ישראל.

183 דיון מטכ"ל 38/68 (15/10/68), ארכיון צה"ל, תיק איסוף 22/2009/40, עמ' 5-6.

184 סוגיה זו עולה שוב ושוב בספרים המבוססים על זיכרונותיהם של מפקדים בכירים, שבמהלך תפקידם התמודדו מול כוחות לא סדירים. בהקשר זה ראו למשל מימון, *עקבות בערבה*; הנ"ל, *הטרור שנוצח: דיכוי הטרור ברצועת עזה 1971-1972*, (תל אביב, 1993). ראו גם את ספרו של משה תמיר, *מלחמה ללא אות*, (תל אביב, 2006). ספר זה מציג את דרכו הצבאית של תת אלוף תמיר, שאת רובה עשה באזור רצועת הביטחון של דרום לבנון, במגוון תפקידי פיקוד. בפרקי הספר השונים מתבררת עקומת הלמידה הן של צה"ל והן של חיזבאללה. תיאורים דומים ניתן למצוא גם בספרו של ויליאם ווסטמורלנד, *חייל מדווח*, (תל אביב, 1979).

זהה (אם כי לא בו-זמנית) הן בבקעת הירדן והן בערבה. יתר על כן, באוקטובר 1968 החל 'פתח' ליצור לעצמו בסיסי פעולה באזור דרום לבנון (מורדות הר דוב – 'הפתחלנד'). אזור זה הפך לזירת פעילות חבלנית נוספת מול ישראל, כשבהדרגה, ללא קשר ליחסי ירדן-פתח, לזירת פעילות עיקרית.¹⁸⁵ ברור כי חיסול התשתית בירדן הפך את דרום לבנון לזירת הפעילות החשובה ביותר. אך, כאמור, המעבר לדרום לבנון התבצע בשלהי 1968.

חוסר היכולת לפגוע במטרות בתוך ישראל יצר חזית טרור נוספת, פגיעה במטרות ישראליות ויהודיות בחו"ל, בעיקר חטיפת מטוסים. גם דפוס פעולה זה החל עוד לפני ספטמבר 1970. ב-22 ביולי 1968 נחטף מטוס אל-על לאלג'יריה. בדצמבר אותה שנה הותקף מטוס אל-על על הקרקע בנמל התעופה הבין-לאומי של אתונה. ב-1969 נמשך גל הפיגועים בחו"ל. אין ספק כי פעולות אלו כוונו להשגת חשיפה תקשורתית, ובכך להשיג את תשומת ליבה של דעת הקהל העולמית למאבק הפלסטיני.¹⁸⁶ אך ניתן לקבוע במידה רבה של וודאות, כי זירת פעולה זו נוצרה עקב חוסר היכולת להמשיך ולפעול ב"מתכונת הקלאסית", קרי, פגיעה במטרות בתוך מדינת ישראל.

יש לזכור כי להסתננות מירדן היו שתי מטרות. הראשונה, ביצוע מעשי חבלה על מנת לפגוע בשגרת החיים במדינת ישראל. המטרה השנייה הייתה לנסות לעורר מרי אזרחי ביהודה ושומרון. חסימת הגבול, שהפכה לכמעט מוחלטת (עד סתיו 1970), מנעה את השגתן של המטרות האסטרטגיות שהציב 'פתח' לעצמו. בהקשר למטרה הראשונה הרי בכל התקופה (ולמעשה עד היום) לא ננטש יישוב ישראלי כתוצאה מפעילות חבלנית. מבחינתו של דוד אלעזר היה זה המבחן העיקרי.¹⁸⁷ אמנם הוא התכוון ליישובים שנמצאו בגזרת האחריות של פיקוד צפון, אך הדבר רלבנטי גם ליישובי בקעת הירדן והערבה. לפיכך, אין ספק כי פעולות צה"ל בחזית המזרחית בשנים אלה הן שמנעו הצלחות צבאיות של 'פתח', שניתן היה לתרגמן להישגים פוליטיים.

185 יש לקבוע את הפגזת קריית שמונה ב-2 בספטמבר 1969 כתקרית הראשונה המציינת את תחילת הפח"ע מצפון. ראו: ברטוב, 177, 176-177. עוד על פעולות צה"ל בשלהי שנות ה-60 ראו: מרדכי גור, *מצפון ומים*, (תל אביב, 1998), 68-94. גור החליף את אלעזר בפיקוד צפון בראשית 1970, אך בספרו האוטוביוגרפי הוא מתאר גם את המציאות הצבאית בפיקוד צפון, בגזרת לבנון, בטרם כניסתו לתפקיד.

186 בשנים האחרונות התפרסמו עשרות מחקרים על התקשורת והשימוש בה כאמצעי לחימה של הגרילה והטרור. על כך ראו את מאמרו הקלאסי של: יונה אלכסנדר, "טרור, אמצעי התקשורת והמשטרה", בתוך: רוברט קופרמן ודרל טרנט, *טרור: הסכנה, המציאות, התגובה*, (תל אביב, 1982), 266-280. יש המכנים דפוס פעולה זה בשם "תיאטרון הטרור". על כך ראו: גבריאל ויימן, "תיאטרון הטרור: אתגרה הקשה של הדמוקרטיה", בתוך: *היבטים על טרור ומאבק בטרור*, (תל אביב, 2004), 17-39.

187 ברטוב, 177, 179-177.

סיכום

עבודה זו עסקה בניסיונות חסימת גבולות על ידי צבאות סדירים במלחמתם בהסתננות של כוחות לא סדירים. הצדדים הלוחמים הכירו בעובדה כי היכולת להכניס גייסות לוחמים ואמצעי לחימה מצד אחד, ומניעתם מצד שני, היא בעלת חשיבות אסטרטגית להמשך הלחימה, וכי הצלחה או כישלון בעניין זה יכריעו את המאבק. המקרה הצרפתי מלמד כיצד פגיעה אנושה בקשר בין אזורי המקלט (Safe Haven) וארגון הגרילה בתוך המדינה יכול להכריע את העימות מבחינה צבאית. בשלהי 1960 וראשית 1961 היה ברור כי צרפת ניצחה בשדה הקרב את ה-FLN והמאבק הוכרע, בסופו של דבר, רק בהחלטה מדינית לפנות את אלג'יריה מנוכחות צרפתית, צבאית ואזרחית, והענקת עצמאות למדינה. מבחינה צבאית ניצחה צרפת, ולחסימה היעילה של גבול טוניס-אלג'יריה, קרי 'קו מוריס', היה תפקיד מכריע בכך. אופיו של 'קו מוריס', הגנה קבועה ברמה האסטרטגית, הביא את ה-FLN להישבר מול עוצמתו של המחסום, תוך ספיגת אבדות קשות ביותר, שהשפיעו על המשך ניהול מבצעי הגרילה בתוך המדינה.

המקרה האמריקני בוויטנאם, כמו גם המלחמה כולה, מסובך הרבה יותר. ניתן לקבוע כי ארצות הברית ניהלה הן מערכת הגנה והן מערכת התקפה ברמה האסטרטגית, ושילוב של הגנה קבועה ('קו מקנמרה') יחד עם הגנה ניידת ויוזמה התקפית אסטרטגית לעבר אזורי המקלט בלאוס ובקמבודיה. בניגוד לצרפת באלג'יריה, ארצות הברית עמדה מול צבא סדיר (צבא צפון וויטנאם) ומול יחידות גרילה (הווייט קונג). מהות הקשרים ביניהם עדיין לא ברורה די הצורך במחקר ההיסטורי אודות מלחמת וויטנאם, אך אין ספק כי צבא צפון וויטנאם והווייט קונג שיתפו פעולה במאמצי המלחמה נגד הצבא האמריקני וצבא דרום וויטנאם. כמו כן ברור, כי אמצעי הלחימה של הגרילה הגיעו מצפון וויטנאם. בסביבת לחימה כזו היה חיוני לחסום את נתיבי החדירה והאספקה מצפון וויטנאם לעבר הדרום, וארצות הברית ניהלה מאבק עיקש, ארוך ומתסכל, במיוחד נגד נתיב הו צ'י מין, שעבר מצפון לדרום דרך לאוס וקמבודיה. המאמצים הרבים כללו הפעלתו המסיבית של הכוח האווירי האמריקני, פשיטות של כוחות מיוחדים, לוחמה אלקטרונית ולוחמה פסיכולוגית. אמנם ניתן לומר כי כיוון שצפון וויטנאם ניצחה במלחמה, הרי בסופו של דבר ארצות הברית נכשלה במאמצי החסימה שלה. אך מסקנה פשטנית זו אינה עולה בקנה אחד עם העובדה שמלחמת וויטנאם הייתה מלחמה מסובכת. המאמצים הרבים של ארצות הברית נגד הנתיב מנעה מצפון וויטנאם להגדיל את כוחה באופן משמעותי בדרום, והאבדות הקשות שספגה השפיעו על יכולתה לנהל מבצעים גדולים מול ארצות הברית. כמו כן,

הנוכחות המסיבית של ארצות הברית, באוויר ועל הקרקע, אל מול הנתיב הכריחו את צפון וייטנאם להשקיע משאבים אנושיים וחומריים נוספים, שהיו חיוניים להגנת צפון וייטנאם עצמה (במיוחד נשק הנ"מ, לרבות טילים) וכן לוחמים נוספים להגנת הנתיב מפני צוותי הכוחות המיוחדים. היחידות שנשלחו להגן על הנתיב מנעו מצבא צפון וייטנאם לרכז כוח ולערוך מתקפות רחבות הקף בתוך דרום וייטנאם. העברת חלק ניכר מהגנת הנ"מ לנתיב תרם רבות להצלחת מבצעי ההפצצה האינטנסיביים של ארצות הברית במהלך 1972 על מטרות אסטרטגיות בצפון וייטנאם. ייתכן כי מתקפת טט, בינואר 1968, הייתה מצליחה לו הצפון וייטנאמיים היו מצליחים לרכז כוחות נוספים, אך כוחות אלה חסרו, בגלל שהגנו על הציר והושמדו על ידי הכוחות האמריקניים עוד בהיותם בלאוס.

כלומר, המסקנה העגומה המתבקשת היא כי ארצות הברית הצליחה, ברמה זו או אחרת, במאמציה לחסימת הנתיב, אך כיוון שהחסימה לא הייתה מושלמת, הרי המאמצים האמריקניים הביאו, בסופו של דבר, רק להארכת המלחמה והסבל. כל עוד היו האמריקנים מעורבים באופן ישיר במלחמה (1965–1972) נכשלה צפון וייטנאם בביצוע מתקפות סדירות רחבות הקף, בעיקר בגלל עוצמת האש של הכוח האווירי והניידות של הכוחות האמריקניים. אך כשארצות הברית עזבה את דרום וייטנאם, הצליחה צפון וייטנאם לרכז כוחות מול צבא הדרום ולהכריעו באביב 1975.

המקרה הישראלי מצביע על הפקת לקחים תוך כדי לחימה, ולפיכך שינוי בתפיסה ובדפוסים המחשבה האסטרטגיים של צה"ל. מהגנה ניידת ויוזמה התקפית ברמה האסטרטגית, כפי שהיה לפני מלחמת ששת הימים, להגנה קבועה ברמה האסטרטגית המשולבת בהגנה ניידת (תפיסת הבט"ש והמרדף) וכן יוזמה התקפית לעבר בסיסי ההתארגנות של המחבלים ממזרח לירדן.

שלושת המקרים מוכיחים את חשיבותם של אזורי מקלט לכוחות הגרילה, ואת העובדה כי גם לגרילה יש דרכי תקשורת. כלומר, לגרילה יש נקודות תורפה אסטרטגיות שיש להגן עליהן, ועל הצבא הנלחם בגרילה לזהות אותן ולהפעיל לחץ צבאי נגדן. בסופו של דבר ניתן לקבוע כי המלחמה תוכרע, מהבחינה הצבאית, ביכולת לשמור או להשמיד את אזורי המקלט, ומבחינת הצבא, לפחות, למנוע מהגרילה מלפעול בחופשיות מאזורי המקלט ולנוע בבטחה דרך קווי התקשורת אל זירות המבצעים.

מקורות

מקורות ראשוניים

ארכיון צה"ל: תיק איסוף 22/2009/40.

גזית שלמה. 1970. *השטחים המוחזקים – מדיניות ומעש*. ירושלים: שירות ההסברה משרד ראש הממשלה.

גיאפ וו נגוואן. 1969. *מלחמת העם – צבא העם*. תל אביב.

פון לב וילהלם. 1993. *הגנה*. תל אביב.

מאו צה טונג. 1952–1954. *כתבים נבחרים*. כרכים 1–2, מרחביה.

סון טסו. 1998. *אמנות המלחמה*. הוד השרון.

קלאוזביץ קרל. 1949. *עקרונות המלחמה*. תל אביב.

Galula David. 1964. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. New York.

Carl von Clausewitz. 1984. *On War*. (edited and translated by Michael Howard and Peter Paret), Princeton.

McCuen John J. 1966. *The Art of Counter-Revolutionary War*. London.

Sun Tsu. 1962. *The Art of War*. Samuel B. Griffith (tr.), Oxford.

Trinquier Roger. 1964. *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*. New York.

Wylie J. C. 1967. *Military Strategy: A General Theory of Power Control*. New Brunswick.

קבצי מסמכים

Department of the Army. 2008. *FM 3-0 Operations*.

Department of State Publication. 1988. *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (vol. 28) – Laos*. Washington D.C.

Department of State Publication. 1991. *Foreign Relations of the United States, 1961-1963 (vol. 4) – Vietnam: August – December 1963*. Washington D.C.

Lukaes Yehuda (ed.). 1984. *Documents on the Israeli-Palestinian Conflict, 1967-1983*. Cambridge.

Schram Stuart R. (ed.). 1992. *Mao Road to Power – Revolutionary Writings, 1912-1949*. vol. 4, London.

היסטוריה רשמית

Military History Institute of Vietnam. 2002. *Victory in Vietnam – The Official History of the People's Army of Vietnam, 1954-1975*. Lawrence.

McChristian Joseph A. 1974. *The Role of Military Intelligence*. Department of the Army, Vietnam Studies, Washington D.C..

Pearson Willard. 1975. *The War in the Northern Provinces, 1966-1968*. Department of the Army, Vietnam Studies, Washington D.C.

Tefler Gary L., and Others. 1984. *U.S. Marines in Vietnam – Fighting the North Vietnamese, 1967*. Washington D.C.

אתרי אינטרנט

Ken Conboy and James Morrison, "Early Covert Action on the Ho Chi Minh Trail", from: www.thehistorynet.com/vn/blearlycovertaction

<http://www.globalsecurity.org/military/systems/aircraft/ac-130a.htm>

Herbert A. Friedman, The Ho Chi Minh trail campaign, <http://www.psywarrior.com/TrailLeaflets.html>

מחקרים

יונה אלכסנדר. 1982. טרוור, אמצעי התקשורת והמשטרה. בתוך: רוברט קופרמן ודרל טרנט, *טרוור: הסכנה, המציאות, התגובה*, 266–280, תל אביב.

אלכסנדר מרטין ס' ואחרים (עורכים). 2004. המלחמה ללא שם, הצבא הצרפתי והאלג'ירים: טיפול מחדש בחוויות, בדימויים ובעדויות. בתוך: *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות*, 21–63, תל אביב.

בר-און מרדכי. 2000. כי מצפון תפתח הרעה: ביטחון ישראל ממלחמת סיני ועד למלחמת ששת הימים. בתוך: *צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), העשור השני: תשי"ח–תשכ"ח*, 353–356. ירושלים.

ברטוב חנוך. 2002. *דדו: 48 שנה ועוד 20 יום*. אור יהודה.

גולן שמעון. 2000. *גבול חם, מלחמה קרה: התגבשות מדיניות הביטחון של ישראל 1953–1949*. תל אביב.

גור מרדכי. 1998. *מצפון ומים*. תל אביב.

גזית שלמה. 1984. *המקל והגזר: המימשל הישראלי ביהודה ושומרון*. תל אביב.

- גת עזר. 2000. *מקורות המחשבה הצבאית המודרנית*. תל אביב.
- דרור יחזקאל. 1989. *אסטרטגיה-דבתי לישראל*. ירושלים.
- הורוביץ דן. 1973. *התפישה הישראלית של בטחון לאומי: הקבוע והמשתנה החשיבה האסטרטגית הישראלית*. ירושלים.
- הורן אליסטר. 1989. *מלחמה פראית לשלום: מלחמת אלג'יריה, 1954-1962*. תל אביב.
- הראבן אלוף. 1989. *מלחמות ושלום: ישראל ושכניה הערבים - תמורות, בעיות, מסמכים*. תל אביב.
- הרכבי יהושפט. 1969. *פת"ח באסטרטגיה הערבית*. תל אביב.
- הרכבי יהושפט. 1971. *על הגרילה*. תל אביב.
- הרכבי יהושפט. 1990. *מלחמה ואסטרטגיה*. תל אביב.
- הרצוג חיים. 1975. *מלחמת יום הדין*. ירושלים.
- ואלך יהודה. 1977. *תורות צבאיות: התפתחותן במאות ה-19 וה-20*. תל אביב.
- וולצר מיכאל. 1984. *מלחמות צודקות ולא צודקות*. תל אביב.
- ווסטמורלנד ויליאם. 1979. *חייל מדווח*. תל אביב.
- וימן גבריאל. 2004. *תיאטרון הטרור: אתגרה הקשה של הדמוקרטיה*. בתוך: *היבטים על טרור ומאבק בטרור*, 17-39, תל אביב.
- זרבודאקיס אלכסנדר ז' 2004. מהדור-סין לאלג'יריה: לקחים מלחמה נגד חתרנות. בתוך: מרטין ס' אלכסנדר ואחרים (עורכים), *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות*, 65-84, תרגום: אורי דרומי, תל אביב.
- טבת שבת. 1969. *קללת הברכה*. תל אביב.
- טובי טל. 2003. המערכה ביא דראנג ועיצוב אופייה של מלחמת וייטנאם. *מערכות*, 388, 24-31.
- טל דוד. 1998. *תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: מקורותיה והתפתחותה, 1949-1956*. ירושלים.
- טל ישראל. 1996. *ביטחון לאומי: מעטים מול רבים*. תל אביב.
- יניב אבנר. 1994. *פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל*. תל אביב.
- יערי אהוד. 1970. *"פתח"*. תל אביב.
- לקויר זאב. 1979. *גרילה*. תל אביב.
- מוריס בני. 1996. *מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956: ההסתגנות הערבית, פעולות התגמול והספירה לאחור למבצע קדש*. תל אביב.

- מימון דוד. 1993. *הטרור שנוצח: דיכוי הטרור ברצועת עזה 1971-1972*. תל אביב.
- מימון דוד. 2005. *עקבות בערבה: הלחימה במחבלים בערבה דצמבר 1967 - מרץ 1971*. תל אביב.
- נדל חיים. 2006. *בין שתי המלחמות (1967-1973)*. תל אביב.
- פרמו ז'אק. 2004. הסהרה ומלחמת אלג'יריה. בתוך: מרטין ס' אלכסנדר ואחרים (עורכים), *מלחמת אלג'יריה: חוויות, דימויים, עדויות, תרגום: אורי דרומי, 109-112*, תל אביב.
- קובר אבי. 2001. *הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-1982*. תל אביב.
- שטיינברג מתי. 2008. *עומדים לגורלם: התודעה הלאומית הפלסטינית 1967-2007*. תל אביב.
- שלו אריה. 1990. *האינתיפאדה: הסיבות, המאפיינים וההשלכות*. תל אביב.
- שמעוני יעקב. 1990. *מדינות ערב: פרקי היסטוריה מדינית*. תל אביב.
- תומפסון רוברט. 1967. *שלטון ומרדנות: לקחי מלאיה ווייטנאם*. תל אביב.
- תמיר משה. 2006. *מלחמה ללא אות*. תל אביב.

- Asprey Robert B. 1994. *War in the Shadows: The Guerrilla in History*. New York.
- Boorman Howard L., and Scott A. Boorman. 1996. Chinese Communist Insurgent Warfare, 1935-49. *Political Science Quarterly*, 81(2), 173-174.
- Candler Robert W. 1981. *War of Ideas: The U.S. Propaganda Campaign in Vietnam*. Boulder.
- Clayton Anthony. 1988. *France, Soldiers and Africa*. London.
- Clodfelter Mark. 1989. *The Limits of Air Power: The American Bombing of North Vietnam*. New York.
- Craver Michael. 1980. *War Since 1945*. London.
- Corum James S., and Wray R. Johnson. 2003. *Airpower in Small Wars: Fighting Insurgent and Terrorists*. Lawrence.
- Cutler Thomas J. 1988. *Brown Water, Black Berets*. Annapolis.
- Dickson Paul. 1976. *The Electronic Battlefield*. Bloomington.
- Dockery Kevin. 1991. *SEALs in Action*. New York.
- Dupuy Trevor N. 1978. *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*. New York.
- Estival Bernard. 2002. The French Navy and the Algerian war. in: Martin S. Alexander and J. F. V. Keiger (eds.), *France and the Algerian War 1954-1962: Strategy, Operations and Diplomacy, 79-94*, London.

- Goodall, B. B. 1966. *Revolutionary Warfare in South East Asia*. Johannesburg.
- Herring George C. 1998. What Kind of War was the Vietnam War. in: David L. Anderson (ed.), *Facing My Lai – Moving beyond the Massacre*, 95-105, Lawrence.
- Jenkins Brian M. 1983. *New Modes of Conflict*. Santa Monica.
- Jureidini Paul A. 1963. *Case Studies in Insurgency and Revolutionary Warfare: Algeria 1954-1962*. Washington D.C.
- Jureidini Paul A., and William E. Hazen. 1976. *The Palestinian Movement in Politics*. Lexington.
- Katz Samuel M. 1990. *Guards without Frontiers: Israel's War against Terrorism*. London.
- Katzenbach, E. L. 1966. Time, Space, and Will: The Politico-Military View of Mao Tse-tung. in: T. N. Greene (ed.), *The Guerrilla and How to Fight Him*, 11-21, New York.
- Kennedy Robert. 1999. Is One Person's Terrorist another's Freedom Fighter? Western and Islamic Approaches to 'Just War' Compared. *Terrorism and Political Violence*, 11(1), 1-21.
- Kurz Anat N. 2005. *Fatah and the Politics of Violence: The Institutionalization of a Popular Struggle*. Brighton.
- Laffin John. 1973. *Fedayeen: A Study in Arab Frustration*. London.
- Lehrack Otto J. 1992. *No Shining Armor: The Marines at War in Vietnam*. Lawrence.
- Luttuak Edward, and Dan Horowitz. 1975. *The Israeli Army*. London.
- Melnik Constantine. 1967. *The French Campaign Against the FLN*. Santa Monica.
- Murphy Edward F. 2000. *Semper Fi Vietnam: From Da Nang to the DMZ: Marine Corps Campaigns, 1965-1975*. Novato.
- O'balance Edgar. 1967. *The Algerian Insurrection, 1954-1962*. Hamden.
- O'Neill Bard. 1974. *Revolutionary Warfare in the Middle East*. Boulder.
- Prados John. 1998. *The Blood Road: The Ho Chi Minh Trail and the Vietnam War*. New York.
- Porch Douglas. 1991. *The French Foreign Legion*. London.
- Rosenau William. 2001. *Special Operations Forces and Elusive Enemy Ground Targets: Lessons from Vietnam and the Persian Gulf War*. Santa Monica.

-
- Rothenberg Gunther E. 1989. Israeli Defence Forces and Low-Intensity Operations. in: David Charters and Maurice Tugwell (eds.), *Armies in Low-Intensity Conflict*, 49-76, London.
- Sayigh Yezid. 1997. *Armed Struggle and the Search for State*. Oxford.
- Schmidt Alex P. 1987. *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam.
- Schreadley, R. L. 1987. The Naval War in Vietnam, 1950-1970. in: Frank Uhlig (ed.), *Vietnam: The Naval Story, 275-307*, Annapolis.
- Shrader Charles R. 1999. *The First Helicopter War*. Westport.
- Shultz Richard H. 1999. *The Secret War Against Hanoi*. New York.
- Spector Ronald H. 1993. *After Tet: The Bloodiest Year in Vietnam*. New York.
- Stanton Shelby L. 1986. *Green Beret at War – U.S. Army Special Forces in Southeast Asia, 1956-1975*. Novato.
- Stanton Shelby L. 1987. *Vietnam Order of Battle*. New York.
- Tien Chen-Ya. 1992. *Chinese Military Theory: Ancient and Modern*. Oakville.
- Tourison Sedgwick. 1995. *Secret Army Secret War: Washington Tragic Spy Operations in North Vietnam*. Annapolis.
- Tucker Spencer C. (ed.). 1998. *The Encyclopedia of the Vietnam War*. Oxford.
- Tucker Spencer C. 1999. *Vietnam*. Lexington.
- Turkoly-Joczik Robert L. 1999. Secrecy and Stealth: Cross-Border Reconnaissance in Indochina. in: *Military Intelligence Professional Bulletin*, 25(3), 47-52.
- Vickers George R. 1993. U.S. Strategy and the Vietnam War. in: Jayne S. Werner and Luu Doan Huynh (eds.), *The Vietnam War: Vietnamese and American Perspectives*, 113-126, Armonk.
- Ward James R. 1989. Vietnam=Insurgency or War?. in: *Military Review*, 69(1), 15-23.

עבודה זו עוסקת בניסיונות לחסימת גבולות על ידי צבאות סדירים במלחמתם בהסתננות של כוחות לא סדירים. מקרי המבחן יהיו מאבקם של צבאות צרפת באלג'יריה (1956-1962), ארצות הברית בווייטנאם (1959-1973) וישראל (1967-1970). הצדדים הלוחמים, הן הצבאות הסדירים והן לוחמי הגרילה, הכירו בעובדה כי היכולת להכניס (אולי להחדיר) גייסות לוחמים ואמצעי לחימה, או לחילופין, מניעת אפשרות זאת, היא בעלת חשיבות אסטרטגית להמשך הלחימה, וכי הצלחה או כשלון בחזית זו היא שתכריע את המאבק.

מקרי המבחן מוכיחים את חשיבותם של אזורי המקלט לכוחות הגרילה וכי גם לגרילה יש דרכי תקשורת. כלומר, לגרילה יש נקודות תורפה אסטרטגיות אשר יש להגן עליהן ועל הצבא הנלחם בגרילה לזהות אותן ולהפעיל לחץ צבאי כנגדן. בסופו של דבר ניתן לקבוע כי המלחמה תוכרע, מהבחינה הצבאית, ביכולת לשמור או להשמיד את אזורי המקלט ומבחינת הצבא לפחות למנוע מהגרילה מלפעול בחופשיות מאזורי המקלט ולנוע בבטחה דרך קווי התקשורת אל זירות המבצעים.

ד"ר טל טובי הוא עמית מחקר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה ומרצה במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן.

